

К. С. ЛІСОВА, Я. Ф. ФОКІН,
О. В. ЧЕРНЕЦЬКА, Н. Г. ЯЦИШИН

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**К. С. Лісова, Я. Ф. Фокін,
О. В. Чернецька, Н. Г. Яцишин**

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ

Навчальний посібник

Ірпінь
2024

УДК 341.176(4)(075.8)

ББК 67.910.62(4)я73

П 68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного податкового університету
(протокол № 11 від 28 березня 2024 р.)*

Рецензенти:

Фалалєєва Л. Г., доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України;

Тимченко Л. Д., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу Державного податкового університету.

Колектив авторів:

Лісова К. С., канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу; **Фокін Я. Ф.**, канд. юрид. наук, доцент кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу; **Чернецька О. В.**, канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу; **Яцишин Н. Г.**, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу.

Правові аспекти діяльності Ради Європи : навчальний посібник / Лісова К. С., Фокін Я. Ф., Чернецька О. В., Яцишин Н. Г. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. – 244 с.
ISBN 978-966-337-723-0

Навчальний посібник побудований за структурно-змістовною реконструкцією лекційного курсу, який читається здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітніми програмами «Право» та «Міжнародне право».

У навчальному посібнику викладені правові аспекти діяльності Ради Європи, розглянуто історію створення та генезу, інституційну й нормативні основи. Акцентована увага на окремих конвенціях Ради Європи, діяльності ЄСПЛ та оцінено міжнародне співробітництво у сфері права Ради Європи. Навчальний матеріал викладено з урахуванням нормативно-правової бази Ради Європи.

Для здобувачів вищої освіти, аспірантів та викладачів, а також усіх, хто цікавиться питаннями діяльності Ради Європи.

УДК 341.176(4)(075.8)

ББК 67.910.62(4)я73

© Лісова К. С., Фокін Я. Ф.,

Чернецька О. В., Яцишин Н. Г., 2024

© Державний податковий університет, 2024

ISBN 978-966-337-723-0

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ СТОРЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС РАДИ ЄВРОПИ	9
1.1. Ідея інтеграції Європи в історії політико-правової думки.....	9
1.2. Історія створення Ради Європи як регіональної міжнародної організації та політико-правового інституту	16
1.3. Основні етапи розвитку та діяльності Ради Європи	25
1.4. Досягнення Ради Європи.....	32
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	37
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА РАДИ ЄВРОПИ	38
2.1. Комітет міністрів – керівний і директивний міжурядовий орган Ради Європи.....	38
2.2. Парламентська Асамблея Ради Європи – дорадчий та представницький орган Ради Європи	42
2.3. Конгрес місцевих та регіональних влад Європи	47
2.4. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія)	51
2.5. Європейський суд з прав людини.....	53
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	56
РОЗДІЛ 3. ПРАВО РАДИ ЄВРОПИ	57
3.1. Система та джерела права Ради Європи	57
3.2. Право Ради Європи та національне право	64
3.3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.)	70
3.4. Додаткові протоколи до Конвенції: загальна характеристика.....	75
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	79

РОЗДІЛ 4. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ	80
4.1. Правові засади та структура Європейського суду з прав людини	80
4.2. Юрисдикція, процедури та механізми розгляду справ у Європейському суді з прав людини.....	86
4.3. Розгляд індивідуальних і міждержавних скарг	93
4.4. Виконання рішень і роль урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини	100
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	107
 РОЗДІЛ 5. ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ 1961 р.....	 108
5.1. Історичні передумови створення Європейської соціальної хартії 1961 р.....	108
5.2. Права, що гарантуються та захищаються Європейською соціальною хартією 1961 р. і Додатковим протоколом 1988 р. з урахуванням перегляду її 1996 р.....	113
5.3. Система контролю за дотриманням Європейської соціальної хартії.....	117
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	126
 РОЗДІЛ 6. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА РІВНІ МІСЦЕВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ВЛАД.....	 128
6.1. Міжнародні стандарти в сфері організації влади на місцевому рівні.....	128
6.2. Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.)	131
6.3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980 р.).....	136
6.4. Конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні (1992 р.).....	140
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	143

РОЗДІЛ 7. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В РАМКАХ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ПРАВА	144
7.1. Інтеграція в Раду Європи як фактор формування єдиного європейського правового простору та її роль у розширенні співробітництва держав-членів у сфері права.....	144
7.2. Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.).....	152
7.3. Боротьба з тероризмом у рамках Ради Європи	160
7.4. Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах (1959 р.).....	166
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	172
 РОЗДІЛ 8. УКРАЇНА В ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРІ РАДИ ЄВРОПИ	 173
8.1. Передумови вступу та членство України в Раді Європи.....	173
8.2. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання	175
8.3. Участь України в діяльності Ради Європи	180
8.4. Підтримка України Радою Європи в умовах агресії РФ	187
Питання для самоперевірки та контролю знань.....	197
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	 198
 ДОДАТКИ	 216
Додаток А. Статут Ради Європи (Лондон, 5 травня 1949 року).....	216
Додаток Б. Європейська конвенція з прав людини.....	227

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄЕС	– Європейське економічне співтовариство
ЄКПЗ	– Європейський комітет з проблем злочинності
ЄС	– Європейський Союз
ЄКСП	– Європейський комітет соціальних прав
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору
КМ	– Комітет міністрів
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ПАРЄ	– Парламентська Асамблея Ради Європи
РЄ	– Рада Європи

ПЕРЕДМОВА

Рада Європи заснована 1949 року як об'єднання десяти держав, а нині до її складу входять уже 46 держав, зокрема 21 країна в Центральній та Східній Європі. Це найстаріша європейська організація, створена після появи Загальної декларації прав людини, прийнятої Організацією Об'єднаних Націй 1948 року. Мета заснування Ради Європи полягала у створенні форуму, де європейські демократії могли б розробляти та приймати рішення в сфері верховенства права та гарантування й захисту прав і свобод людини в умовах реальних демократій.

Рада Європи заснована на трьох принципах – верховенство права, плюралістична демократія та повне дотримання прав людини, які й досі зберігають своє неабияке значення, залишається і після 75 років свого існування однією з найбільш авторитетних міжнародних організацій європейського правового простору.

У рамках Ради Європи розроблено та прийнято велику кількість різноманітних договорів, конвенцій, більшість з яких стосується прав людини. Деякі з цих договорів набули статусу статутних, йдеться здебільшого про Європейську конвенцію з прав людини, або таких, ратифікація яких визнається необхідною під час вступу до Ради Європи в більшості випадків. Деякі конвенції з прав людини Ради Європи ратифіковано всіма державами-членами або більшістю з них, деякі так і не набули чинності.

Вивчення правових процесів у Раді Європи є надзвичайно важливим для розуміння механізмів захисту прав людини та розвитку демократії в Європі. Рада Європи та її органи, зокрема Європейський суд з прав людини, відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання стандартів прав людини та зміцненні демократичних режимів у державах-членах.

Набуті знання з цієї дисципліни дадуть можливість сформулювати систему знань про закономірності функціонування системи права Ради Європи як реального та ефективно чинного правопорядку, який закладає правові засади міжнародних та національних правових систем; уміння здійснення правового аналізу практики ЄСПЛ та розвинути здібності щодо їх експертної оцінки;

здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та правозастосування в Україні; орієнтуватися не лише в євроінтеграційних процесах та правовому розвитку країн континентальної Європи, але й у процесі подальшої адаптації національної правової системи України до європейського правового простору.

Обсяг навчального посібника повністю відповідає встановленим вимогам до навчальних видань такого рівня. Список використаних джерел містить широкий перелік міжнародних угод, наукових і навчальних видань авторів сучасної вітчизняної та закордонної міжнародної спільноти, на які посилаються автори навчального посібника. Це є підтвердженням того, що навчальний посібник побудований на використанні існуючого досвіду, сучасних концепцій та підходів у цій галузі.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС РАДИ ЄВРОПИ

- 1.1. Ідея інтеграції Європи в історії політико-правової думки.*
- 1.2. Історія створення Ради Європи як регіональної міжнародної організації та політико-правового інституту.*
- 1.3. Основні етапи розвитку та діяльності Ради Європи.*
- 1.4. Досягнення Ради Європи.*

1.1. Ідея інтеграції Європи в історії політико-правової думки

Ідея інтеграції Європи має давню історію, їй приділяли багато уваги науковці, філософи, богослови, політики та представники громадських організацій. Упродовж багатьох століть людство було свідком численних спроб об'єднання в різний засіб, з використанням різної ідеологічної основи, а також на різних рівнях: політичному, економічному та культурному.

Усі ці спроби мали одну мету – подолати розкол Європи, її дроблення на дрібні частини, які не здатні протистояти зовнішньому ворогові. Основними причинами постійного розколу Європи були протиріччя, що виростали з політичних амбіцій правлячої еліти, релігійні війни, причому як із «іновірцями», так і між представниками християнської релігії, численні династичні суперечки, що виникали на ґрунті територіальних претензій, втручання у внутрішню політику. Як свідчить історія, найбільш успішні спроби об'єднання існували, коли на сцену виходили сильні особи, здатні силою зброї домогтися єдності від надто різнорідних народів та націй Європи. У результаті такої активності з'явилися Римська імперія, імперія Карла V, великі володіння Наполеона, Британська імперія, Пруська держава, утворена завдяки активній діяльності канцлера Отто Бісмарка¹.

¹ Теорія та історія європейської інтеграції : навчальний посібник / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. С. 25.

XX століття також не обійшлося без подібних особистостей, досить згадати плани Адольфа Гітлера щодо затвердження панування арійців на максимально можливій території, а також сподівання більшовиків щодо побудови світового панування пролетаріату, що також мало величезний вплив на перебіг усієї європейської історії після Другої світової війни. Крім подібних мілітаристських спроб об'єднання, лунали також і пан'європейські пацифістські ідеї, які, на жаль, були дещо утопічні та невчасні. Однак деякі з них необхідно навести, оскільки вони, так чи інакше, вплинули на політичних та громадських діячів другої половини XX ст.

Найбільш вагомий внесок в усвідомлення необхідності європейської єдності зробила церква, і насамперед католицька церква, яка впроваджувала у свідомість ідею про Європу як «про особливий світ, особливу систему роду людського», як про «регіон, який явив світові особливий тип цивілізації». Церква довго відігравала головну роль у духовній, політичній і військовій сферах життя. Саме під прапорами католицької віри середньовічна Європа об'єднувалася для боротьби з Оттоманською імперією, що захопила Балканський регіон, хрестові походи, які застосовують з метою захисту від іновірців найголовніших християнських святинь, також сприяли усвідомленню європейців як однієї спільності.

Завоювання Константинополя та перемога турків спонукали вже главу світської влади короля Богемії Іржі Подебрада 1464 року виступити з пропозицією створити спільноту християнської Європи, до якої мали входити збори постійних представників, рада, адміністративний орган¹. Таке співтовариство, на думку автора проєкту, мало бути наділене законодавчими та судовими функціями. Подібна спільнота також мала об'єднати християнську Європу перед лицем загального зовнішнього ворога. Отже, інтеграційні ідеї середньовічної Європи ґрунтувалися одночасно як на релігійній спільності, так і на ідеї підвищення обороноздатності проти іновірців.

¹ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюк, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк та ін. ; за ред. І. В. Яковюка. Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. С. 58.

Унаслідок Реформації наприкінці XVI ст. влада католицької церкви значно послабилася, хоча риторика щодо християнської єдності країн Європи зберігалася. Одним з ідеологів об'єднаної Європи початку XVII ст. був французький державний діяч, радник короля Генріха IV Максиміліан де Бетюн, герцог де Сюллі (1559–1641)¹. Його мемуари присвячені «Великому плану» Генріха IV, автором якого, очевидно, був сам герцог. Політичними цілями проєкту було послаблення головного ворога Франції Габсбургів, вигнання турків і татар до Азії та відновлення Візантійської імперії. «Великий план (План)» містив пропозиції щодо об'єднання п'ятнадцяти приблизно рівноправних націй. Йшлося про військово-політичний союз монархів у формі особливої християнської республіки. Управляти об'єднанням мала Рада Європи, яка формує уряд, нівелює внутрішні розбіжності, керує військовими силами союзу. Також планувалось створення Європейського сенату із 66 осіб, склад якого змінюватиметься кожні три роки. «Великий план» герцога Сюллі, хоч і був утопічним, але мав значний вплив на розвиток теорії європейської інтеграції².

Процес формування економічних зв'язків у Європі у XVII ст. знайшов відображення у проєкті французького ченця і вчителя математики Емерика Крюссе (1590–1648). Він є автором трактату «Новий Кіней»³. Е. Крюссе вважав, що метою об'єднаної Європи є збереження миру і створення умов для розвитку економічних зв'язків і торгівлі. Він запропонував заснувати універсальний парламент, який би був розташований у Венеції і де кожна країна мала б свого представника. Висловлюються пропозиції щодо об'єднання християнських і нехристиянських країн і регіонів (Туреччина, Японія, Північна Африка). Унікальним у цьому проєкті є те, що Е. Крюссе побачив, що основа інтеграції полягає насамперед в економіці. Він надавав великого значення розвитку торгівлі, сільського господарства, ремесел, запровадив єдині міри ваги та єдину валюту.

¹ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюк, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк та ін. ; за ред. І. В. Яковюка. Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. С. 81.

² Теорія та історія європейської інтеграції : навчальний посібник / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. С. 112.

³ Там само. С. 120.

Автором ще однієї європейської ініціативи став англо-американський політичний та релігійний діяч Вільям Пенн (1644–1718)¹. 1681 року король Карл II передав частину своїх американських земель В. Пенну, оскільки той був боржником свого батька. Пізніше В. Пенн прибув до Америки, і колоністи визнали його своїм новим господарем. Він заснував штат Пенсільванія і першу столицю Сполучених Штатів Філадельфію. В. Пенн опублікував «Есе про теперішній та майбутній мир в Європі шляхом створення європейського Конгресу, Парламенту або Палати держав» (1693 р.). В. Пенн вважає, що представники суверенних держав повинні зустрічатися регулярно або в разі необхідності для вирішення суперечок між ними. Проте, якщо будь-яка країна відмовляється підкоритися загальному рішення про встановлення миру, інші країни повинні змусити її підкоритися та відшкодувати потерпілій стороні витрати країни, яка змусила її підкоритися. Автор припускає участь у з'їзді «турків і москалів». Метою проєкту В. Пенна було стабілізувати Європу та зробити її процвітаючою.

Один із представників французького Просвітництва публіцист абат де Сент-П'єр (1658–1743) розвинув ідею досягнення миру в Європі створенням спільних інституцій у своєму трактаті «Проект вічного миру» (1713–1717)². Сент-П'єр брав участь в Утрехтському конгресі, який завершив війну за іспанську спадщину. Під враженням від цих подій він написав трактат, у якому підтвердив свої ідеї як палкого прихильника вічного миру.

Сент-П'єр вважав, що ніде в світі немає такого потенціалу єдності, як у Європі. Усі європейські країни утворювали єдину спільність, єдність, яка зародилася ще в Стародавньому Римі. Європейські країни були об'єднані спільною релігією, законами, торгівлею. Території невеликі, але потрібні одна одній. Але як це не парадоксально, у Європі панує ворожнеча. Щоб подолати ці протиріччя, необхідно створити союз із наддержавною владою та встановити загальні правові принципи, яких дотримуватимуться

¹ Теорія та історія європейської інтеграції : навчальний посібник / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. С. 128.

² Там само. С. 135.

всі країни – незалежно від політичної ситуації. Права та обов'язки держави визначаються загальними конституційними договорами. Правителі повинні були встановити між собою вічний і непорушний союз та призначити своїх повноважних представників до постійної ради (або з'їзду), основним завданням якого було б залагодити всі розбіжності між європейськими країнами. Сент-П'єр вважав, що для здійснення його плану потрібна лише згода всіх націй.

Жан-Жак Руссо (1712–1778), видатний французький мислитель епохи Просвітництва, написав «Судження про вічний мир» (1761) – рецензію на проєкт абата Сент-П'єра¹. Цей проєкт Ж.-Ж. Руссо вважав розумним з точки зору добродійної людини. Його переваги та благотворний вплив очевидні, але запропоновані способи реалізації доводять наївність настоятеля. Руссо вважав, що жодна суверенна держава не погодиться добровільно сприяти створенню Європейського Союзу. Єдине, про що дбали королі, це поширити свою владу за межі держави і зробити її «все більш і більш абсолютною» всередині держави, оскільки у рабському покірному населенні своєї країни можна черпати ресурси для поневолення інших народів. Тому недостатньо просто скликати конгрес.

Напередодні Французької революції британський філософ і юрист Джеремі Бентам (1748–1832) завершив свою книгу «План загального та вічного миру» (1789), в якій обґрунтовував ідею створення європейського союзу з конгресом держав, спільним судом та армією. Дж. Бентам не підтримував революційне вирішення соціальних проблем. Він виступав за припинення всіх міжнародних конфліктів і внутрішнього політичного насильства, а також за добровільну відмову націй від володіння колоніями. Дж. Бентам вважав, що його проєкт є передчасним, але сподівався, що він буде використаний у майбутньому.

¹ Теорія та історія європейської інтеграції : навчальний посібник / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. С. 150.

Великий німецький філософ Іммануїл Кант (1724–1804) написав трактат «До вічного миру» (1795), цієї самої проблеми він торкався також у праці «Метафізика вдач» (1797)¹. На мислителя вплинули твори де Сент-П'єра, Ж.-Ж. Руссо. Але на відміну від них, Кант запропонував космополітичний проєкт не для християнських країн Європи, а для всього людства. І. Кант погоджувався зі своїми попередниками в тому, що вигідніше утворити федерацію, а не єдину світову державу, оскільки кожна держава прагне зберегти власну свободу. І. Кант зазначав, що на початку історії війна сприяла прогресу, але коли земля буде перенаселена, коли людям нікуди буде подітися, вона буде гальмувати розвиток суспільства. В епоху Просвітництва перехід на вищий рівень внутрішньополітичного розвитку можна було здійснити без війни. Це пов'язано, зокрема, з тим, що рішення політичних проблем значною мірою залежить від громадян. Завдяки розробленню та впровадженню конституцій (наприклад, після Великої французької революції) метою політики стає забезпечення свободи та рівності людей. Правові відносини між державами продовжують розвиватися, а потреба в міжнародному праві продовжує зростати. «Вічний мир» – це стан відносин між суверенними державами, в якому міжнародним правом не допускається військовий конфлікт. Його протилежністю є «природний стан», за якого між державами немає судів, рішення яких мають силу закону. Це призводить до продовження бойових дій або постійних загроз. Німецькою мовою «вічний мир» зазвичай означає «вічний спокій», і Кант нагадує нам про іронію цього твердження у вступі. Деякі інтерпретатори вважають, що Кант іронічно ставився до проблеми досягнення цієї мети. У будь-якому разі філософ вважав вічний мир ідеалом, на який потрібно орієнтуватися.

Інший видатний французький філософ Клод Анрі де Сен-Симон (1760–1825) разом зі своїм учнем Огюстеном Тьєррі (1795–1856) видав проєкт Сполучених Штатів Європи під назвою

¹ Теорія та історія європейської інтеграції : навчальний посібник / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. С. 155.

«Про реорганізацію європейської спільноти, або Про необхідність і засоби об'єднання народів Європи в єдине політичне ціле, зберігши за кожним його національну незалежність» (1814)¹. Сен-Симон вважав доцільним створення двопалатного європейського парламенту. Він відкидав ідею союзу монархів, вважаючи, що наднаціональна влада має виражати спільну волю країн-учасниць Європейського Союзу. Інтерес, який об'єднує їх, перебуває на економічному рівні. Сен-Симон вважав, що, крім національності, існує глибший рівень – «європейський» патріотизм.

Поява ряду філософсько-теоретичних проєктів у ХІХ столітті пропагувала ідею про те, що народи всіх країн можуть поступово усвідомити спільну європейську ідентичність, яка має стати основою для досягнення «вічного миру» в Європі. Ліберали і революційні демократи в середині ХІХ століття боролися за об'єднання розділених на той час країн (Німеччини, Італії та ін.) і підтримували ідею Сполучених Штатів Європи.

1849 року на ІІІ Конгресі миру в Парижі видатний французький письменник Віктор Гюго (1802–1885), який головував на конгресі, запропонував план СШЄ². Він наголосив, що об'єднана та мирна Європа тоді здавалася утопічною, але в епоху феодальних розколів, коли одне місто воювало проти іншого, а одна провінція – проти іншої, важко було навіть повірити в існування єдиної Франції. Гюго сподівався, що одного дня війна між Парижем і Лондоном буде такою ж безглуздою, як війна між Руаном і Ам'єном. На жаль, у практичній політичній площині ідея об'єднання Європи слугувала не тільки встановленню мирних відносин, а навпаки, великодержавним і загарбницьким ідеям окремих правителів.

¹ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюк, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк та ін. ; за ред. І. В. Яковюка. Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. С. 176.

² Там само. С. 181.

1.2. Історія створення Ради Європи як регіональної міжнародної організації та політико-правового інституту

Реалізувати ідею створення міжнародної організації на європейському континенті стало можливим лише після Другої світової війни. Народи Європи зрозуміли, що державна влада не може бути джерелом прав людини й самостійно забезпечувати їх дотримання. Необхідно об'єднати країни навколо міжнародної організації та допомогти їм створити більш сприятливі умови для реалізації та визнання прав і свобод кожного, а також була б незалежним наглядом за поведінкою держав. Тому в післявоєнний період особливої актуальності набуло завдання налагодження міжнародного співробітництва у правозахисній сфері.

Виявлені порушення прав людини в міжвоєнний період зумовили необхідність захисту демократичних цінностей для збереження миру та створення єдиного європейського правового простору. Передумовою створення Ради Європи стала вироблена століттями ідея єдності Європи, в основі якої були демократія, верховенство права, а також спільна для всіх європейських народів культура.

Після Першої світової війни почали з'являтися нові ідеї європейської єдності. Засновником загальноєвропейського руху цього періоду був австрійський граф Р. Куденхове-Калергі¹. Йому вдалося залучити до свого руху багатьох видатних європейських політичних діячів і підготувати європейські суспільства до можливого загальноєвропейського об'єднання. Австрієць заклав основи майбутньої європейської інтеграції, визначив межі можливих змін і виклав проєкт узгодженої реалізації своїх ідей щодо об'єднаної Європи. Однак конфлікти між державами в цей період унеможливили реалізацію таких планів.

Лише після Другої світової війни з'явилася можливість відродити ідею європейського об'єднання. Необхідність реалізації цієї ідеї майже одночасно підтримали відомі політики та глави

¹ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. С. 8.

держав, а також представники громадянського суспільства. Фактична реалізація почалася з блискучої промови Уїнстона Черчилля в Цюріхському університеті в 1946 році, в якій він закликав європейські народи забути жахи війни і подумати про відродження Європи¹. У. Черчилль твердо вірив, що існує інструмент, який, якщо його застосувати скрізь одночасно й спонтанно, міг би у такий засіб змінити все навколо і за кілька років зробити всю Європу такою самою вільною та щасливою, як Швейцарія. Цим засобом, на думку політика, є створення «Сполучених Штатів Європи». Він зазначав: «Нашою твердою метою мусить бути будівництво й зміцнення Організації Об'єднаних Націй. У рамках цієї світової структури та під її егідою мусимо відтворити Європейську родину – то могли б бути Сполучені Штати Європи. Першим практичним кроком буде створення Ради Європи»².

Варто зауважити, що за задумами У. Черчилля, «об'єднана Європа» могла діяти не тільки як противага перед радянською загрозою, а й бути опорою для Англії у її відносинах зі США. Могутність Британської імперії та підтримка «об'єднаної Європи» мали б допомогти Англії виступати на світовій арені на одному рівні із США, а згодом і повернути собі провідну роль у світовій політиці. Британський політик бачив Раду Європи як міжурядову організацію, яка буде функціонувати без Англії, проте під її керівництвом. Основними ж країнами, які співпрацювали б у межах цієї організації, на його думку, мали стати Франція та Німеччина³.

Виступ У. Черчилля був широко сприйнятий і підтриманий різними громадсько-політичними діячами й організаціями. Однак бракує чіткого розуміння того, як це реалізувати на практиці. Тому вирішення цієї проблеми перетворилося на боротьбу за форму та структуру майбутнього об'єднання.

¹ European movement and the Council of Europe, published on behalf of the European Movement. London : Hutchinson & CO LTD, 1949. Pp. 121.

² Там само.

³ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. С. 12.

Найважливіші та рішучі кроки у примиренні європейських країн зробили громадські організації, які згодом увійшли до Міжнародного комітету з координації руху за об'єднання Європи. Основним результатом діяльності комітету став скликаний у травні 1948 р. у Гаазі Європейський конгрес, який зосередив загалом питання європейської інтеграції. Вчені вважають, що всі ініціативи, які докорінно змінили вигляд європейського континенту, пов'язані з Гаазьким конгресом. Він об'єднав людей, які мали не лише багатий практичний досвід, а й реальний авторитет у ключових сферах суспільно-політичного життя своїх країн. Головуючим та почесним президентом Конгресу був сам У. Черчилль. Скликання Гаазького конгресу стало однією з найважливіших подій XX століття. Адже він мав велике історичне значення за змістом і наслідками. На відміну від інших конференцій ця вже не обговорювала питання підготовки договорів для забезпечення військової перемоги, а розглядала перспективи об'єднання народів Європи в єдину організацію, здатну забезпечити мир і стабільність.

На Конгресі було запропоновано багато проєктів об'єднання Європи. Їх можна розділити на дві великі категорії. Перший пропонував створити європейську федерацію, інститути якої мали б наднаціональні повноваження, зокрема наднаціональний парламент (Асамблею), який обирався б на основі загального та прямого голосування. Прихильниками й ініціаторами такого проєкту були французькі, бельгійські, нідерландські та німецькі представники, які виступали за федералізм. Інші ж пропонували створити європейську організацію, як мала б тільки координаційний характер. Така організація не передбачала створення загальноєвропейської Парламентської Асамблеї, навіть консультативного характеру. Об'єднання повинно було здійснюватися за класичною схемою міжурядового співробітництва за допомогою спільних дій декількох держав. Ці проєкти вносилися британськими та скандинавськими представниками, які виступали за просте об'єднання¹.

¹ Гончаренко Л. Л. Гаазький конгрес Європейських рухів 1948 р.: передумови зібрання, діяльність та наслідки. *Сумська старовина*. 2016. № XLIX. С. 54.

Під час роботи Гаазького конгресу було прийнято ряд резолюцій, які стали компромісом між двома проєктами. Конгрес запропонував європейським країнам створити економічний та політичний союз і передати союзу частину свого суверенітету. Він також запропонував створити Європейську консультативну асамблею, члени якої мають призначатися парламентами держав-членів. Її основною метою мав бути обмін думками та надання консультацій.

Підсумком Конгресу стало заснування Європейського руху, який, на думку Е. Б. Хааса, був насамперед відповідальним за створення Ради Європи¹. Це була вільна конфедерація національних та міжнародних асоціацій, які мали різноманітні, а іноді й суперечливі програми європейського об'єднання. Європейський рух створювався для розвитку та популяризації ідеї європейської єдності.

Після Гаазького конгресу та під впливом його рішень Франція запропонувала державам-учасникам Брюссельського договору (Великобританія, Франція, Бенілюкс) обговорити створення Європейської асамблеї на засіданні Консультативної ради Договору. У рамках Брюссельського договору для вивчення питань створення майбутньої європейської організації та врахування рекомендацій Гаазького конгресу був створений Комітет вивчення Європейського єднання. Комітет також мав розглянути пропозиції від Франції, Бельгії та Великої Британії.

Французько-бельгійський проєкт передбачав створення федеративного утворення на зразок «Євросоюзу». Його головним органом повинна була стати Парламентська Асамблея, яка приймала б рішення більшістю голосів. Вона мала складатися з представників національних парламентів Європи, які призначалися б на національному рівні, й була б початком майбутнього європейського парламенту. Асамблея могла б обговорювати будь-які інші питання та встановлювати власний порядок денний. Французька

¹ Гончаренко Л. Л. Гаазький конгрес Європейських рухів 1948 р.: передумови зібрання, діяльність та наслідки. *Сумська старовина*. 2016. № XLIX. С. 55.

делегация пішла на певні поступки англійцям. Це передбачало створення урядової Ради, завданням якої була б підготовка роботи Асамблеї та прийняття всіх рішень¹.

Представники британського проєкту наполягали на створенні «Ради Європи», спочатку на п'ять років, членство якої було б обмежене учасниками Брюссельського договору. Делегації країн-учасниць призначалися б урядами й очолювалися б міністрами. Питання економіки та оборони мали бути вилучені з компетенції запропонованої організації, останні передбачалося віднести до відання Північно-Атлантичного Договору. Прийняття рішень у Раді Європи мало відбуватися відповідно до принципу відносної одностайності².

Між цими проєктами є відмінності щодо форми створення майбутньої організації, компетенції її суб'єктів, методів прийняття рішень і призначення представників. Тому англійці наполягали на створенні спеціальної міжурядової організації для поступового об'єднання всієї Європи, а французи передбачали у своїх планах можливість європейської федерації. У цій ситуації Бельгія була стороною, яка наполягала на компромісі. Але, незважаючи на її зусилля, позиції країн мало змінилися. Тоді британська сторона запропонувала передати це питання на розгляд спеціальному підкомітету, який має детально вивчити пропозиції всіх сторін і прийняти певне рішення. Очолив підкомісію представник Люксембургу.

Після завершення роботи вона підготувала звіт, який був лише попереднім проєктом майбутньої структури організації. У звіті йдеться про те, що пропонується створити Раду міністрів Європи та Європейську Консультативну Асамблею. Хоча у французькому проєкті Рада міністрів розглядалася як другорядний орган, у звіті підкомісії їй надано широкі повноваження. Кожна держава-член мала бути представлена міністром або, якщо потрібно, делегацією, обраною урядом. Рішення повинні були прийматися

¹ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. С. 20.

² Там само. С. 23.

одноставно, якщо Рада не вирішить інакше. Щодо Асамблеї, то її повноваження подібні до повноважень французько-бельгійського проєкту. Водночас, однак, значно скоротилося коло її діяльності, оскільки більшість повноважень покладено на Раду міністрів.

Після того, як звіт було передано представникам обох сторін для вивчення, британські урядовці заявили, що створення організації стало великим кроком вперед. Представники Франції висловили невдоволення обмеженням компетенції Асамблеї. Представник Бельгії сподівався досягти згоди, зазначивши, що два органи європейської організації повинні контактувати один з одним. Незважаючи на свою прихильність до створення європейської федерації, він запропонував, щоб Асамблея була підпорядкована Раді міністрів. Проте на цьому дискусія не припинилася, і всі сторони продовжували шукати способи вирішення суперечок¹.

Незважаючи на численні суперечки, в січні 1949 р. у рамках засідання Консультативної ради Брюссельського договору п'ятьом міністрам закордонних справ вдалося досягти компромісу щодо структури майбутньої організації. Він передбачав створення Ради Європи, яка складалася з Комітету міністрів і Консультативної асамблеї. За задумом засновників, Комітет міністрів мав збиратися за закритими дверима, де відповідальні члени урядів різних держав-членів приймали б обов'язкові рішення. Було вирішено, що Комітет складатиметься з одного міністра від кожної країни-члена. З метою обмеження компетенції Консультативної Асамблеї міністром закордонних справ Бельгії Полем-Анрі Спааком було запропоновано затверджувати її порядок денний на засіданнях Комітету міністрів. Орган повинен обговорювати будь-яке питання й виносити його на розгляд Генеральної Асамблеї, крім питань оборони. Передбачалося, що Комітет міністрів буде справжньою Радою Європи. Консультативна асамблея є другим органом нової Європейської Ради та прямим результатом конституційної практики й прагнень держав-членів. Їй надавалися широкі кола повноважень. Сторони погоджуються, що кожен член Ради

¹ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. С. 25.

Європи вільний встановлювати процедуру призначення делегацій на Генеральну Асамблею. Держави також будуть мати змогу самі визначати процедуру голосування своїх представників. Було встановлено, що засідання Консультативної Асамблеї будуть публічними.

З урахуванням позицій і думок усіх представників 5 травня 1949 року в Лондоні було підписано договір, згідно з яким була створена Рада Європи¹. Лондонський договір також ухвалив статут організації, підписаний десятима країнами-засновниками, п'ять із яких є членами Брюссельського договору: Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, а також Ірландія, Італія, Данія, Норвегія та Швеція. Досягнутий між країнами компроміс повністю відповідав британським інтересам, оскільки саме Велика Британія наполягала на створенні класичної міжнародної організації.

Так, Рада Європи стала координувальною організацією, в якій домінували два органи – урядовий і парламентський. Консультативна Асамблея зі своїми обмеженими функціями фактично очолювалася Комітетом міністрів, який приймав рекомендації урядам держав-членів. Також було створено Генеральний секретаріат, якому надано адміністративні функції. Навіть назва «Рада Європи» відображала намагання Великобританії обмежити повноваження нової організації з самого початку. Цьому терміну було надано перевагу перед більш змістовним терміном «Європейський Союз», запропонованим міністром закордонних справ Франції Робером Шуманом.

Лондонським договором також було ухвалено Статут Ради Європи, який визначав її мету, умови членства та основні функції її органів². Згідно зі своїм Статутом РЄ виконує три основні завдання: 1) політичне – захист демократії, прав і свобод людини, забезпечення верховенства права; 2) культурне – примноження європейської культурної спадщини; 3) соціальне – забезпечення реалізації основних потреб соціально-економічних прав.

¹ Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій : навчальний посібник. Умань : ПП Жовтий О.О., 2011. С. 159.

² Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

Мета Ради Європи зафіксована у статті 1 її Статуту і передбачає «досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення у життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу»¹.

З огляду на мету Ради Європи можна виділити такі завдання:

- захищати права людини, плюралістичну демократію та верховенство права;
- сприяти усвідомленню та оцінюванню європейської культурної самобутності та розмаїття європейських культур;
- знаходити вирішення проблем, що існують у суспільстві, зокрема у сфері забезпечення прав національних меншин, протидії ксенофобії, нетерпимості, захисту навколишнього середовища, боротьбі з ВІЛ / СНІД, торгівлею та вживанням наркотиків, організованою злочинністю, тероризмом тощо;
- допомагати стверджувати стабільність демократії у Європі через підтримку політичних, законотворчих та конституційних реформ.

Статті 1 та 3 Статуту окреслюють зі свого боку і напрями діяльності Ради Європи, сфера якої є достатньо широкою. Так, згідно з п. 2 ст. 1 Статуту до повноважень Ради Європи належить розгляд усіх питань, що становлять спільний інтерес. Тобто Рада займається всіма важливими питаннями, які виникають у європейському суспільстві. Винятків немає, крім одного, яке чітко зазначене в самому Статуті. Так, відповідно до ст. 1 п. 4 Статуту – питання, що стосуються національної оборони, в компетенцію Ради Європи не входять².

Отже, відповідно до статті 1 Статуту можна стверджувати, що Рада Європи з самого початку присвятила свою діяльність захисту і зміцненню плюралістичної демократії і правам людини, пошуку збалансованих ефективних рішень щодо соціальних проблем, з якими стикалися її держави-члени, та виховуванню серед європейців почуття спільної багатокультурної ідентичності.

¹ Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

² Там само.

У статті 3 Статуту підкреслюється, що «кожний член Ради Європи обов'язково має визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод усіма особами, що перебувають під його юрисдикцією, і має щиро та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради Європи, визначеної у ст. 1»¹.

Враховуючи те, що у Статуті організації досі міститься тільки одне пряме виключення з її компетенції, сфера діяльності Ради Європи продовжує охоплювати велике коло питань, серед яких можна відокремити декілька основних напрямів діяльності: контроль (моніторинг) за дотриманням прав людини в державах-членах РЄ; активне розроблення міжнародних правових актів та рекомендацій з метою вдосконалення національного законодавства країн-членів РЄ; сприяння розвитку місцевої влади, прикордонного співробітництва; розвиток єдиної європейської культурної спадщини, увага до проблем охорони здоров'я, молоді, спорту; правове забезпечення вирішення актуальних європейських соціально-економічних проблем, охорони навколишнього середовища, регіонального планування; забезпечення свободи слова та сприяння діяльності засобів масової інформації; виявлення й запобігання нових загроз у сфері прав людини, соціального виміру, європейської безпеки, боротьби з тероризмом тощо.

Рада Європи є суто європейською організацією, яка не практикує поширення членства на інші континенти (за винятком Турецької Республіки, частина якої перебуває поза межами Європи). Місцем перебування органів Ради Європи було визначено м. Страсбург (Французька республіка), а фінансування спільної діяльності здійснюватиметься кожною країною пропорційно кількості її населення.

Сьогодні до складу входять 46 держав (27 з них є членами Європейського Союзу). Згідно з резолюцією Комітету міністрів РЄ №(2022)2 російська федерація за агресію проти України перестала бути членом Ради Європи з 16 березня 2022 року. У роботі організації також беруть участь країни зі статусом «спеціально запрошеного гостя в Парламентській асамблеї Ради Європи»,

¹ Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

країни зі статусом «спостерігача в Комітеті міністрів Ради Європи» та країни зі статусом «спостерігача в Парламентській асамблеї Ради Європи». Статус незалежних спостерігачів у міждержавних структурах Ради Європи мають Канада, США, Японія, Ватикан, Ізраїль та Мексика, а Марокко та Палестина отримали статус партнерів заради демократії.

Робота Ради Європи ведеться на міжурядовому, міжпарламентському рівнях, через місцеві органи самоврядування та неурядові організації. Мета Ради Європи досягається за допомогою її органів за допомогою розгляду питань, що становлять спільний інтерес; укладання угод і здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту й подальшого здійснення прав і основних свобод людини.

У зв'язку з надзвичайно широкою компетенцією та значною кількістю держав – членів Ради Європи можна говорити про певну унікальність цієї міжнародної організації та її інституційної системи. Головними статутними органами Ради Європи є Комітет міністрів та Парламентська асамблея.

1.3. Основні етапи розвитку та діяльності Ради Європи

Сьогодні Рада Європи є однією з найбільш авторитетних та представницьких європейських регіональних міждержавних організацій. До її складу входять 46 держав. Процес розширення кола учасників Ради Європи відбувався поступово й охоплював декілька етапів. Це пояснюється тим, що не всі держави відповідали вимогам, які ставилися до майбутніх членів цієї організації. Деяким державам знадобився не один рік для вступу до Ради Європи та приведення своїх правових систем у відповідність до критеріїв членства в цій організації.

Варто зазначити, що перший етап вступу до Ради Європи розпочався 1949 р. під час створення організації західноєвропейськими країнами. Так, 5 травня 1949 року десять держав-засновниць

підписали Статут Ради Європи, який визначив мету та основні засади діяльності цієї міжнародної організації. У цьому ж році до Ради Європи приєдналися Греція та Туреччина, а пізніше Ісландія (1950 р.), Німеччина (1951 р.), Австрія (1956 р.), Кіпр (1961 р.), Швейцарія (1963 р.), Мальта (1965 р.), Португалія (1976 р.), Іспанія (1977 р.), Ліхтенштейн (1978 р.), Сан-Марино (1988 р.), Фінляндія (1989 р.)¹.

Упродовж 1960–80-х років РЄ отримала визнання в Європі як дієвий орган з регулювання питань, пов'язаних з правами людини та верховенством права, розробивши та втіливши у життя понад 170 багатосторонніх конвенцій та інших угод. До 1980-х років членами РЄ були 13 країн, а з початку 1990-х розпочалося стрімке її розширення².

Радянський Союз негативно розцінював створення Ради Європи та інші проєкти європейської інтеграції, вбачаючи у них приховані наміри досягти співробітництва капіталістичних країн Європи проти СРСР. Його взаємодія з РЄ розпочалася у 1970-х роках з питань молодіжної політики та охорони природи, а учасником кількох конвенцій він став лише наприкінці 1980-х років.

Початком другого етапу можна вважати 1989 р., коли було запроваджено статус «спеціального гостя» ПАРЕ (Парламентська Асамблея Ради Європи) і розпочалося розширення Ради Європи у східному напрямку, що до цього було неприйнятним європейським організаціям. З моменту падіння Берлінської стіни цей статус надавався законодавчим органам СРСР, Польщі, Угорщини та Югославії. Основна ідея полягала в можливості ознайомлення на практиці з механізмами функціонування парламентської демократії під час сесій Парламентської Асамблеї³.

Однак відповідно до Регламенту ПАРЕ (Правило 62.7) члени делегацій зі статусом спеціального гостя не мають права голосу, але мають можливість засідати і виступати перед членами

¹ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. С. 28.

² Там само. С. 29.

³ Там само. С. 29.

Асамблеї. На цій підставі представникам делегацій вищезазначених країн була надана можливість виступити на осінній сесії Парламентської Асамблеї 1989 р., під час якої, зокрема, обговорювалося питання щодо відносин Сходу і Заходу наприкінці ХХ ст. За підсумками проведеного обговорення Парламентська Асамблея прийняла рекомендацію 1112 (1989) «Щодо співпраці між Заходом і Сходом наприкінці ХХ ст.»¹. У ній віталася прагнення, висловлене Президентом СРСР М. Горбачовим та представниками делегацій держав Східної Європи, щодо необхідності проведення трансформацій у системах державного управління цих країн. Таке прагнення проявлялося в запровадженні верховенства права, яке безпосередньо охоплювало визнання та захист прав людини й основоположних свобод, започаткування справжнього розподілу повноважень між гілками влади, підвищення відповідальності влади перед своїми громадянами, а також визнання верховенства міжнародного права над національними законами. У Рекомендації було схвально зазначено пропозицію щодо створення єдиного європейського правового простору.

Можна побачити, що Рада Європи досить позитивно відреагувала на прагнення комуністичних того часу країн налагодити співпрацю із західними партнерами та стала першою європейською міжнародною організацією, яка почала приймати до своїх лав держави Східної Європи й колишні радянські республіки. Вона вважала за краще залучити ці країни до діалогу, ніж ізолювати їх.

За кілька місяців до ухвалення Парламентською Асамблеєю Рекомендації 1112 (1989) Комітетом міністрів була прийнята Декларація «Щодо майбутньої ролі Ради Європи у європейському будівництві». Вона була присвячена 40-й річниці заснування Ради Європи та стала першим документом організації, який почав окреслювати її розвиток у східноєвропейському напрямі. Особливо схвально Комітет міністрів оцінив проведення реформ у деяких країнах Східної Європи, що було свідченням їх готовності

¹ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016.

до співробітництва. Зі свого боку Рада Європи висловила готовність до ведення відкритого діалогу з державами не членами щодо дотримання на національному та міжнародному рівнях принципів прав людини та плюралістичної демократії, закріплених у Статуті Ради Європи, Європейській конвенції з прав людини та Європейській соціальній хартії.

1993 року відбувся саміт глав держав та урядів держав-членів Ради Європи, на якому Комітетом міністрів було прийнято Віденську декларацію, в якій прямо зазначалося, що Рада Європи «здатна до повноправного прийняття демократичних держав, звільнених від комуністичного гноблення». З цієї причини «вступ цих країн до Ради Європи – центральний фактор у процесі європейського будівництва, заснованого на цінностях нашої організації»¹.

Представники держав-членів ще раз підтвердили свою відкритість до співробітництва з усіма державами Центральної та Східної Європи, які обирають демократичний шлях розвитку. У Віденській декларації вперше були визначені критерії, яким мають відповідати нові держави під час вступу. Серед них: дотримання принципів демократії, верховенства права й поваги до прав людини; проведення вільних і чесних виборів, заснованих на універсальному виборчому праві; гарантування свободи вираження поглядів і свободи засобів масової інформації; захист прав національних меншин; дотримання принципів міжнародного права; підписання Європейської конвенції з прав людини та визнання її наглядових механізмів у короткі строки. Можна побачити, що представниками європейських держав було вирішено, що негайна ратифікація Європейської конвенції з прав людини після вступу до Ради Європи повинна стати умовою для вступу. Це означає, що кожна держава, яка бажає приєднатися до Ради Європи, зобов'язана висловити згоду на ратифікацію Європейської конвенції з прав людини впродовж короткого періоду часу. Відповідно до усталеної практики нові члени підписують Конвенцію у день свого формального вступу до Ради Європи, а потім невідкладно приступають до її ратифікації. Сьогодні усі 46 держав-членів є учасниками Конвенції.

¹ Віденська декларація від 25.06.1993. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/MU93235D?ed=1993_06_25&an=3

З моменту свого заснування 1949 року Рада Європи для реалізації ідей і принципів, що було закладено у Статут Організації, розробляла та приймала міжнародно-правові договори з різних аспектів своєї діяльності.

Договори Ради Європи є багатосторонніми міжнародними договорами, що встановлюють взаємні права та обов'язки держав-членів Ради Європи за всіма напрямками діяльності Ради Європи, за винятком питань оборони. Прийняті договори, встановлюючи тісніші зв'язки між державами-членами, сприяють гармонізації їх правових систем та впроваджують мінімальні юридичні стандарти в різних галузях, зокрема у сфері захисту прав людини, відповідно до яких держави і мають приводити своє законодавство.

Такі багатосторонні договори замінюють величезну кількість двосторонніх угод. За різними підрахунками фахівців, вони замінюють приблизно 300 000–400 000 двосторонніх угод. Тільки декілька договорів є двосторонніми, які укладено між Радою Європи та Францією щодо розташування штаб-квартири й щодо імунітетів. Сьогодні серія договорів Ради Європи нараховує 213 конвенцій, хартій, кодексів, протоколів та угод¹.

Загалом галузі правового регулювання європейськими конвенціями можуть бути зведені до таких основних напрямів:

- захист демократії, прав і свобод людини, забезпечення прав національних меншин, боротьба з тероризмом, расизмом, ксенофобією і нетерпимістю;
- вдосконалення національного законодавства держав-учасників Ради Європи в галузі конституційного, цивільного і кримінального права;
- соціальні та гуманітарні стандарти Європи, розвиток європейського культурного співробітництва, освіти, охорони здоров'я;
- регіональний вимір Європи, питання місцевого самоврядування, транскордонне співробітництво європейських держав.

¹ Сvida Т. О. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Правові аспекти діяльності Ради Європи» для студентів за напрямом підготовки 8.030202 «Міжнародне право», спеціальність «міжнародне право». Ужгород, 2015. С. 35.

Договори можна класифікувати за багатьма ознаками, зокрема, за складом учасників, за назвою, зобов'язаннями держав, характером наглядового механізму, за сферою діяльності Ради Європи або за предметом регулювання тощо. Втім у рамках останньої класифікації, незважаючи на відсутність єдиної точки зору серед науковців, усі виокремлюють розгалужену групу договорів у сфері захисту прав людини.

Зі свого боку всі договори Ради Європи у сфері захисту прав людини можна поділити на дві великі підгрупи: договори, які становлять основу системи захисту прав людини в рамках Ради Європи та інші.

До першої підгрупи відносять зазвичай Конвенцію про захист прав людини й основних свобод 1950 року та протоколи до неї; Європейську соціальну хартію 1964 року, додаткові протоколи та Європейську соціальну хартію, переглянуту 1996 року; Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та додаткові протоколи до неї, а також Рамкову конвенцію про захист національних меншин¹.

Серед інших договорів можна виокремити групи договорів, які присвячено захисту соціально-економічних прав, правам національних меншин, захисту біженців та мігрантів, правам інвалідів, дітей тощо.

Так, було прийнято Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 року, протокол 1964 року, Європейський кодекс соціального забезпечення переглянутий 1990 року, Європейську конвенцію про соціальну й медичну допомогу 1953 року й протокол до неї, Європейську конвенцію про соціальне забезпечення 1972 року й додаткову угоду про застосування Конвенції, Європейську конвенцію про правовий статус працівників-мігрантів 1977 року в сфері захисту соціально-економічних прав, Європейську хартію регіональних мов та мов меншин 1992 року поряд з Рамковою конвенцією про захист національних меншин 1995 року².

¹ Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції. Київ : Юридична книга, 2000. С. 56.

² Там само. С. 72.

Конвенція про захист дітей від експлуатації та наруги сексуального характеру 2007 року, Конвенція про виконання прав дітей 1996 року, Конвенція про правовий статус дітей, які народжені поза шлюбом 1975 року, та інші договори були прийняті з питань захисту прав дітей. У сфері захисту персональних даних та доступу до інформації було прийнято Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 року, Конвенцію про доступ до офіційних документів 2009 року. З питань біомедицини та права людини прийнято Конвенцію про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину 1999 року й додаткові протоколи до неї¹.

Найбільш відомою Конвенцією Ради Європи є Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року². Це старіший міжнародний документ, що гарантує основні громадянські та політичні права людини й передбачає систему їх захисту. Конвенція стала реалізацією одного з базових принципів Ради Європи та європейською відповіддю на Загальну Декларацію прав людини 1948 року. Європейською конвенцією з прав людини та протоколами визнані на сьогоднішній день всі громадянські та політичні права, а також деякі інші права людини. Зміст та обсяг закріплених прав постійно розвивається та деталізується завдяки тлумаченням Європейського суду з прав людини. Посилена 14 протоколами, що є її невід'ємними частинами, Конвенція відрізняється від усіх інших міжнародних інструментів у цій галузі тим, що має ефективний контрольний механізм власної підтримки.

У рамках Європейської конвенції з прав людини, відповідно, 1954 та 1959 рр. були засновані Європейська комісія та Європейський суд з прав людини, що з 1 листопада 1998 року реформовані в єдиний Європейський суд з прав людини, рішення якого обов'язкові для сторін у справах. Саме завдяки створеному в її рамках контрольному механізму Конвенції надається така визначна

¹ Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції. Київ : Юридична книга, 2000. С. 75.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

роль. Конвенція визначає, що кожна особа має право звернутися до Суду для захисту порушених прав державою-учасницею. Загалом прийняттям Конвенції з прав людини було зроблено безпрецедентний крок у міжнародному праві, коли суверенні держави дозволили конвенційним контрольним органам ухвалювати рішення стосовно порушення норм Конвенції та зобов'язались виконувати рішення цих органів з урахуванням ризику того, що держава може бути поставлена перед потребою в ревізуванні свого законодавства та виплати відшкодування.

Будь-яка держава, яка намагається отримати сьогодні членство в Раді Європи, має не тільки приєднатися до Європейської конвенції, але й привести своє законодавство та практику у відповідність з її положеннями, враховуючи практику Суду. На Європейську конвенцію з прав людини посилаються у своїх рішеннях всі національні суди, зокрема Конституційний і Верховний Суд.

Так, у рамках Ради Європи впродовж майже 75 років було розроблено й прийнято значну кількість різноманітних договорів, більшість з яких стосується прав людини. Деякі з цих договорів набули статусу статутних, йдеться загалом про Європейську конвенцію з прав людини, або таких, ратифікація яких визнається потрібною під час вступу до Ради Європи в більшості випадків. Деякі конвенції з прав людини Ради Європи ратифіковано всіма державами-членами або більшістю з них, деякі так і не набули чинності.

1.4. Досягнення Ради Європи

За свою багаторічну діяльність Рада Європи набула загальноєвропейського масштабу та посіла особливо важливе місце в процесі розвитку й інтеграції Європи. Найвагомішими досягненнями РЄ, зокрема, є скасування смертної кари; зміцнення прав людини; недискримінація і боротьба проти расизму; підтримка свободи слова; рівність статей; захист прав дітей; захист культурного різноманіття; спостереження за виборами в країнах членах Ради Європи¹.

¹ Досягнення Ради Європи. URL : <https://www.coe.int/uk/web/about-us/achievements>

Рада Європи відіграла провідну роль у боротьбі за скасування найвищої міри покарання, оскільки їй немає місця в демократичних суспільствах. У квітні 1983 р. вона прийняла Протокол № 6 до Європейської Конвенції з прав людини¹, який скасовує смертну кару, з наступним Протоколом № 13, який скасовує смертну кару за будь-яких обставин. Рада Європи зробила скасування смертної кари передумовою вступу в ЄС. З 1997 року на території жодної з 46 держав-членів Організації не було жодного випадку застосування страти.

Кожна держава, яка приєднується до Ради Європи, погоджується підлягати дії незалежних механізмів моніторингу, які оцінюють забезпечення прав людини і демократії. Прикладом є Комітет Ради Європи з питань запобігання тортурам, який регулярно здійснює оголошені візити до місць позбавлення волі в 46 державах-членах (в'язниці, поліцейські дільниці, центри утримання іноземних громадян) з метою оцінювання поводження з людьми, позбавленими свободи. Зі свого боку Європейський комітет із соціальних прав підтверджує, що права на житло, охорону здоров'я, працю та свободу пересування, гарантовані Європейською соціальною хартією, втілюються у відповідних країнах. Іншим прикладом є Група держав проти корупції (ГРЕКО), яка виявляє недоліки в національних механізмах боротьби з корупцією і підтримку держав у проведенні необхідних законодавчих та інституційних реформ. Її оцінювання базується на відповідних конвенціях Ради Європи.

Європейська конвенція з прав людини забороняє будь-які види дискримінації з будь-яких причин з боку представників державної влади. Рада Європи проводить різноманітну діяльність з метою захисту національних меншин, зокрема найбільшої національної меншини в Європі – циган. Наприклад, Європейський альянс міст і регіонів за інтеграцію циган є ініціатором Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. Одним з відчутних результатів альянсу є запуск проекту ROMACT спільно з Європейським Союзом.

¹ Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text

Зі свого боку Європейська комісія проти расизму й нетерпимості аналізує ці особливі проблеми і надає регулярні рекомендації 46 державам-членам Ради Європи. Рада Європи також відіграє провідну роль у боротьбі з дискримінацією на основі сексуальної орієнтації чи статевої приналежності.

Нарешті, Рамкова конвенція про захист національних меншин забезпечує механізм моніторингу, який оцінює та покращує захист національних меншин у відповідних країнах.

Справжня демократія неможлива без свободи слова й вільних, плюралістичних засобів масової інформації. Прецедентне право Європейського суду з прав людини забезпечує надзвичайно широку сферу захисту преси, особливо у випадках, які стосуються конфіденційності джерел інформації. Суд вважає, що відсутність такого захисту стримуватиме джерела інформації від сприяння пресі в інформуванні людей стосовно питань, які становлять суспільний інтерес.

Право на свободу слова також застосовується до нових форм масової комунікації, зокрема інтернету. Рада Європи виявляє постійну активність у захисті цього права, враховуючи будь-який розвиток подій. Зокрема, допомагає державам-членам удосконалити їхнє законодавство і програми, спрямовані на захист свободи слова й свободи преси. Для працівників засобів масової інформації також влаштовуються тренінги та навчальні поїздки.

У сфері справедливості й демократії рівність статей вважається важливим чинником економічного розвитку країн. Рада Європи бореться з усіма формами дискримінації жінок. Запроваджена 2014 року Конвенція з запобігання та боротьби з насильством стосовно жінок ґрунтується на думці, що таке насильство буде неможливо викорінити, якщо не досягти рівності між чоловіком і жінкою¹. Метою відповідного документа Ради Європи є подолання всіх форм дискримінації жінок і підвищення ролі жінок у суспільстві.

¹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU11251>

Діти є вразливими і залежать від дорослих у плані задоволення майже всіх потреб. Метою програми Ради Європи стосовно дітей є захист їхніх прав, попередження будь-яких випадків жорстокого поводження, вживання всіх заходів для судового переслідування злочинців і сприяння участі дітей у вирішенні питань, які їх стосуються. Отже, Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насилля є першим документом, який криміналізує сексуальне насилля над дітьми, зокрема вдома та в сім'ї¹. Конвенція вступила в дію 1 липня 2010 р. Крім того, Рада Європи прийняла керівні принципи для покращення доступу дітей до правосуддя.

Після прийняття 2008 року «Білої книги з міжкультурного діалогу», Рада Європи почала кілька програм з підготовки вчителів, захисту національних меншин і соціальної єдності, охоплюючи щорічний діалог з релігійними общинами й представниками нерелігійних переконань. Мережа Міжкультурних міст сприяє містам-членам управляти культурним різноманіттям та укріплювати взаємодію між гетерогенними групами населення в громадських місцях з метою сприяння єдності. Вона розробляє механізми вирішення культурних конфліктів. Щоб сприяти міжкультурному взаєморозумінню, Рада Європи готує програми та механізми покращення вивчення мов.

За допомогою консультативної діяльності та спостережень, Парламентська асамблея Ради Європи і деякі інші європейські установи, такі як ОБСЄ, допомагають гарантувати демократичні, вільні та чесні вибори на всьому континенті. Конгрес місцевих і регіональних влад періодично спостерігає за місцевими та регіональними виборами в 46 державах-членах Ради Європи. Її місії з спостереження за виборами включають весь процес виборів і доповнюють діяльність з контролю за дотриманням Європейської Хартії з місцевого самоврядування². Крім того, щоб покращити

¹ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

² Європейська хартія місцевого самоврядування. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

належне проведення виборів, Рада Європи створює програми допомоги у здійсненні фундаментальних реформ у сфері виборчого законодавства, складанні списків виборців і підготовки національних спостерігачів та організаторів виборів.

Демократія також поширюється на активну громадську участь у суспільному житті, особливо в контексті заходів громадянського суспільства. Рада Європи розробляє стратегії та механізми для поширення інформації про права людини і демократію. Хартія Ради Європи про освіту для демократичного громадянства й освіти з прав людини, ухвалена 2010 року, показує нам, як втілити ці цінності в життя¹.

Більше п'яти тисяч лідерів молоді щорічно навчаються в Європейському центрі молоді Ради Європи в Будапешті й Страсбурзі. Курси, які викладаються, створюють каскадний ефект, коли лідери молоді ознайомлюють з вивченим членів їх асоціацій. Більш ніж п'ятнадцять тисяч молодих людей також отримують користь від проєктів за підтримки Європейського молодіжного форуму з метою поширення взаєморозуміння, толерантності й солідарності.

Основне завдання Директорату Ради Європи з якості лікарських засобів і систем охорони здоров'я полягає в тому, щоб забезпечувати право кожного на доступ до якісних лікарських засобів і медичної допомоги, а також сприяти й захищати здоров'я людини та тварин. Робота Директорату Ради Європи з якості лікарських засобів і систем охорони здоров'я охоплює конкретні галузі, як-от лікарські засоби, переливання крові, трансплантація, а також косметичні та харчові матеріали. Відповідно до своєї місії усі заходи Директорату спрямовані на забезпечення оптимальних стандартів охорони здоров'я населення на всьому континенті.

¹ Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Охарактеризуйте спільні риси проєктів об'єднаної Європи, які з'явилися у Новий час.
2. Назвіть основні передумови інтеграційних процесів у Європі після Першої світової війни.
3. Охарактеризуйте передумови створення Ради Європи після Другої світової війни.
4. Промова У. Черчіля 1946 року в Цюрихському університеті, її значення щодо створення Ради Європи.
5. Проаналізуйте проєкти об'єднання Європи, запропоновані Гаазьким конгресом у травні 1948 р.
6. Розкрийте основні етапи розвитку та діяльності Ради Європи.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА РАДИ ЄВРОПИ

- 2.1. Комітет міністрів – керівний і директивний міжурядовий орган Ради Європи.*
- 2.2. Парламентська Асамблея Ради Європи – дорадчий та представницький орган Ради Європи.*
- 2.3. Конгрес місцевих та регіональних влад Європи.*
- 2.4. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія).*
- 2.5. Європейський суд з прав людини.*

2.1. Комітет міністрів – керівний і директивний міжурядовий орган Ради Європи

Діяльність Ради Європи відіграє важливу роль у становленні на європейському континенті таких основоположних принципів, як верховенство права, демократія та захист прав людини. Реалізація зазначених принципів була б неможливою без ефективної та злагодженої роботи головних органів Ради Європи. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує діяльність Комітету міністрів, який відіграє провідну роль у внутрішньоорганізаційному механізмі цієї міжнародної організації, оскільки основні рішення в межах Ради Європи ухвалюються саме Комітетом міністрів.

Відповідно до статті 10 Статуту Ради Європи Комітет міністрів є одним з двох головних органів цієї міжнародної організації¹. До його складу, крім міністрів закордонних справ, які засідають на щорічних сесіях, входять також Представники міністрів. Ця посада була запроваджена в березні 1952 року, коли Комітет міністрів прийняв рішення про те, що кожен міністр може мати представника, який буде діяти від його імені². Це було зроблено у

¹ Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

² Аббакумова Д. В. Процедурні аспекти функціонування Комітету міністрів Ради Європи. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 57. С. 25.

зв'язку з тим, що міністри закордонних справ не встигали впродовж двох чи трьох сесій, які проводилися кожен рік, розглянути всі питання, за якими необхідно було прийняти рішення. Тому Комітет міністрів вирішив проводити засідання на рівні Представників міністрів у проміжках між сесіями Комітету. Відтоді до Правил процедури Комітету міністрів були внесені відповідні зміни.

Засідання Комітету міністрів на рівні міністрів мають характер сесій, які відбуваються щороку та тривають день чи два. Проводяться вони під керівництвом голови, який здійснює свої повноваження впродовж 6 місяців. Відповідно до статті 6 Правил процедури КМ головування здійснюється по черзі кожним представником держави-члена в англійському алфавітному порядку. Для зручності заступниками діючого Голови є міністри закордонних справ двох країн: тієї, що головувала попередні півроку, та тієї, що головуватиме наступні шість місяців. Фактично, вони утворюють Бюро Комітету міністрів, яке складається з шести членів: нинішній голова, два попередні голови та три майбутні голови. Бюро, загалом, займається підготовкою засідань Комітету міністрів та забезпечує належне функціонування цього органу. Ротація головуючих країн відбувається зазвичай у середині травня та середині листопада. Якщо міністр закордонних справ, що має зайняти місце Голови, відмовився від цього права, то посада Голови не повертається до нього на наступній сесії, а переходить до іншої держави відповідно до алфавітного порядку¹.

Як зазначалося вище, крім засідань на рівні міністрів закордонних справ, відбуваються також засідання на рівні Представників міністрів. Вони мають справу з більшістю питань, віднесених до компетенції Комітету міністрів, що дає змогу міністрам, які зустрічаються тільки один раз на рік, зосередитися на найбільш важливих міжнародних питаннях і темах, що стосуються європейської політики та діяльності самої організації. Крім того,

¹ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. С. 36.

Представники міністрів виконують значну роботу з підготовки засідань на рівні міністрів і забезпечують, щоб усі необхідні результати, яких вони вимагають, були досягнуті¹.

Головою засідань Представників є Представник міністра тієї держави, яка головує в Комітеті міністрів. У разі відсутності Голови його заміняє перший віце-голова, яким є Представник, що буде наступним виконувати повноваження Голови, або другий віце-голова, що головував перед цим.

Комітет міністрів обговорює політичні аспекти співробітництва (за винятком питань оборони), виробляє програму діяльності Ради Європи, затверджує її, а також бюджет Ради Європи, розглядає рекомендації Парламентської асамблеї та інших органів і приймає рішення.

Якщо якийсь із запропонованих проєктів не підтримується всіма державами-членами, Комітет міністрів має можливість реалізувати цей проєкт у рамках часткової угоди, що дає змогу групі держав-членів здійснювати спільні програми в різних сферах. З іншого боку, розширені угоди дають змогу державам-членам (або ж якійсь частині цих держав) співпрацювати з державами, що не є членами Ради Європи, використовуючи водночас існуючі структури організації.

Рішення Комітету міністрів передаються урядам у вигляді рекомендацій або ж набувають оформлення як європейські конвенції та угоди, що мають бути ратифіковані урядами. Комітет міністрів також ухвалює декларації та резолюції з актуальних політичних питань. На сьогодні вироблено понад 200 конвенцій. Вони спрямовані на захист прав людини, однак охоплюють також і інші сфери діяльності організації, стверджуючи та посилюючи демократичну, соціальну й культурну єдність Ради Європи².

Більшість рішень мають бути прийняті більшістю у дві третини голосів від загальної кількості, однак для ухвалення рішення в процедурних питаннях достатньо простої більшості голосів.

¹ Аббакумова Д. В. Комітет міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. С. 37.

² Там само. С. 40.

Конвенції та рекомендації розробляються в комісіях урядових експертів, яким Комітет міністрів надає відповідні повноваження, що породжує діалог між технічним та загальнополітичним підходами до проблеми. Багато політичних ініціатив приймають також під час конференцій галузевих міністрів, які відбуваються регулярно.

Рада Європи розробила програми співробітництва та підтримки для нових держав-членів з тим, щоб надати цим країнам можливість використовувати досвід Ради Європи. Ці програми базуються на результатах міжурядового співробітництва Ради Європи, у рамках таких програм використовуються правові документи, мережа експертів, а також структури та механізми співробітництва. Метою програм є консолідація, посилення та прискорення демократичних реформ у цих країнах з тим, щоб надалі вони могли поступово й безконфліктно брати участь у процесах та структурах європейського співробітництва, передусім у Раді Європи. Програму створення засобів довіри було започатковано для підтримки ініціатив, що виходили з громадянського суспільства, ініціатив, метою яких було покращити взаємну обізнаність і співпрацю між общинами меншин та общинами, в яких згруповане населення, що представляє більшість.

Країни, що приєднуються до статуту Ради Європи, зобов'язуються визнавати принцип верховенства права, а також принцип, за яким кожна особа, що перебуває під їхньою юрисдикцією, може користуватись правами людини та основними свободами. Країни також зобов'язуються відкрито й активно співпрацювати з метою досягнути більш тісного взаємного єднання та прискорити економічний і соціальний прогрес. Кожна держава-член несе відповідальність за виконання цих зобов'язань, а Комітет міністрів відповідає за те, щоб держави дотримувались узятих зобов'язань.

Комітет здійснює нагляд за імплементацією державами-учасниками конвенцій та угод, сторонами яких вони є. Такий контроль є особливо жорстким, коли йдеться про правозахисні документи, найголовніші серед яких (Європейська конвенція з прав людини, Європейська соціальна хартія, Європейська конвенція у запобіганні катуванню та Рамкова конвенція про захист національних меншин) мають власний механізм контролю.

Згідно з Європейською конвенцією з прав людини Комітет міністрів є частиною контрольного механізму, і він, зокрема, повинен ухвалювати останнє рішення у справах, які не передаються до Європейського суду з прав людини. Він також наділений повноваженнями контролювати виконання державами ухвалених Судом рішень¹.

Комітет міністрів контролює дотримання країнами-членами взятих на себе під час вступу до Ради Європи зобов'язань. У разі серйозних порушень державою статутних зобов'язань Комітет міністрів може тимчасово позбавити її права представництва в Раді Європи, запропонувати їй вийти з організації або навіть ухвалити рішення щодо припинення членства такої країни в Раді Європи.

2.2. Парламентська Асамблея Ради Європи – дорадчий та представницький орган Ради Європи

Парламентська асамблея Ради Європи є першою європейською асамблеєю в історії континенту. Вона виконує дорадчі функції та відіграє важливу роль у визначенні напрямів діяльності Ради Європи. Під час засідань Асамблеї предметом обговорень можуть бути питання, що визначають вплив на життя всієї Європи. Робота парламентарів також відіграє значну роль у визначенні напрямів діяльності Комітету міністрів².

Ухвалені Асамблеєю рішення мають рекомендаційний характер. Водночас їх часто беруть за основу майбутніх міжнародних угод, Європейських конвенцій, які формують правову базу Ради Європи.

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² Шишкіна Е. В. Парламентська асамблея Ради Європи. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL : <https://esu.com.ua/article-881688>

Членів ПАРЕ призначають парламенти держав-членів. П'ять найбільших держав представлені в ПАРЕ 18 членами, мінімальне представництво – 2 члени від держави. Національна делегація має долучати представників усіх політичних партій, представлених у парламенті, та відповідати вимогам збалансованого представництва чоловіків і жінок. Загалом у ПАРЕ входять 306 членів і 306 «заступників»¹.

У засіданнях беруть участь також 18 спостерігачів – від парламентів Канади, Мексики та Ізраїлю. Аналогічними правами користуються 2 представники турецької громади Кіпру, а формально входять до складу делегації Республіки Кіпр.

За результатами дискусій і обговорень Парламентська асамблея ухвалює рекомендації, що мають юридичний зміст і стосуються переважно вирішення певних правових питань; резолюції, що мають політико-правову природу, вони є актами реагування на ситуацію щодо прав людини, верховенства права і демократії всередині певної держави-члена РЕ; висновки щодо заявок на членство, проєктів договорів та інших документів, поданих Комітетом міністрів.

Резолюції та рекомендації ПАРЕ є не лише інструкціями щодо дії Комітету міністрів Ради Європи, а й інструкціями щодо дії національним парламентам та урядам, а також іншим важливим національним і соціальним інституціям. Держави-члени Ради Європи можуть прийняти рекомендації ПАРЕ щодо конкретних питань покращення захисту прав людини як положення для імплементації у своє національне законодавство. Відповідно до Статуту, ПАРЕ не має повноважень ухвалювати міжнародні договори в рамках РЕ, але саме за її ініціативою розроблено ряд європейських угод та інших правових документів, які становлять основу існуючої європейської системи².

¹ Парламентська Асамблея Ради Європи. Пер. з фр. І. Шевчук. К. ; Страсбург : Парламентське вид-во, 1998. С. 15.

² Шишкіна Е. В. Парламентська асамблея Ради Європи. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL : <https://esu.com.ua/article-881688>

Пропозиції ПАРЕ про скасування смертної кари в мирний час або прийняття Європейської конвенції про запобігання тортурам пізніше були розглянуті Комітетом міністрів Ради Європи та стали правовим інструментом організації.

ПАРЕ консультується з Комітетом міністрів Ради Європи щодо всіх проєктів міжнародних договорів до їх ухвалення. Для ефективного виконання своїх повноважень ПАРЕ створила комітети. Наразі існує 9 таких комітетів: комітет з політичних питань і демократії, з юридичних питань і прав людини, з соціальних питань, охорони здоров'я та сталого розвитку, з питань міграції, біженців і переміщених осіб, з питань культури, науки, освіти та засобів масової інформації, з питань міграції, біженців і переміщених осіб, з питань культури, науки, освіти та медіа, з рівності та недискримінації; з правил процедури, імунітетів та інституційних справ; з питань виборів суддів Європейського суду прав людини; з питань дотримання державами-членами обов'язків і зобов'язань перед РЄ (моніторингова комісія)¹.

До компетенції ПАРЕ входить моніторинг того, як нові країни-члени Ради Європи виконують свої зобов'язання. З цією метою 1997 року був створений спеціальний наглядовий комітет, який щорічно звітує Парламентській асамблеї про основні результати своєї діяльності. Станом на кінець 2019 року під моніторингом ПАРЕ все ще перебували 10 країн: Азербайджан, Албанія, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Сербія, Туреччина та Україна. 2020 року в Польщі було вирішено провести моніторинг, пов'язаний з загрозами демократії та верховенству права².

Серед важливих повноважень Асамблеї – вибори Генерального секретаря РЄ та його заступника, суддів Європейського суду з прав людини, прийняття висновків щодо кандидатур нових держав-членів, моніторинг виконання ними зобов'язань, взятих під час вступу. ПАРЕ приймає висновки на проєкти всіх міжнародних

¹ Аббакумова Д. В. Особливості здійснення моніторингу головними органами Ради Європи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 445.

² Там само. С. 446.

конвенцій, які розробляються в Раді Європи. Крім того, сесії Асамблеї традиційно стають форумами для обговорення актуальних проблем європейської політики, на них регулярно запрошуюють глав держав і урядів.

Асамблею очолює голова, що обирається формально на один рік з можливістю переобрання. На практиці посада голови переходить у порядку ротації від однієї політичної групи (фракції) до іншої кожні 5 років. Асамблея обирає також заступників голови¹.

Як і в національних парламентах та Європарламенті, в ПАРЄ працюють фракції, сформовані за політичною орієнтацією їх членів, так звані «політичні групи». Таких груп існує п'ять: Соціалістична група, Європейська народна партія, Альянс лібералів і демократів, Група європейських демократів та Об'єднані європейські ліви.

Голова ПАРЄ, його заступники, голови політичних груп і комісій складають Бюро Асамблеї. Воно керує роботою Асамблеї за допомогою підготовки порядку денного сесій та визначення питань, які заслуговують розробки доповідей.

Пленарні сесії Асамблеї проходять чотири рази на рік і тривають по одному тижню кожна. Крім того, двічі на рік проходять сесії «Постійної комісії» або «міні-сесії», в яких беруть участь члени Бюро та глави національних делегацій. Постійна комісія має право приймати резолюції та рекомендації за дорученням Асамблеї. Пленарні сесії проходять у штаб-квартирі РЄ в Страсбурзі, сесії Постійної комісії – зазвичай, в інших країнах на їх запрошення².

Комісії ПАРЄ проводять засідання по кілька разів на рік. Зазвичай вони проходять у Парижі або в одній з країн-членів на її запрошення.

¹ Заблоцька Л. Г., Федорова А. Л., Шинкаренко Т. І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : навчальний посібник. К. : Фенікс, 2007. С. 186.

² Парламентська Асамблея Ради Європи. Пер. з фр. І. Шевчук. К. ; Страсбург : Парламентське вид-во, 1998. С. 156.

Підготовка резолюцій і рекомендацій відбувається так. Кожен член ПАРЄ, зібравши необхідну кількість підписів інших членів, має право подати пропозицію про розробку доповіді (motion). Якщо Бюро Асамблеї погоджується з тим, що така доповідь необхідна, він доручає його розробку одній або кільком комісіям. Комісія призначає доповідача, який упродовж 1–2 років готує доповідь, регулярно доповідаючи комісії про хід роботи. У рамках підготовки доповіді депутат може здійснити ряд ознайомлювальних поїздок, організувати слухання. Остаточна версія доповіді разом з проєктом резолюції та/або рекомендації приймається відповідною комісією, після чого виноситься на пленарну сесію ПАРЄ або на сесію Постійної комісії. У ході сесії допускається подання письмових поправок до проєктів резолюції та/або рекомендації, щодо кожної з яких проводиться голосування спочатку у відповідальній комісії з тим, щоб визначити її позицію. На пленарному засіданні доповідач представляє свою доповідь, після чого проводяться дебати (із заздалегідь підготовленого списку виступаючих) і голосування по всіх запропонованих поправках і по резолюції та/або рекомендації загалом. Для прийняття резолюції потрібна проста більшість голосів, рекомендація вимагає більшості в дві третини. Враховуються тільки голоси членів, які взяли участь у голосуванні¹.

Особливо актуальні питання можуть бути поставлені до порядку денного в рамках «термінових дебатів». Зазвичай на кожній сесії проводяться такі дебати на 1–2 теми. За їх підсумками також приймаються резолюції та/або рекомендації. Існує також формат «дебатів по поточних питаннях» – аналог «термінових дебатів», але без прийняття документів.

На сесіях регулярно виступають глави держав і урядів, інші спеціально запрошені гості. Зазвичай за цими виступами слідує відповіді на запитання депутатів, що робить такий виступ своєрідним звітом певного національного лідера перед Асамблеєю.

¹ Парламентська Асамблея Ради Європи. Пер. з фр. І. Шевчук. К. ; Страсбург : Парламентське вид-во, 1998. С. 161.

2.3. Конгрес місцевих та регіональних влад Європи

Конгрес місцевих та регіональних влад у Європі є органом, який представляє місцеві та регіональні органи влади держав-членів Ради Європи. Він складається з двох палат: Палати місцевих влад та Палати регіонів. Конгрес проводить свої пленарні засідання в Палаці Європи у Страсбурзі, де розташований його постійний секретаріат. Конгрес був заснований 1994 року і сьогодні є частиною Ради Європи. Діяльність Конгресу забезпечується Секретаріатом на чолі з Генеральним секретарем, який обирається Конгресом терміном на п'ять років і може бути переобраний.

Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи був заснований рішенням Комітету міністрів РЄ 94 (3) від 14 січня 1994 року. Прийняття Статуту і закріплення в ньому повноважень Конгресу є результатом інституційної еволюції, що почалася 1953 року, коли Парламентська асамблея Ради Європи провела міжнародну конференцію, присвячену питанням місцевого самоврядування, після підписання Європейською Радою місцевих органів влади Європейської хартії місцевих свобод того самого року. Ідея регулярних зустрічей була підтримана Радою міністрів 1956 року, а наступна зустріч відбулась у Страсбурзі 12 січня 1957 року під головуванням Жака Шабан-Дельмаса, президента Європейської конференції місцевого самоврядування. Уряд проіснував до січня 1960 року¹.

1960 року під час проведення щорічної конференції вперше була висловлена ідея інституціоналізувати конференцію, надавши їй відповідний юридичний статус. Рішенням Комітету міністрів 13 вересня 1961 р. був схвалений Статут (Хартія) Конференції. Відповідно до статті 17 Статуту «Комітет міністрів може створити для цілей, які вважатиме необхідними, різні комітети або комісії консультативного або технічного характеру»².

¹ Заблоцька Л. Г., Федорова А. Л., Шинкаренко Т. І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : навчальний посібник. К. : Фенікс, 2007. С. 83.

² Там само С. 85.

19 лютого 1975 р. Комітет міністрів вніс поправки до Статуту Конференції з метою розширення її компетенції, зокрема як консультативного органу відносно регіонів. Було змінено назву органу, що став Конференцією місцевих і регіональних влад Європи. Тому 1979 року конференція стала Постійною європейською конференцією місцевих і регіональних влад. Найважливішим досягненням Постійної конференції стала розробка Європейської хартії місцевого самоврядування, яка була відкрита для підписання державами-членами Ради Європи 15 жовтня 1985 року. Хартія набрала чинності 9 вересня 1988 року. Країни, які підписали Хартію, зобов'язались визнавати принцип автономії місцевої влади та закріплювати його у внутрішньому законодавстві.

На першому саміті Ради Європи, який відбувся у Відні 9 жовтня 1993 року, глави держав і урядів, що брали участь, підтвердили свій намір створити спеціальний консультативний орган, який представлятиме місцеві та регіональні органи влади держав-членів Ради Європи. У результаті цієї декларації 1994 року Рада міністрів вирішила ухвалити статутний документ про заснування Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та виділення в ньому двох палат. 2005 року під час Варшавського саміту глави держав та урядів країн-членів Ради Європи знову повернулися до питання важливості місцевої та регіональної демократії в Європі та наголосили на провідній ролі Конгресу в реалізації цієї місії¹.

Відповідно до нової Хартії Конгресу, прийнятої Комітетом міністрів 2 травня 2007 року, Конгрес має складатися з муніципальних і регіональних представників, які мають обиратися прямим голосуванням. В обох палатах Конгресу є 318 офіційних членів і 318 заступників. Члени Конгресу групуються за національними делегаціями й відповідно до своїх політичних поглядів: RPE-DC (Група європейської християнсько-демократичної партії),

¹ Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. / укл. : Форманюк В. В., Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Пасечник О. В., Канєнберг-Сандул О. К., Федорова Т. С., Гребенюк Д. О. ; за ред. Х. Н. Бехруза ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 89.

SOC (Група соціалістичних партій), GILD (Група незалежної ліберально-демократичної партії), NI (не є членом жодної політичної партії). Участь усіх делегацій керується принципами справедливого географічного розподілу, рівного представництва різних органів влади та політичних сил, а також рівного представництва чоловіків і жінок. Кожна держава-учасник має право на кількість місць у Конгресі, яка дорівнює кількості місць у Парламентській Асамблеї¹.

Конгрес збирається тричі на рік (травень, листопад і березень). У засіданнях беруть участь делегації від країн-членів Ради Європи, а також представники держав, які не мають членства в Раді Європи, запрошені як спостерігачі. Сесії кожної з палат Конгресу проходять у Страсбурзі.

Конгрес також має чотири комісії – інституційну комісію, комісію культури та освіти, комісію соціального обміну та комісію сталого розвитку.

Конгрес представляє понад 200 000 європейських міст і регіонів та є місцем для обговорення спільних питань, обміну досвідом і розвитку співпраці. Найважливішими завданнями Конгресу є забезпечення участі міст і регіонів у процесі європейського об'єднання та функціонування Ради Європи, сприяння демократії та співпраці між органами влади на всіх рівнях і між різними країнами. Конгрес займається багатьма конкретними питаннями, такими як муніципальна безпека, міжкультурний та міжрелігійний діалог, імміграція, культура, освіта тощо. У зв'язку з цим Конгрес заохочує ефективну організацію місцевих і регіональних влад в усіх державах-членах Ради Європи, особливо в так званих «молодих демократіях», досліджує стан місцевої та регіональної демократії, ступінь реальної участі громадян у реалізації влади, представляє інтереси місцевих і регіональних влад під час вироблення європейської політики, заохочує прикордонне співробітництво з метою встановлення й підтримання миру, толерантності та довгострокового розвитку, а також створення Єврорегіонів. Крім

¹ Заблоцька Л. Г., Федорова А. Л., Шинкаренко Т. І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : навчальний посібник. К. : Фенікс, 2007. С. 98.

того, Конгрес здійснює наглядову місію під час муніципальних і регіональних виборів на прохання держав-членів Ради Європи¹.

Конгрес дає рекомендації щодо його управління та подає їх Комітету міністрів та/або Парламентській асамблеї. Конгрес також приймає резолюції, доводить їх до відома місцевих та регіональних органів влади в Європі та здійснює контроль за їх виконанням за допомогою моніторингу. У рамках своїх обов'язків Конгрес виконує три основні типи звітності:

1. Звіти про моніторинг. Йдеться про вивчення стану місцевої та регіональної демократії в країнах-членах Ради Європи, і такі звіти готуються індивідуально по кожній країні. Наглядова діяльність є важливою передумовою для конструктивного політичного діалогу щодо муніципальної та регіональної демократії з владою держав-членів Ради Європи та, крім того, дозволяє Конгресу розробляти ефективні правові інструменти для спілкування з виконавчими, законодавчими (представницькими) органами публічної влади, різними національними ЗМІ. Законодавство багатьох країн змінилося в результаті доповідей Конгресу. Тепер держави-члени РЄ зобов'язані письмово повідомляти Конгрес про заходи, які вони вживають для зміни внутрішнього законодавства, що, безсумнівно, сприятиме посиленню ролі Конгресу;

2. Загальна звітність. Ця форма роботи передбачає загальний аналіз дотримання Європейської хартії місцевого самоврядування державами-членами, а також державами-кандидатами на вступ до Ради Європи;

3. Звіт про спостереження за виборами. Конгрес регулярно виконує свою місію з нагляду за муніципальними та регіональними виборами, що є найважливішою складовою її повноважень, оскільки вибори є індикатором фактичного стану муніципальної та регіональної демократії.

Спостереження за виборами охоплює не лише спостереження за процедурами голосування, а й аналіз кампанії, зустрічі представників Конгресу з політичними партіями, національними

¹ Заблоцька Л. Г., Федорова А. Л., Шинкаренко Т. І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : навчальний посібник. К. : Фенікс, 2007. С. 102.

лідерами та опозицією, виборчою комісією, представниками ЗМІ та правозахисниками. На основі спостережень Конгрес ухвалює рекомендації та резолюції для національних органів влади відповідних держав.

Роботу головних органів Ради Європи забезпечує Секретаріат Ради Європи, його співробітники є представниками всіх держав-членів Організації. Очолює Секретаріат і координує його роботу Генеральний секретар РЄ. Генеральний секретар несе відповідальність за повсякденне функціонування організації. Строк повноважень Генерального секретаря становить 5 років.

2.4. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська Комісія)

Європейська комісія «За демократію через право» (через місце проведення засідань відома також як «Венеціанська Комісія») – консультативний орган Ради Європи з питань конституційного права, який надає висновки про відповідність проєктів законодавчих актів європейським стандартам і цінностям. Рішення про створення Комісії схвалили на Європейській конференції міністрів закордонних справ у Венеції в січні 1990 року¹.

Комісія є форумом, у ході якого країни можуть обмінюватися інформацією, вчитися один у одного, обговорювати ідеї і проєкти, пов'язані з конституційними питаннями. Венеціанська комісія є загальновизнаним європейським і світовим консультативним юридичним органом. Особливого значення мають висновки Комісії з питань, які стосуються відповідності європейським стандартам проєктів законодавчих актів або законів.

Діяльність Комісії регулюється її Статутом, затвердженим Комітетом міністрів Ради Європи 1990 року (з подальшими змінами).

¹ Федорова А. Л. Венеціанська комісія та Україна: правові аспекти співпраці. *Право України*. 2011. № 7. С. 128.

Від початку заснування Комісії її членами могли стати лише держави-члени Ради Європи. Проте в лютому 2002 року Часткова угода була відкрита для приєднання держав-нечленів цієї міжнародної організації, охоплюючи держави, що географічно розташовані за межами європейського континенту. Це призвело до значного зростання кількості учасників.

Наразі сторонами Часткової угоди є 61 держава світу, зокрема всі 46 держав-членів Ради Європи та квазідержавні утворення (Косово).

До складу Венеціанської комісії входять незалежні експерти, які отримали міжнародне визнання завдяки своєму досвіду роботи в демократичних інститутах або через свій внесок у зміцнення права та розвиток політичних наук¹. Основними сферами діяльності Комісії є:

- конституційне право;
- вибори, референдуми, політичні партії;
- співробітництво з конституційними судами й омбудсменами;
- міжнародні або порівняльні дослідження.

До компетенції Комісії належать:

- розгляд питань конституційної ситуації в окремих державах;
- розгляд питань конституційного права загального характеру із застосуванням порівняльного підходу;
- створення центрів документації конституційного права.

Комісія може проводити дослідження з власної ініціативи та, за потреби, може розробляти проекти законів, рекомендацій та міжнародних договорів. Пропозиції Комісії можуть обговорювати та приймати статутні органи Ради Європи (стаття 2 Статуту Комісії).

Комісія має право надавати висновки за запитом Парламентської Асамблеї Ради Європи, Генерального секретаря Ради Європи або будь-якої держави-члена цієї міжнародної організації.

¹ Федорова А. Л. Венеціанська комісія та Україна: правові аспекти співпраці. *Право України*. 2011. № 7. С. 131.

Органи Ради Європи, окремі держави-члени РЄ та держави-сторони Часткової угоди можуть звертатися до Комісії з метою проведення юридичної експертизи тих чи інших актів конституційного, цивільного, міжнародного та інших галузей права.

Рішення Комісії не є юридично зобов'язувальними та мають консультативний характер. Проте такі висновки переважно враховують органи державної влади під час підготування остаточних текстів актів конституційного законодавства.

2.5. Європейський суд з прав людини

Європейський суд з прав людини – міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод, і містить усі питання, які стосуються тлумачення і застосування конвенції, включно з міждержавними справами й скаргами окремих осіб¹.

До Суду можуть звертатися держави або окремі особи, незалежно від їх національності. ЄСПЛ є єдиним у світі міжнародним судом, до якого особа може звертатися зі скаргою на державу щодо порушення прав людини.

Європейський суд з прав людини став особливим наднаціональним юрисдикційним механізмом, який забезпечує конкретну реалізацію прав, передбачених Конвенцією, застосування її норм. Конвенція допускає пряме звернення громадян до Суду, а отже, його компетенція є дещо відмінною від постійних міжнародних органів, діяльність яких була обмежена лише спорами між державами. З часом розгляд індивідуальних скарг буде займати основне місце в діяльності Суду, що дає сьогодні підставу для формули «Рада Європи ніщо без Конвенції, а Конвенція – без Суду».

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (у питаннях і відповідях) : навч.-довідк. посібн. ; за заг. ред. І. В. Яковюка. 2-ге вид., вип. Харків : Право, 2020. С. 85.

Європейський суд з прав людини – організація, створена для контролю за дотриманням прав і свобод людини й громадянина, закріплених у Європейській конвенції з прав людини, яка була ратифікована 1953 року.

Європейський суд з прав людини було засновано 1959 року. Європейський суд з прав людини формувався впродовж довгого часу. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила особливий механізм їхнього захисту¹.

Сам цей механізм охоплював три органи, які несли відповідальність за забезпечення дотримання зобов'язань, вчасних виконань рішень, узятих на себе державами-учасницями конвенції:

- Європейську комісію з прав людини;
- Європейський суд з прав людини;
- Комітет міністрів Ради Європи.

1 листопада 1998 року, після набрання чинності Протоколу № 11, перші два з цих органів були об'єднані в один, постійно активний Європейський суд з прав людини². Його місцем розташування став Палац прав людини в Страсбурзі (Франція), де розташована й сама Рада Європи.

ЄСПЛ складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості держав-членів Ради Європи (сьогодні їх сорок шість); серед членів Суду не може бути двох громадян однієї й тієї самої держави. Судді обираються Консультативною Асамблеєю строком на дев'ять років зі списку осіб, висунутих державами-членами Ради Європи. Вони можуть бути переобрані. Судді засідають у Суді в своїй особистій якості і є повністю незалежними під час здійснення своїх повноважень. Упродовж строку своїх повноважень вони мають утримуватись від зобов'язань, що є

¹ Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навч. посібн. / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко, Є. М. Щербина. Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 48.

² Протокол № 11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_536#Text

несумісними з вимогами незалежності, неупередженості та незайнятості, які є обов'язковими вимогами цього органу¹.

Суд обирає Голову і одного або двох його заступників. Члени Суду одержують платню за кожний день виконання своїх обов'язків та річну винагороду. Їхні витрати оплачує Рада Європи. Суду допомагає безпосередньо підпорядкований йому секретаріат. Після консультацій з Генеральним секретарем Ради Європи Суд обирає Секретаря та його заступника. Інших службовців секретаріату призначає Генеральний секретар Ради Європи за згодою Голови або секретаря Суду².

Європейська Конвенція з прав людини передбачає, що Суд установлює свої власні правила і визначає свою процедуру. Юрисдикція Суду поширюється на всі справи, що пов'язані з тлумаченням та застосуванням Європейської Конвенції з прав людини³.

Європейський Суд з прав людини постановляє рішення, що є обов'язковими для держав-учасниць (відповідачів по справі), хоча для інших держав вони можуть бути правовими стандартами під час установлення відповідності національного законодавства праву Ради Європи. Часто ці рішення стимулюють інші держави (навіть ті, що не є сторонами судового розгляду) до вдосконалення національного законодавства та коригування правозастосовної практики. Держави-учасниці на підставі рішень Європейського суду з прав людини здійснили і здійснюють ряд реформ стосовно управлінських органів, судової системи, законодавчих актів, змінили підхід до вирішення багатьох важливих проблем. Це свідчить про наявність міжнародної системи ефективних засобів врегулювання тих відносин, які, зазвичай, підпадали під вплив національного законодавства. Постановляючи рішення, Європейський

¹ Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. / укл. : Форманюк В. В., Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Пасечник О. В., Канєнберг-Сандул О. К., Федорова Т. С., Гребенюк Д. О. ; за ред. Х. Н. Бехруза ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 105.

² Там само. С. 108.

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

суд з прав людини здійснює правозастосовну, а в ряді випадків правотворчу та правотлумачувальну діяльність. Так, стосовно Конвенції 1950 року, Європейський Суд з прав людини зазначав, що вона є договором, який розвивається, а тому підлягає тлумаченню у світлі сучасних умов. Водночас Європейський Суд тлумачить не тільки міжнародні договори, але і дає консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Дайте загальну характеристику інституційної системи Ради Європи.
2. Проаналізуйте мету, основні пріоритети та напрями діяльності інституційних органів Ради Європи.
3. Назвіть умови набуття повноправного членства й умови отримання спеціального статусу держав у раді Європи.
4. Охарактеризуйте порядок головування держав-членів у Раді Європи.
5. Комітет міністрів: склад і структура, членство, повноваження, порядок роботи.
6. Парламентська Асамблея: склад і структура, членство, повноваження, порядок роботи.
7. Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія): її повноваження як консультативного органу Ради Європи.

РОЗДІЛ 3

ПРАВО РАДИ ЄВРОПИ

- 3.1. Система та джерела права Ради Європи.*
- 3.2. Право Ради Європи та національне право.*
- 3.3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.).*
- 3.4. Додаткові протоколи до Конвенції: загальна характеристика.*

3.1. Система та джерела права Ради Європи

Середина минулого століття ознаменувалася створенням різних міжнародних організацій як універсального, так і регіонального характеру. Ці процеси були обумовлені об'єктивними чинниками, зокрема наслідками другої світової війни. Перед людством постала проблема та нагальна потреба забезпечення стійкого соціального та міжнародного правопорядку, що власне і призвело до нового етапу міжнародного співробітництва та взаємодії в різних сферах – гуманітарній, безпековій, економічній та ін.

Регіональними міжнародними організаціями європейського континенту стали Рада Європи, яка була заснована 5 травня 1949 р. за Лондонською угодою або Статут Ради Європи (країни-засновники: Велика Британія, Ірландія, Франція, Італія, Данія, Бельгія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Люксембург) та Європейський Союз. Ці два суб'єкти тісно взаємодіють на теренах континентальної Європи як міжнародна унікальна система та доповнюють одна одну в межах європейського правового простору.

Рада Європи – міждержавна регіональна організація, яка була заснована на основі Статуту, відповідно до ст. 1 якого метою створення «є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу»¹.

¹ Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

Правову систему Ради Європи можна кваліфікувати як між-державну правову систему з певними особливостями, зокрема: 1) є результатом міжнародної співпраці; 2) сукупність принципів (верховенство права, політична свобода, демократія та ін.) та юридичних норм, які складають нормативну основу системи права Ради Європи; 3) наявність внутрішньої організаційної структури (організаційний елемент), яка власне і забезпечує функціонування системи права Ради Європи; 4) наявність наднаціонального юрисдикційного механізму в особі Європейського суду з прав людини.

Право Ради Європи – це сукупність принципів та міжнародно-правових норм, які регулюють діяльність регіональної міжнародної міжурядової організації та правосуб'єктність держав-членів.

Джерела права Ради Європи. Принципи (цінності) є невід'ємною складовою змісту права Ради Європи та засадничими критеріями нормотворчості та правозастосування як у межах Ради Європи, так і в національних правопорядках держав-членів цієї організації.

У мовний обіг термін «принцип» потрапив від латинського *principium*, що буквально перекладається як «те, з чого все починається» й так само походить від *princeps* – «перший отримую», «проводир», «головний», «кращий». Для пояснення поняття «принцип» також застосовують терміни «засада», «вихідне положення», «фундаментальна основа», «основоположна ідея»¹.

Втім слушною є думка, що потрібно відрізнити цінності від інститутів та правових норм. Цінності є глибинними смисловитими орієнтаціями індивіда або груп людей, вони визначають цілі життя та переконання, можуть втілюватися в соціально-політичні рухи та інститути. Наприклад, фундаментальні права і свободи людини було втілено в конституціях європейських країн, у систему поділу законодавчої, судової та виконавчої влади, у таких демократичних інститутах, як свобода слова, організацій, вільних, таємних і прозорих виборів. Тобто інституалізація цінностей означає створення правових механізмів реалізації цінностей².

¹ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020, С. 189.

² Тичина В. Правові цінності Європейського Союзу : навч. посіб. / МОН України, Держ. ун-т «Житомир. Політехніка». Харків : Право, 2023. С. 11.

Принципи системи права Ради Європи визначені у Преамбулі Статуту Ради Європи та ст. 3 Статуту, а саме: принцип верховенства права, принцип поваги прав і свобод людини та принцип демократизму (особиста та політична свободи). Ці принципи є фундаментальними засадами та невід’ємною складовою змісту системи права не тільки права Ради Європи, а й права Європейського Союзу.

Варто зауважити, що, згідно зі ст. 2 Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого, «Повага до демократичних принципів, прав людини й основоположних свобод, як визначено, зокрема, в Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та Паризькій хартії для нової Європи 1990 року, а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед них Загальна декларація прав людини ООН 1948 року і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди»¹.

Принцип верховенства права є засадничою фундаментальною цінністю європейського правового простору. Він знайшов своє відображення не тільки у праві Ради Європи, а й установчих договорах Європейського Союзу, конституціях держав, правозастосовній практиці як національних судових установ, так і міжнародних.

Нормативно-правовий договір як джерело права Ради Європи – багатосторонні угоди, які встановлюють, змінюють або скасовують норми права на основі узгодженої волі сторін.

Джерелом права Ради Європи є *Статут Ради Європи*, який був прийнятий 5 травня 1949 р. Статут потрібно розглядати як багатосторонній установчий міжнародний договір, який визначає

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

правову природу, основні цілі та завдання, структуру та зміст діяльності, зобов'язання та відповідальність держав-членів міжнародної організації.

Джерелами права Ради Європи є акти, які розробляє та приймає Комітет міністрів у процесі реалізації нормотворчої функції, зокрема *конвенції та угоди*. Конвенція (лат. *conventio* – договір, угода) – одна з найбільш поширених різновидів міжнародних договорів. Відповідно до ст. 15 Статуту Комітет міністрів може за власною ініціативою чи за рекомендацією Парламентської Асамблеї Ради Європи розглядати заходи, спрямовані на досягнення цілей організації, охоплюючи укладання конвенцій та угод. 1951 року на засіданні Комітету міністрів було прийнято статутну резолюцію, яка, доповнивши ст. 15 Статуту, встановлювала, що рішення Комітету міністрів можуть у відповідних випадках набувати форми конвенції або угоди. Ця резолюція містила вимогу про те, що такі конвенції та угоди повинні передаватися Генеральним секретарем усім державам-членам для ратифікації. Конвенції та угоди, ратифіковані членами Ради Європи, набувають для останніх обов'язкової сили. Також Комітет міністрів може надавати *рекомендації* державам-членам. Відповідно до положень ст. 15 Статуту Комітет міністрів може для проведення урядами єдиної політики щодо конкретних питань звертатися з рекомендацією до урядів держав-членів. Для прийняття такої рекомендації необхідна одностайність представників, які беруть участь у голосуванні, і більшість представників, які мають право брати участь у роботі Комітету (ст. 20 Статуту).

Варто наголосити на тому, що під егідою Ради Європи розроблено понад 200 конвенцій та угод, більшість з яких стосуються захисту прав людини. Особливе місце серед конвенцій як джерел права Ради Європи займає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) свобод (далі – Європейська конвенція). Європейська конвенція є багатосторонньою міжнародною угодою та зобов'язує держав-учасниць забезпечити кожній людині, яка перебуває під її юрисдикцією, захист прав і свобод, які містяться в угоді, у поєднанні з визнанням наднаціонального контролю з боку Європейського суду з прав людини за дотриманням

прав. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не належить до відкритих для підписання міжнародних договорів. До неї приєднуються лише за умови членства в Раді Європи.

Міжнародно-правова природа Європейської конвенції як джерела права Ради Європи проявляється також у тому, що Європейський суд з прав людини вважає себе пов'язаним правилами Віденської конвенції про право міжнародних договорів (ухвалена 1969 р., набрала чинності 1980 р.). Це стосується насамперед тлумачення норм Конвенції. Ще до набуття чинності Віденської конвенції про право міжнародних договорів у рішенні щодо справи «Голдер проти Об'єднаного Королівства» (1975 р.) зазначалося, що як загальний підхід до тлумачення Конвенції, яка є міжнародним договором, Суду потрібно керуватися Віденською конвенцією про право міжнародних договорів.

У державах-членах Ради Європи питання співвідношення міжнародного і національного права вирішено в такий засіб, що норми Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод інкорпоровані в національні правові системи.

Джерелами права Ради Європи є акти, які ухвалює Парламентська Асамблея Ради Європи, зокрема: 1) *рекомендації*, які готує Асамблея з питань, що належать до компетенції Ради Європи та зазвичай адресуються Комітету міністрів (правило 23.1.a. Правил процедури). У такому разі рекомендацію можна визначити як офіційну пропозицію парламентарів провести певні заходи, здійснення яких виходить за межі компетенції Асамблеї, але належить до сфери діяльності урядів держав-членів. Після прийняття рекомендації та схвалення з боку Комітету міністрів її положення підлягають виконанню державами-членами Ради Європи. Такий вид актів є найбільш поширеним у діяльності ПАРЄ; 2) *резолюції*, прийняті ПАРЄ у відповідь на запит Комітету міністрів (правило 23.1.b. Правил процедури). Резолюцію можна визначити як рішення, ухвалене депутатами з питання, яке ПАРЄ вправі втілити в життя. Нормативний акт такого роду вона приймає, якщо є єдиним органом, який може ухвалити рішення з цього питання; 3) ПАРЄ має право видавати *інструкції* органам, підпорядкованим їй, а також Секретаріату у формі приписів (правило 23.1.c Правил процедури).

Варто наголосити на тому, що акти ПАРЄ не є обов'язковими, тобто мають рекомендаційний характер.

Рішення ЄСПЛ як джерело права Ради Європи. Досліджуючи судову практику ЄСПЛ як джерело права, потрібно звернути увагу, що ефективність впливу рішень ЄСПЛ на національну правотворчість та правозастосовну практику буде залежати від того, яке місце посідає судова практика в системі джерел права певної держави-члена Ради Європи.

Судова практика – це рішення судів у конкретних справах, які містять правові зразки одноманітного та багаторазового застосування й тлумачення правових норм¹.

На думку авторів навчального посібника «Правові системи сучасності», судову практику можна віднести до допоміжних джерел романо-германського права. Відповідно до чинної доктрини права (правові норми приймає парламент та уповноваженим органам) судовій практиці не відведена роль джерела права. Однак об'єктивно спостерігається явне зростання ролі судового прецеденту в правотворчій діяльності держави, чому сприяє: 1) недосконалість законодавства (колізії та прогалини в ньому); 2) зростання ролі судової влади, що дає змогу суддям ухвалювати принципові рішення, уточнювати положення закону так, що з'являються нові норми, так звані правоположення судової практики. Це насамперед стосується «касаційного прецеденту». Касаційний суд – це вища судова інстанція. Тому підтверджене касаційним судом судове рішення, винесене на підставі аналогії або загальних принципів права, може сприйматися іншими судами під час вирішення аналогічних справ як фактичний прецедент. Норми – правоположення судової практики повинні враховуватися усіма практикуючими юристами. З цією метою вони публікуються в судових збірниках та довідниках².

¹ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. С. 124.

² Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Правничі системи сучасності : навчальний посібник. Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2003. С. 26–27.

В основу доктрини судового прецеденту покладено принцип *stare decisis* (у перекладі з лат. «стояти на вирішеному»), що походить від латинського вислову «*stare decisis et non quieta movere*» – «триматися прецедентів і не порушувати вже встановленого». Дотримання принципу *stare decisis* спрямовано на забезпечення високого ступеня єдності та сталості судової практики, що розглядається в контексті дотримання справедливості та рівного ставлення до всіх осіб в однакових ситуаціях¹.

Щодо визначення місця та ролі судової практики ЄСПЛ як джерела права, то варто наголосити на тому, що, як на рівні Статуту Ради Європи, так і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, не встановлено ієрархії джерел права Ради Європи. Втім, у ст. 46 «Обов’язкова сила рішень та їх виконання» Конвенції міститься припис, який зобов’язує виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006 р.) у ст. 17 встановлено, що «Суди застосовують під час розгляду справи Конвенцію та практику Суду як джерело права»². Тобто законодавець прямо передбачає застосування судової практики ЄСПЛ як джерела права.

Водночас судова практика ЄСПЛ впливає на формування правових позицій Конституційного суду України в процесі тлумачення норм права.

Як зазначає П. М. Синицин, рішення ЄСПЛ є як нормативно-ціннісний орієнтир для суддів та сутнісних елементів аксіологічного виміру права. Отже, очевидно, що і ЄКПЛ, і рішення ЄСПЛ є обов’язковими для судів конституційної юрисдикції і мають пріоритет перед національним правом. Враховуючи обов’язковість рішень конституційних судів, їх правові позиції,

¹ Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. С. 121.

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

сформульовані з урахуванням положень Європейської конвенції, інших міжнародних договорів у сфері прав людини, сприяють імплементації міжнародного права в національні правові системи. Використовуючи в мотивувальних частинах своїх рішень рішення ЄСПЛ, конституційні суди інтерпретують закладені у них цінності в національну правову практику. Вони орієнтують законодавця, суди загальної юрисдикції та інші правозастосовні органи, а також приватних осіб на загальновизнані європейські правові принципи й цінності¹.

Узагальнюючи роль та значення судової практики ЄСПЛ як джерела права варто наголосити на тому, що рішення ЄСПЛ є одним зі способів забезпечення правозахисного механізму як на рівні Ради Європи, так і межах національної правозастосовної практики держав-членів Ради Європи.

3.2. Право Ради Європи та національне право

Україна набула членства в Раді Європи, ухваливши Закон України про приєднання до Статуту Ради Європи 31 жовтня 1995 р.

Важливим під час дослідження співвідношення права Ради Європи та національного права держав-членів є розуміння того, що Рада Європи створена на основі добровільної згоди держав-членів. Водночас варто зазначити, що механізм взаємодії та співвідношення національного та міжнародного права зазвичай встановлюється на рівні конституцій та національного законодавства.

На думку вчених правовий механізм взаємодії міждержавних і національних правових систем повинен містити такі процедури: 1) визначення основних принципів взаємодії; 2) визначення автономних і спільних сфер правового регулювання, меж і напрямів міжнародної та національної правотворчості; 3) визначення правових засобів взаємодії та суб'єктів їх реалізації; 4) узгодження

¹ Синицин П. М. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в контексті рішень Європейського суду з прав людини : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 153.

норм міжнародного та національного права в процесі правотворення та застосування¹.

Стосовно принципів механізму взаємодії права Ради Європи та національного права держав-членів, то в його основу покладені насамперед цінності та принципи, які закріплюються в Статуті Ради Європи, а також в актах вторинного права, зокрема рішеннях Європейського Суду з прав людини.

Інституалізація цінностей передбачає створення правових норм їхньої реалізації. Такі норми є обов'язковими для виконання, а їхня обов'язковість тримається на примусі державних інститутів (поліції, судової влади, виправних установ тощо). Але цінності можуть бути і не перетвореними в норми права. Це стосується насамперед моральних цінностей, які залишаються в європейському суспільстві потужним регулятором поведінки та взаємин людей. Коли ж правові норми перетворюються на цінності, це означає, що людина вчиняє не за примусом, а за внутрішнім обов'язком. У цьому разі, як зазначав відомий німецький філософ І. Кант, зовнішній примус перетворюється на внутрішній обов'язок, а право – на мораль².

Як наголошує С. Головатий, засадничими європейськими ідеалами, що становлять спільну спадщину європейських народів, є такі цінності: правдива демократія, людські права та правовладдя. Їх проголошено майже у всіх установчих документах Європейського Союзу. Не випадково дотримання засадничих прав є неодмінною передумовою членства в Європейському Союзі, що впливає з Європейської Конвенції про захист людських прав і засадничих свобод Ради Європи та додаткових протоколів до неї, на підставі чого громадяни Європейського Союзу можуть звертатися до Європейського суду з людських прав³.

¹ Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми : монографія / за ред. В. П. Горбатенка. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 51.

² Тичина В. Правові цінності Європейського Союзу : навч. посіб. МОН України, Держ. ун-т «Житомир. Політехніка». Харків : Право, 2023. С. 12.

³ Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. С. 359.

Власне, в контексті цінностей та принципів, на яких і базується право Ради Європи і яким мають відповідати національні правові системи держав-членів, варто зазначити, що вони мають юридичне оформлення у Статуті Ради Європи та Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Основними цінностями та принципами взаємодії права Ради Європи й національного права є: справедливість як моральна цінність особистої свободи, верховенство права, повага прав та основоположних свобод людини, демократія.

Сфери правового регулювання права Ради Європи та національного права держав-членів визначені в ст. 1 Статуту, а саме «...укладання угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту та збереження і подальшого здійснення прав людини і основних свобод»¹. За роки свого існування та діяльності під егідою Ради Європи прийнято понад 200 конвенцій у галузі прав та свобод людини, розвитку демократії та конституційності (законності). Одним із найбільш вагомих та ключових договорів Ради Європи є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї.

Стосовно напрямів взаємодії міжнародної та національної правотворчості, варто наголосити на діяльності дорадчого органу Ради Європи з питань конституційного права – Європейська комісія за демократію через право, яка відіграє провідну роль у прийнятті конституцій, які зі свого боку мають відповідати стандартам європейської конституційної спадщини.

Конституційно-правовий механізм взаємодії норм міжнародного і національного права – це система конституційно-правових норм та інших правових засобів, що забезпечують узгодження норм міжнародного та національного права².

¹ Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

² Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми : монографія / за ред. В. П. Горбатенка. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 52.

Однією із форм наближення правової системи України до права Ради Європи є адаптація.

У юридичному словнику «адаптація» тлумачиться як пристосування діючих внутрішньодержавних правових норм до нових міжнародних зобов'язань без внесення будь-яких змін у законодавство¹.

Адаптація (лат. *adaptatio*) – це пристосування тих чи інших явищ до навколишнього середовища, умов існування; зміна їх форми чи змісту під впливом зовнішніх чи внутрішніх чинників².

У малій енциклопедії міжнародного права під «адаптацією законодавства» розуміється: 1) пристосування чинних внутрішньодержавних норм до нових міжнародних зобов'язань держави без внесення будь-яких змін у її законодавство; 2) діяльність компетентних державних органів щодо окремого дослідження, з одного боку, нормативної бази, та з іншого – галузевого законодавства, їх порівняльної оцінки, формування висновків та пропозицій щодо етапізації їх прийняття за допомогою нормотворчої діяльності, упорядкування її результатів у правозастосовному процесі³.

Тобто за умов реалізації процесу адаптації законодавства, відбувається наближення національної правової системи за допомогою пристосування внутрішнього національного законодавства до тих правових стандартів, або вимог міждержавного об'єднання, до якого і прагне інтегруватися держава. Адаптаційний механізм охоплює цілий ряд форм діяльності державних інституцій та інших уповноважених суб'єктів, зокрема це можуть бути порівняльно-правові дослідження та оцінка положень міжнародних договорів та актів, формування відповідних оціночних висновків, нормотворча діяльність тощо. Тобто в процесі адаптації будуть застосовуватися національно правові та лінгвістичні елементи нормотворення з урахуванням національних можливостей.

¹ Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми : монографія / за ред. В. П. Горбатенка. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2005. С. 39.

² Там само. С. 39.

³ Мала енциклопедія міжнародного права / за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького. Київ : Кондор-Видавництво, 2013. С. 15.

У контексті зазначено, що варто зосередити увагу на формах узгодження міжнародного та національного права. Щодо формування в Україні національної доктрини взаємодії міжнародного та національного права, варто наголосити на тому, що з моменту відтворення незалежності та суверенності в Україні загальною тенденцією є відхід від радянської моделі дуалізму та наближення до моделі примату міжнародного права. Ця тенденція знайшла своє відображення в низці законодавчих актів, зокрема:

- у розділ 10 «Міжнародні відносини» Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) проголошено, що «Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права». На думку вчених, саме це визначає особливе значення Декларації для національної правової доктрини. У вітчизняній науці міжнародного права її беззаперечно відносять до нормативно-правових актів, що є визначальними для національної доктрини взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права. Не буде зайвим нагадати, що аж до прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. Декларація про державний суверенітет була єдиним правовим актом конституційного рівня, що визначав вектор розвитку цієї доктрини¹;

- Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 р. (втратив чинність на підставі закону від 03.08.2004) встановлював, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Власне, цим правовим приписом було встановлено правову модель застосування норм міжнародного права в межах національної правової системи;

- Конституція України від 28 червня 1996 р. у ст. 9 встановлює, що «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного

¹ Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін. за заг. ред. Ю. П. Битяка. С. 635.

законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України». Власне, цей припис Основного Закону не вирішує питання про взаємодію національного і міжнародного права в повному обсязі.

- Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 у ст. 19 ч. 2 встановлює, що «Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору». Цей припис, власне, і встановлює примат міжнародного права.

У науці склалася міжнародно-правова доктрина стосовно участі України в міждержавних союзах. Розглядаючи пріоритетні напрями доктрини міжнародного права України стосовно міждержавних союзів, додамо, що євроінтеграційна політика України – чи не єдиний напрям зовнішньої політики України, що має ознаки сталості й неперервності¹.

Наразі всі держави-учасниці ЄКПЛ включили положення Конвенції у своє національне право. Навіть ті країни, що опиралися цьому, зокрема Великобританія, Ірландія, скандинавські країни, визнали, що норми Конвенції є частиною національного права і прийняли з цього приводу спеціальні нормативні акти: Данія – у 1992 р., Великобританія – 1998 р., Ірландія – 2003 р.²

Отже, вплив права Ради Європи на національні правові системи держав-учасниць є взаємодоповнювальним, особливо у сфері захисту прав людини.

¹ Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. 864, [713] с.

² Теорія та практика застосування конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. Я. Яковюка. 2-ге вид., доповн. Харків : Право, 2019. С. 31.

3.3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.)

Об'єктивними чинниками необхідності розробки та прийняття такого регіонального документа були події, які переживала континентальна Європа у ХХ ст., зокрема Друга світова війна та її наслідки. Відповідно до ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй держави-учасниці взяли на себе зобов'язання здійснювати міжнародне співробітництво в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру і в заохочуванні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії. Поява цієї норми у Статуті ООН не була випадковою, адже, закріплюючи норму про права людини, держави одночасно створювали міжнародно-правову основу для об'єднаної боротьби з тоталітарними режимами, оскільки права людини та тоталітаризм за своєю природою є несумісними.

10 грудня 1948 р. держави-члени ООН ухвалили резолюцію 217 А, відому як Загальну декларацію прав людини, яка стала унікальним документом, не маючи при цьому статусу міжнародного договору. Втім норми декларації інкорпоровані в національні законодавства та визнаються всіма суб'єктами міжнародного права. Власне, на основі Загальної декларації прав людини склалася вся система універсального міжнародного-правового захисту прав людини.

У другій половині ХХ ст. у країнах Західної Європи розпочалися процеси щодо європейської єдності. У цей період створюються різні неурядові організації, на основі яких і був створений Міжнародний комітет рухів за європейську єдність. На конференції міжнародного комітету рухів за європейську єдність, яка проходила в Гаазі у травні 1948 р., було заявлено про необхідність створення міжнародного європейського біллю прав людини та механізму судового контролю за його дотриманням.

Перші проєкти Конвенції і Статуту Європейського суду, що були підготовлені П.-А Тайтженом, сером Д. Максвеллом-Файфом і професором Ф. Деуссом, були подані на розгляд до КМ РС

12 липня 1949 р. Спочатку Комітет відхилив пропозицію, зіславшись на прийняту 10 грудня 1948 р. ГА ООН Загальну декларацію з прав людини¹.

Втім робота щодо підготовки конвенції була продовжена за участі Консультативної асамблеї та Комітету міністрів Ради Європи.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – найстаріший серед регіональних договорів про права людини та найбільш авторитетний міжнародно-правовий документ у сфері прав людини в Європі. Європейська конвенція була відкрита для підписання 4 листопада 1950 р. в Римі, набрала чинності 3 вересня 1953 р. після ратифікації восьми державами – Данія, Ірландія, Ісландія, Люксембург, Норвегія, Об'єднане Королівство, Федеративна Республіка Німеччина і Швеція.

Отже, із прийняттям Радою Європи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на європейському континенті розпочався процес створення якісно нової регіональної системи захисту прав і свобод людини. Як зазначається в преамбулі Європейської конвенції, «підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкраще забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого – завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать»², у такий засіб Рада Європи поклала початок створенню великого масиву міжнародно-правового регулювання в сфері прав людини.

На думку Буроменського М., Конвенція є своєрідним «європейським кодексом свободи та демократії», що відображає людиноцентричний світогляд. Значення Конвенції полягає в такому:

- 1) створення міцної регіональної системи захисту прав людини;
- 2) ефективне виведення питання про права людини зі сфери

¹ Теорія та практика застосування конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. Я. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. С. 12.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

виключної внутрішньої компетенції держави до сфери спільного правового регулювання – міжнародного та внутрішнього, водночас таке регулювання має характер мінімального рівня, нижче за який держава у своєму законодавстві чи практиці не може опуститися; 3) з Конвенцією пов'язане створення такої правової моделі та інституційної системи захисту прав, які здатні адекватно відображати у своєму розумінні суспільні уявлення про права людини, що динамічно розвиваються; 4) Конвенція забезпечує високий рівень уніфікації основ права європейських країн; 5) участь у Конвенції та її дотримання є перепусткою держав до європейської спільноти й свідченням належності до європейської правової культури¹.

Як зазначає С. Головатий, історичний контекст становлення Конвенції – це прагнення збудувати нову Європу на ідеях свободи і демократії, що, власне, й було засвідчено в преамбулі Статуту Ради Європи, де, зокрема, сказано, що «правдивим джерелом особистої свободи, політичної свободи та правовладдя є принципи, що становлять основу для всіх справжніх демократій». А демократичні цінності – це традиційні цінності західних ліберальних суспільств, протилежністю чого були тоталітарні суспільства².

На думку Ю. Разметаєвої, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод розглядається у нерозривному зв'язку з ЄСПЛ, який є одночасно контролювальним механізмом для забезпечення дотримання зобов'язань, узятих на себе державами-учасницями за Конвенцією, та інструментом тлумачення змісту усіх її положень. Звідси розуміння Конвенції як «живого інструмента» або «живого дерева», яке росте й розвивається за допомогою практики ЄСПЛ з розвитком суспільства та доктрини прав людини³.

¹ Буроменський М. Європейський кодекс свободи та демократії. *Право України*. 2010. № 10. С. 92–93.

² Головатий С. Про людські права. *Лекції*. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. С. 321.

³ Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини. Київ : Видавництво «ФОРМ Голембовська О. О.», 2018. С. 137. URL : https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_1_copy.pdf

Важливо зазначити, що сам Європейський суд визначив Конвенцію як «конституційний інструмент європейського публічного порядку» та у серії своїх рішень щодо конкретних справ розвинув цей принцип щодо Конвенції. Концепція «публічного порядку» в Європі означає, що під час тлумачення Конвенції потрібно керуватися не тією обставиною, що держави-учасниці мають взаємні зобов'язання (*reciprocity*), а виходити з того, що Конвенція створює публічний порядок з об'єктивними (тобто абсолютними) зобов'язаннями держав-учасниць із захисту прав людини в Європі¹.

Відомий фахівець галузі Констанцін Дехцароу визначає європейський публічний порядок як набір спільних для європейських держав норм і принципів, які мають настільки фундаментальний характер, що формують основу європейського суспільства, і наводить як приклад таку цінність як демократія. Колишній голова ЄСПЛ Люціус Вільхабер вбачав у основі європейської конституції (в широкому її сенсі) тріаду таких цінностей як демократія, верховенство права і права людини².

На думку Л. Вільдгабера, ще одним досягненням Конвенції, про яке вказав сам Суд у своїх рішеннях, є її «особливий характер як договору з прав людини». Завдяки цьому Конвенція є «інструментом європейського публічного порядку (*ordre public*) у захисті окремої людини, підвалиною якого є стрижневий зміст тріади: демократія – людські права – правовладдя»³.

17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод.

За своєю структурою Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод поділяється на три частини. Вступна частина Конвенції становить лише статтю 1 «Зобов'язання поважати права людини», за якою покладається зобов'язання на держави –

¹ Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Теорія, принципи, практика. Київ : Норма права, 2023. С. 113.

² Теорія та практика застосування конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. Я. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. С. 24.

³ Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. С. 336.

дотримуватись Конвенції, тим самим гарантувати кожному, хто перебуває під юрисдикцією держави права і свободи, визначені в розділі 1.

Друга частина – Розділ I «Права і свободи» – це каталог прав і свобод (стст. 2–18), який є первинним (у подальшому цей каталог прав доповнювався додатковими протоколами) – громадянські та політичні права та свободи, зокрема: право на життя (ст. 2); заборона катувань (ст. 3); заборона рабства і примусової праці (ст. 4); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 5); право на справедливий суд (ст. 6); ніякого покарання без закону (ст. 7); право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8); свобода думки, совісті і релігії (ст. 9); свобода вираження поглядів (ст. 10); свобода зібрань та об'єднань (ст. 11); право на шлюб (ст. 12); право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13); заборона дискримінації (ст. 14); відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації (ст. 15); обмеження політичної діяльності іноземців (ст. 16); заборона зловживання правами (ст. 17); межі застосування обмежень прав (ст. 18).

Третя частина Європейської конвенції – Розділ II «Європейський суд з прав людини» (стст. 19–51). Інші положення (стст. 52–59), які стосуються територіального застосування, застереження, підписання та ратифікації.

Важливо зазначити, що Конвенція захищає громадянські та політичні права. Втім економічні, соціальні та культурні права людини не підпадають під регулювання нормами Конвенції. У науковій літературі можна зустріти нарікання, що саме відсутність регулювання всього каталогу прав людини Європейською конвенцією з прав людини послаблює її статус порівняно з іншими актами в межах як універсальної системи захисту прав людини, так і в межах інших регіональних систем.

Так, за роки свого функціонування Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і запроваджений нею механізм контролю в особі Європейського суду з прав людини стала вагомим гарантом прав і свобод людини на європейському континенті, оскільки: 1) Європейська конвенція є тим договором, за умови ратифікації якого можна набути членства в Раді Європи;

2) Європейська конвенція за своєю юридичною природою є першим багатостороннім міжнародно-правовим договором у галузі прав людини, що не тільки має на меті захистити широкий спектр громадянських і політичних прав, а й установлює систему міжнародного судового контролю за їх дотриманням у кожній із держав-учасниць Ради Європи; 3) Європейська конвенція – один із перших міжнародних документів, який визнає дієву політичну демократію найважливішою умовою додержання прав людини. Тим самим була підкреслена антитоталітарна спрямованість Конвенції, ухваленої «європейськими країнами, що є одностудцями та мають спільну спадщину в політичних традиціях, ідеалах, свободі та верховенстві права», з метою «зробити перші кроки до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній декларації прав людини (Преамбула); 4) Європейська конвенція, норми якої тлумачаться Європейським судом з прав людини, створили власну теорію правотворення та правозастосування в сфері прав людини; 5) Європейська конвенція з прав людини є міжнародним договором, згідно з яким держави-учасниці зобов'язані не тільки поважати права людини, а й гарантувати їх усім, хто перебуває під їх юрисдикцією.

3.4. Додаткові протоколи до Конвенції: загальна характеристика

Загалом до Європейської конвенції укладено шістнадцять протоколів, частина яких розширює первинний каталог прав і свобод, а інші реформують механізм міжнародного контролю за забезпеченням прав і свобод.

Протоколи, які розширюють первинний каталог прав і свобод Європейської конвенції.

• *Протокол № 1 від 20 березня 1952 р. (укладено в Парижі)* додав до переліку ще три права:

1) стаття 1 «Захист власності» – право фізичних і юридичних осіб мирно володіти своїм майном;

2) стаття 2 «Право на освіту» – право на освіту і на вибір батьків забезпечувати таку освіту і навчання дітей відповідно до власних релігійних чи світоглядних переконань;

3) стаття 3 «Право на вільні вибори» – право на вільні вибори з певною періодичністю за умови забезпечення вільного волевиявлення.

На особливу увагу заслуговує ст. 1 Протоколу, яка стосується захисту права власності фізичних та юридичних осіб. Інститут права власності та захист власності є одним із засадничих основ національних правових систем демократичних та правових держав.

Стаття 2 Протоколу 1 декларує право на освіту, яке зі свого боку можна віднести до культурних прав індивіда. Норма статті містить у собі як права дітей, так і права батьків, а також зобов'язання держави в сфері освіти. Як указував Суд у справі *Belgian Linguistics case*, право, яке гарантується першим реченням ст. 1, містить такі елементи: право на доступ до навчальних закладів, право на «ефективну» освіту, право на офіційне визнання навчання після закінчення навчального закладу¹.

• *Протокол № 4 від 16 вересня 1963 р. (укладено у Страсбурзі)* додав до переліку такі чотири права:

1) стаття 1 «Заборона ув'язнення за борг» – свобода від тюремного ув'язнення за борги;

2) стаття 2 «Свобода пересування» – право кожної особи, яка на законних підставах перебуває на території будь-якої держави, свободи вільного пересування і вибору місця проживання;

3) стаття 3 «Заборона вислання громадянина» – свобода громадянина держави від висилання з території держави, громадянством якої він є, та право на в'їзд до території свого громадянства;

4) стаття 4 «Заборона колективного вислання іноземців» – колективне вислання іноземців заборонено.

• *Протокол № 6 від 28 квітня 1983 р. (укладено у Страсбурзі)* додав ще одне право:

1) стаття 1 «Скасування смертної кари» – смертна кара скасовується. Втім ст. 2 передбачає можливість збереження смертної

¹ Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Теорія, принципи, практика. Київ : Норма права, 2023. С. 488.

кари за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни.

• *Протокол № 7 від 22 листопада 1984 р. (укладено у Страсбурзі)* додав ще п'ять прав:

1) стаття 1 «Процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців» – право іноземця не бути висланим з держави без чіткої відповідної юридичної процедури (наведення доводів проти свого вислання; перегляду своєї справи);

2) стаття 2 «Право на оскарження у кримінальних справах» – право кожного, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення на перегляд справи судом вищої інстанції;

3) стаття 3 «Відшкодування в разі судової помилки» – право особи на відшкодування в разі судової помилки в кримінальних справах;

4) стаття 4 «Право не бути притягненим до суду або покараним вдвічі» – імунітет від повторного кримінального переслідування за одне й те саме кримінальне правопорушення;

5) стаття 5 «Рівноправність кожного з подружжя» – рівні права та обов'язки цивільного характеру для членів подружжя щодо їхніх стосунків між собою та їхніх стосунків зі своїми дітьми як під час перебування у шлюбі, так у випадку його розірвання.

• *Протокол № 12 від 4 листопада 2000 р. (укладено в Римі)* додав ще одне право:

1) стаття 1 «Загальна заборона дискримінації» – загальна заборона дискримінації за будь-якою ознакою (за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою).

• *Протокол № 13 від 3 травня 2002 р. (укладено у Вільнюсі)* встановив абсолютний характер будь-якого застосування смертної кари.

Україна приєдналася до Європейської конвенції та протоколів за допомогою ратифікації відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року.

Протоколи, які реформували механізм міжнародного контролю за забезпеченням прав і свобод.

- *Протокол № 2 від 6 травня 1963 р. (укладено у Страсбурзі)* надав Європейському суду з прав людини право готувати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Європейської конвенції та протоколів до неї на запит Комітету міністрів Ради Європи.

- *Протокол № 9 від 6 листопада 1990 р. (укладено в Римі)* надав право приватним особам за певних обставин звертатись до Суду.

- *Протокол № 10 від 25 березня 1992 р. (укладено у Страсбурзі)* стосувався модифікації процедури голосування в Комітеті Міністрів Ради Європи.

- *Протокол № 11 від 11 травня 1994 р. (укладено у Страсбурзі)* запровадив перебудову механізму контролю, установивши діяльність лише Європейського суду з прав людини. Протоколом встановлено: критерії добору суддів та порядок вибору суддів; строк повноважень суддів та порядок звільнення; структуру та юрисдикцію Суду; критерії прийнятності справ; порядок розгляду справ та процедуру дружнього врегулювання; обов'язковість рішень Суду та консультативну юрисдикцію Суду та ін.

- *Протокол № 15 від 24 червня 2013 р. (укладено у Страсбурзі)* доповнив преамбулу Конвенції. Зокрема, Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за захист прав і свобод, визначених цією Конвенцією та протоколами до неї, і водночас вони наділені свободою розсуду, яка підлягає наглядовій юрисдикції з боку Європейського суду з прав людини, створеного за цією Конвенцією.

- *Протокол № 16 від 2 жовтня 2013 р. (укладено у Страсбурзі)* передбачає, що найвищі суди держави (Сторони Конвенції) можуть звернутись до Європейського Суду із запитом, щоб той надав консультативний висновок у питаннях принципового значення, що стосуються тлумачення або застосування визначених Конвенцією та протоколами до неї прав і свобод.

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Охарактеризуйте Статут Ради Європи.
2. Наведіть класифікацію джерел права Ради Європи.
3. Визначте та схарактеризуйте місце права Ради Європи в системі міжнародного та національного права держав-членів Ради Європи.
4. Охарактеризуйте роль та значення Конвенції про захист прав та основоположних свобод (1950 р.) у системі джерел права Ради Європи.
5. Які права та свободи гарантуються та захищаються за Європейською конвенцією з прав людини?

РОЗДІЛ 4

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

4.1. Правові засади та структура Європейського суду з прав людини.

4.2. Юрисдикція, процедури та механізми розгляду справ у Європейському суді з прав людини.

4.3. Розгляд індивідуальних і міждержавних скарг.

4.4. Виконання рішень і роль урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

4.1. Правові засади та структура Європейського суду з прав людини

До Другої світової війни захист прав людини переважно розглядали як внутрішньополітичне питання в межах кожної окремої національної держави. Забезпечення основних прав та свобод було віддане на розсуд та відповідальність кожної країни, яка визначала способи захисту від можливих порушень прав людини. Проте події, що трапилися під час Другої світової війни, зокрема в державі нацистської Німеччини, виявили недоліки та недостатню ефективність такого підходу.

Криваві злочини та жорстокість, скоєні нацистами, підкреслили беззахисність і вразливість особи перед державною машиною. Ці трагічні події зумовили необхідність створення міжнародного механізму для захисту прав людини та уникнення подібних масових порушень у майбутньому. Це відкрило шлях до розроблення та прийняття міжнародних документів з прав людини на глобальному та регіональному рівнях, щоб урегулювати це питання на міжнародній арені.

Саме відгуки на жорстокість війни і геноциду спонукали до створення правових механізмів, спрямованих на захист прав та свобод людини. Ці ініціативи виявилися ключовими у встановленні міжнародних стандартів, спрямованих на захист людської гідності, свободи та справедливості як на загальнопланетарному, так і на регіональному рівнях, зокрема в Європі.

Такий підхід зумовив потребу у створенні та прийнятті документів, як-от загальна Декларація прав людини ООН та Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, які відіграли ключову роль у формуванні та захисті прав людини на міжнародному рівні.

У Європі розробкою цих проблем зайнялася створена 1949 року Рада Європи, яка досягла вагомих результатів у сфері захисту прав і свобод людини, що й були закріплені в основоположному документі Ради Європи – Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини, від 4 листопада 1950 р., а також у ряді інших конвенцій¹.

Європейський суд з прав людини – судовий інститут, утворений на підставі Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р., який здійснює контроль за виконанням державами-учасницями положень цієї Конвенції. Суд розташований у місті Страсбург (Франція).

На відміну від сьогодення у другій половині ХХ століття первинна структура Суду й механізм розгляду справ був заснований на двофазній системі захисту прав, яка включала Європейську Комісію з прав людини й Суд. Дихотомія між двома установами спершу працювала добре. Європейська Комісія з прав людини відігравала важливу роль і допомагала Європейському суду з прав людини з 1953 по 1998 рік. Члени Комісії обирали Комітет міністрів Ради Європи. Термін їх повноважень становив 6 років. Упродовж цього часу вони повинні були працювати самостійно, не представляючи при цьому жодної країни. Європейська Комісія з прав людини була як «фільтр» тих заяв, які надходили до Європейського суду з прав людини. Проте 1 листопада 1998 року набрав чинності Протокол № 11 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який вніс значні зміни у

¹ Історія творення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф, м. Харків, 20 листоп. 2020 р. Харків, 2020. С. 148–150. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04a87db4-a7a8-4f6d-b716-2c5905817c9e/content>

контрольний механізм, передбачений Конвенцією. Відкритий до підписання державами-учасницями Конвенції 11 травня 1994 року, Протокол № 11 до Конвенції вніс, зокрема, новелу у вигляді II Розділу («Європейський суд з прав людини»), а також змінив назву III Розділу Конвенції («Інші положення»), статті якого отримали нову нумерацію. Основною ж ідеєю реформування стало безумовно «злиття» Європейської Комісії з прав людини та Європейського суду з прав людини в єдиний орган, покликаний функціонувати на постійній основі¹.

Сьогодні кількість членів Суду (суддів) дорівнює кількості держав-учасниць Конвенції. Критеріями для призначення на посаду судді є володіння «високими моральними якостями» і належною правовою кваліфікацією. Суддів обирає Парламентська асамблея Ради Європи. Вибори є альтернативними: кожна держава-учасниця представляє список з трьох кандидатів, один з яких більшістю поданих голосів обирає суддя. Термін повноважень суддів, згідно з Конвенцією в редакції Протоколу № 14 – дев'ять років без права переобрання².

Стаття 26 Конвенції передбачає створення в межах Суду трьох різних типів органів: комітетів, палат і Великої палати. Інколи, що відбувається досить рідко, збирається пленум у складі 40 суддів (для визначення процедури в адміністративних справах). Явно неприйнятні скарги розглядає суддя одноособово³.

Комітет, склад якого включає три судді, які призначаються по черзі однією з палат, може відхилити або вилучити окрему скаргу з реєстру справ у разі, якщо можна прийняти рішення без

¹ Кочура О. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як юридична передумова заснування Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : матеріали науково-практ. конф., м. Харків, 19 трав. 2014 р. Харків, 2014. С. 119–124. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f693d82e-a211-4589-a5ae-f371da8cd2d5/content#page=119>

² Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. /укл. : Форманюк В. В., Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Пасечник О. В., Канєнберг-Сандул О. К., Федорова Т. С., Гребенюк Д. О. ; за ред. Х. Н. Бехруза ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 120 с.

³ Філлер М. Е. Європейський суд з прав людини – структура та процедура. *Центр суддівських студій*. URL : <http://www.judges.org.ua/seminar4-1.htm>

додаткового дослідження. Ці комітети оцінюють, чи було виконано строк для подання скарги та чи скористався оскаржувач всіма наявними засобами захисту власної країни. Вони приймають рішення про неприпустимість скарг одноголосно. Кожне таке рішення є остаточним, і особа, яка подала заяву, не може вимагати її перегляду. Ця процедура комітету допомагає звільнити Суд від зайвого навантаження справами¹.

Палати Європейського суду з прав людини. Складаються з чотирьох Палат, кожна з яких має сім суддів. Під час розподілу суддів враховують такі критерії для оптимального функціонування: у кожній палаті представлені судді з різних країн, враховуючи географічне положення (наприклад, в одній Палаті не можуть бути виключно судді з північної частини Європи); обов'язковою умовою є також представництво жінок. Надзвичайно важливим є розподіл представників держав, з яких надходить найбільше скарг, між різними Палатами для рівномірного розподілу навантаження. У кожній Палаті діє свій президент і віце-президент. До семи суддів кожної палати включений член палати за посадою, наприклад суддя, якого обрали від зацікавленої держави-учасниці, для полегшення розгляду справ. Ці палати розділені на чотири секції по 10 суддів у кожній (використовуючи суддів, які не входять до складу палат). Ці секції дають можливість направляти скарги держави в ту палату, де засідає національний суддя. Відповідно до цього принципу українські справи розглядаються в четвертій палаті, де працює наш національний суддя².

Палата має право розглядати лише ті справи, які були до неї направлені. Згідно зі статтею 30 Конвенції Палата може передати свою компетенцію Великій Палаті лише в трьох випадках: якщо справа, що розглядається Палатою, порушує значне питання інтерпретації Конвенції або її протоколів; якщо рішення, яке Палата

¹ Європейська конвенція з прав людини : від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#n405

² Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527#Text

готується ухвалити, може призвести до результату, несумісного з раніше винесеним рішенням Суду; якщо жодна зі сторін у справі не виступає проти такого рішення.

Велика Палата складається із сімнадцяти суддів і трьох суддів-запасних. У склад Великої Палати також входять Голова Суду, його заступники, інші судді та Голови палат, які визначені відповідно до положень Регламенту Суду. Голова та два заступники обираються на пленарному засіданні на тримісячний строк, що розпочинається з дня обрання керівництва Суду, яке передбачене 8 правилом Регламенту Суду. Велика Палата виконує дві основні функції: по-перше, вона діє як перша інстанція у справах, де розглядаються питання тлумачення; по-друге, вона виступає у ролі апеляційного суду. Європейський суд з прав людини утворив дві Великі Палати, кожна з яких має свого президента та двох віцепрезидентів. Розподіл суддів до конкретної Великої Палати відбувається за тими самими критеріями, які використовуються під час розподілу до Палат. Велика Палата, виступаючи в ролі апеляційного органу, ухвалює рішення тільки тоді, коли фільтраційна комісія визначає, що така справа має важливе значення для розгляду Великою Палатою. Протокол № 11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав та основних свобод людини та процедура розгляду Європейського суду вказують, що справи передаються на розгляд Великої Палати лише у виняткових випадках¹.

Секретаріат ЄСПЛ – це структурний підрозділ Суду, який забезпечує юридичну, адміністративну та технічну підтримку його роботи. До його складу входять юристи («юридичні секретарі»), адміністративні та технічні працівники, а також перекладачі. Наразі це близько 640 працівників, які є громадянами більшості держав-членів Ради Європи. Двадцять працівників Секретаріату ЄСПЛ наймаються на роботу самим Судом (Радою Європи), а не номінуються відповідною державою-членом Ради Європи, представляють лише Суд і в жодному разі не представляють ні

¹Європейська конвенція з прав людини: від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#n405

державу свого громадянства, ні заявників, ні держав-відповідачів. Співробітники Секретаріату працюють у різних юридичних відділах, прикріплених до секцій Суду¹.

До структури Європейського суду з прав людини потрібно включити канцелярію, в якій персонал також представлений представниками держав-учасниць Конвенції. Ця канцелярія складається із секцій, у яких працює від 10 до 12 співробітників, таких як секретарі та юристи, які спеціалізуються в розгляді справ проти певних держав. Контроль за виконанням рішень Європейського суду з прав людини здійснює Комітет міністрів Ради Європи.

В обов'язки Суду входить: розгляд індивідуальних та міждержавних скарг, які надійшли від держав-членів Ради Європи. Рішення, ухвалені Судом, мають обов'язковий характер для виконання; тлумачення положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод, що також зобов'язує національні суди та правоохоронні органи; визнання фактів порушень прав людини владою чи посадовими особами країни-учасниці; встановлення справедливої компенсації та визначення масових або системних порушень, що вимагає від держави-порушниці вжиття заходів для їх усунення. Коли Суд визнає факт порушення, він застосовує відповідні санкції до держави. Також до компетенції ЄСПЛ належить надання консультативних висновків з тлумачення Європейської Конвенції про права людини та її протоколів. Незважаючи на те, що ЄСПЛ відповідає за перевірку дотримання державами-членами Ради Європи прав та гарантій, передбачених Конвенцією, він не є вищою інстанцією щодо національних судів і не має можливості переглядати законність їх рішень. Суд не має повноважень скасовувати або змінювати рішення національних судів².

¹ Караман І., Козіна В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство : посібник. 2-ге вид. Київ : ВАІТЕ, 2015. 136 с. URL : https://kmdka.com/sites/default/files/files/posibnyk_yespl.pdf

² Mishchuk I. V., Kirichuk B. S. Judicial protection of citizens' rights in the context of the decision-making procedure of the European Court of Human Rights. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2022. № 3. С. 265–269. URL : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.49>

4.2. Юрисдикція, процедури та механізми розгляду справ у Європейському суді з прав людини

Розвиток Європейського суду з прав людини пройшов значний шлях, перетворившись та розширивши свою сферу впливу завдяки численним поправкам до Європейської Конвенції про права людини. Ці поправки внесли значні зміни в його функціонування, розширивши юрисдикцію та компетенцію. Відповідно до положень статей 32, 33, 34 та 47 Конвенції, сфера впливу Європейського суду з прав людини на сьогодні охоплює всі аспекти тлумачення та застосування Конвенції і її протоколів у міждержавних та індивідуальних справах, а також надання консультацій Комітету міністрів.

Важливо зазначити, що юрисдикція Суду застосовується лише до країн-членів Ради Європи, що ратифікували Конвенцію з прав людини та основних свобод. Цей Суд є першим міжнародним судом, який розглядає індивідуальні скарги фізичних та юридичних осіб. Його юрисдикція унікальна тим, що об'єднує міждержавний та індивідуальний аспекти, дозволяючи ефективно займатися питаннями порушення прав людини. Суд також надає консультативні висновки з тлумачення Конвенції за запитом Комітету міністрів Ради Європи, але його юрисдикція не охоплює контроль за виконанням національних законодавств загалом. Ці рішення сприяють забезпеченню дотримання прав людини та є додатковими гарантіями їх захисту¹.

ЄСПЛ має юрисдикцію в часі, широкий круг суб'єктів та територіальну юрисдикцію. Юрисдикція Суду в часі визначається часом, коли Конвенція стає чинною для держави-відповідача у справі. Цей термін відраховується не від моменту набрання чинності Конвенцією, а від дати, коли ратифікаційний документ було передано Генеральному секретарю Ради Європи для зберігання.

¹ Васюк Н., Рожкова М. Юрисдикція Європейського суду з прав людини щодо тлумачення конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Економіка та держава*. 2013. № 7. С. 118–120. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/7_2013/34.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

У випадку, якщо скарга була подана до цієї дати, Суд не розглядає її, за винятком конкретних ситуацій, наприклад, коли національні суди вже ухвалили рішення щодо порушення (особливо якщо це порушення триває впродовж тривалого періоду після набуття чинності Конвенцією)¹.

Згідно зі статтею 58 Конвенції, межею в часі для юрисдикції Суду щодо держави-учасниці є момент денонсації (тобто припинення договору за допомогою повідомлення про його припинення), що відбувається через п'ять років після набуття чинності Конвенцією та через шість місяців після офіційного повідомлення до Генерального секретаря Ради Європи. Однак навіть у разі припинення юрисдикції Суду ця держава залишається зобов'язаною щодо будь-якого порушення, яке було наявним до дати припинення дії денонсації. Згідно з положеннями Конвенції, Суд не розглядає заяв, що стосуються фактів порушення прав людини, які відбулися до моменту набуття чинності Конвенції для держави-відповідача².

Територіальна сфера впливу Суду, як описано у статті 1 Конвенції, не лише обмежується територією держав-учасниць, але й містить поняття екстериторіальної юрисдикції. Суд під час розгляду справи аналізує фактори, що стосуються територіальної приналежності, які можуть підпадати під застосування Конвенції. Ці території охоплюють, насамперед, внутрішні території держав-учасниць, а також області, за якими ці держави мають міжнародні зобов'язання.

Згідно зі статтею 1 Конвенції територіальна компетенція Суду не обмежується національними або іноземними територіями держав-учасниць. Це означає, що Договірні сторони мають забезпечити права, закріплені в Конвенції, для будь-якої особи, на яку поширюється їхній юрисдикційний вплив, незалежно від її

¹ Брандер П., Вітте Л. КОМПАС Посібник з освіти з прав людини за участю молоді : посібник. 2-ге вид. Харків : Право, 2020. 490 с. URL : <https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873>

² Європейська конвенція з прав людини : від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#n405

місця перебування, чи це буде внутрішня чи зовнішня територія. Під територією держави, згідно з міжнародним правом, також розуміють об'єкти, що перебувають поза її межами (наприклад, кораблі, літаки, посольства та інші). Це означає, що дії представників держави на території іншої держави також підпадають під юрисдикцію першої. Якщо узагальнити, то територіальна юрисдикція Суду охоплює не лише території держав-учасниць Конвенції, але й території, за міжнародні зв'язки яких вони несуть відповідальність¹.

У практиці Європейського суду з прав людини спостерігається прогресивний розвиток, де екстериторіальний принцип визначення юрисдикції став більш широким. ЄСПЛ визнає можливість застосування Конвенції до територій, що перебувають під окупацією, як було в міждержавному спорі між Республікою Кіпр і Туреччиною, дозволяючи застосовувати Конвенцію до окупованої території Північного Кіпру.

У своєму рішенні від 10 травня 2001 року ЄСПЛ вирішив більшістю голосів, що подані в заяві факти підпадають під компетенцію Туреччини згідно зі статтею 1 Конвенції. Це означає, що відповідальність держави-відповідача поширюється на всі дії органів управління на цій території, і тому всі скарги, висунуті в заяві, мають бути розглянуті повністю, незалежно від того, чи є вони результатом дій чи бездіяльності турецької або турецько-кіпрської влади.

Підсумовуючи, ЄСПЛ зазначив, що він узгоджується з висловленою раніше думкою Суду, викладеною в рішенні у справі «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey). У цьому рішенні Суд зазначав, що в результаті військових дій – законних або незаконних, на півночі Кіпру Туреччина здійснює ефективний всеосяжний контроль у регіоні за межами власної території, і це покладає на неї відповідальність згідно з Конвенцією за політику й дії органів «Турецька Республіка Північного Кіпру». Зобов'язання

¹ Супрун Д. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського суду з прав людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2002. 22 с.

щодо забезпечення в такому районі прав і свобод, визначених у Конвенції, впливає з самого факту такого контролю, незалежно від того, чи здійснюється він безпосередньо, за допомогою власних збройних сил або через підпорядковану місцеву адміністрацію, яка продовжує існувати завдяки військовій та іншій підтримці з боку Туреччини¹.

Отже, Європейський суд з прав людини є одним із міжнародних органів, що забезпечують захист прав людини, та своїми рішеннями і рекомендаціями впливає на розвиток та удосконалення національних систем правозахисту. Цей Суд надає підтримку національним судам у прийнятті рішень, спираючись на практику та рішення, які утворилися в ЄСПЛ. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, пов'язані з тлумаченням та застосуванням Конвенції та її протоколів під час розгляду справ, що передаються йому на розгляд.

Звернення до Суду. До того як фізична чи юридична особа звернеться до Суду, важливо бути ознайомленим з тим, коли можна звертатися до Європейського суду з прав людини, а також хто має право на подання звернення.

Одним з ключових аспектів є те, хто має право на подання звернення та які вимоги повинні бути відповідні. Суд може розглядати заяви тільки від осіб, організацій та підприємств, які стверджують, що їхні права, гарантовані Конвенцією з прав людини, були порушені. Не мають права звертатися до цього Суду представники державних органів. Також важливо зазначити, що особа, яка звертається до Суду, може бути громадянином будь-якої держави-учасниці Конвенції, але порушення, відображене в заяві, повинно статися в межах юрисдикції однієї чи декількох держав-членів.

Важливо зазначити, що перед зверненням до ЄСПЛ особа спочатку повинна вичерпати всі можливі національні судові інстанції, до яких може звернутися для захисту своїх прав, охоплюючи вищу судову інстанцію. Це означає проходження всіх

¹ Гламазда П. В., Кравчук М. А. Юрисдикція Європейського суду з прав людини: проблемні питання. *Історико-правовий часопис*. 2023. Т. 18, № 1. С. 23–30. URL : <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2022-1/3>

рівнів системи правосуддя в країні заявника. Тільки після проходження всіх національних інстанцій, рішення яких були не задоволеними, може бути подано скаргу до ЄСПЛ¹.

Згідно з пунктом 1 статті 35 Конвенції Європейський суд приймає заяви для розгляду лише після того, як особа, яка подає заяву, використала всі внутрішні правові можливості для захисту. Щоб подати заяву до Суду, є строк у чотири місяці після отримання остаточного рішення на національному рівні (наприклад, рішення Верховного Суду для України) або від органу влади, відповідального за справу, яка є підставою для звернення до Суду².

Важливо зауважити, що якщо Суд визначив, що документи, які додаються до заяви, не були надані повністю, можна подати додаткові документи лише до закінчення чотиримісячного строку. Якщо додаткові необхідні документи були подані після цього терміну і не існує обґрунтованих причин для пропуску цього строку, Суд може відхилити таку заяву.

Чотиримісячний строк розраховується з моменту, коли особа, яка подає заяву, або її адвокат, була ознайомлена з остаточним рішенням Суду після апеляції на національному рівні або з моменту вчинення порушення, якщо воно не отримало ефективного захисту на національному рівні. Розрахунок шестимісячного строку припиняється, коли Суд отримує перший лист від заявника, у якому зазначається порушення, щодо якого він має намір подати заяву до Суду.

Щоб подати заяву до Суду, заявник повинен надіслати листа та описати чіткі деталі скарги. Після цього він отримує формуляри для заповнення.

Згідно з правилами 47 Регламенту Суду в заяві вказують ім'я, дату народження, громадянство, стать, професію та адресу заявника; дату реєстрації, офіційний номер реєстрації та адресу

¹ Кодола Б. Основні кроки звернення до ЄСПЛ: від заяви до рішення. *Юридична газета online*. 2019. 31 жовт. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/osnovni-kroki-zvernennya-do-espl-vid-zayavi-do-rishennya.html>

² Європейська конвенція з прав людини : від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#n405

юридичної особи-заявника; ім'я, професію та адресу представника, якщо такий є; державу-відповідача; стислий опис фактів та суті скарги; права, що гарантуються Конвенцією або протоколами, які, на думку заявника, були порушені; засоби юридичного захисту, використані національними судами; рішення судів (або інших органів влади) у справі, зазначаючи дату та орган, який прийняв рішення, і короткий опис його змісту. До листа додають копії цих рішень, оскільки Суд не повертає документи, які надсилаються, тому потрібно надсилати лише копії, а не оригінали¹.

Згідно з правилом 45 Регламенту Суду заяву має підписати заявник або його представник. Якщо заявник планує звертатися до Суду через адвоката чи іншого представника, потрібно додати до формуляра заяви довіреність, що надає цьому представнику право діяти від імені заявника. Представник юридичної особи або групи осіб повинен підтвердити свою правомірність представляти заявника та володіти однією з офіційних мов Суду (англійською або французькою)².

Якщо заявник виконав усі необхідні формальні та процесуальні вимоги, його звернення, після його отримання Секретаріатом ЄСПЛ, переходить до наступної фази розгляду. Секретаріат відкриває справу й присвоює їй спеціальний номер, на який заявник може посылатися в подальшому. Цей номер є ключем для доступу до інформації про етапи розгляду справи. Якщо номер втрачено або лист із зазначеним номером не отримано від ЄСПЛ, можна скористатися пошуком за прізвищем заявника чи назвою організації³.

Секретаріат може запросити додаткові відомості, документи або пояснення, пов'язані із заявою. Тому важливо, щоб позивач вчасно й уважно відповідав на листи від Секретаріату Суду і надавав запитану інформацію або документи. В іншому випадку розгляд заяви може припинитися, і це буде розглядатися як відсутність інтересу позивача у продовженні розгляду справи в Суді.

¹ Регламент Європейського суду з прав людини : від 01.06.2010. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00263>

² Там само.

³ Чепель О. Звернення із заявою до Європейського суду з прав людини: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2018. Т. 2, № 2. С. 239–244. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_2/42.pdf

Рішення ЄСПЛ мають свою певну структуру, яка містить два основних типи рішень:

1) основні рішення, де Суд установлює факт порушення чи його відсутності відповідно до положень Конвенції або Протоколів до неї. Крім того, можуть бути прийняті додаткові рішення щодо справедливої компенсації, якщо це питання не було вирішено в основному рішенні про порушення чи його відсутність; 2) рішення щодо прийнятності або вилучення справи з реєстру справ Суду. Це означає, що Суд перш за все оцінює питання про прийнятність заяви. У випадку, якщо заява містить кілька скарг, Суд може прийняти одну або декілька з них як прийнятні, тоді як інші можуть бути відхилені¹.

Отже, значна частина скарг від українців стосується ситуацій, коли судові рішення про соціальні виплати не виконуються. Проте багато з цих скарг відкидаються на етапі перевірки прийнятності через ігнорування заявниками вимог щодо оформлення та обмежену компетенцію Суду. Важливо розуміти, що Суд не може скасувати національні рішення або закони, а також не може слугувати як апеляційний орган для національних судів. Також Суд не може надавати інформацію щодо правових положень держави, проти якої подана скарга.

Механізм виконання рішень цього міжнародного органу базується на добровільному прийнятті країнами положень Конвенції, що робить їх обов'язковими до виконання (стаття 46 Конвенції).

¹ Іваницький А. Юридична особа як суб'єкт звернення до Європейського суду з прав людини. *Правова позиція*. 2020. Т. 2, № 27. С. 147–151. URL : <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/4065/1/27%20A.%20M.%20Іваницький.pdf>

4.3. Розгляд індивідуальних і міждержавних скарг

Право на індивідуальне звернення до Європейського суду з прав людини вважається ключовим аспектом Європейської Конвенції про захист прав людини (ЄКПЛ). Згідно зі статтею 34 ЄКПЛ подання індивідуальної скарги є правом фізичних чи юридичних осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Органи влади, місцевого самоврядування чи інші офіційні установи не мають права звертатися до Суду. Більшість скарг, що надходять до ЄСПЛ, мають індивідуальний характер.

Вимоги стосовно прийнятності заяви описані у статті 35 ЄКПЛ. Звернення до Суду можливе тільки після використання національних засобів правового захисту в усіх рівнях судової системи: у першій, апеляційній та касаційній інстанціях. Заявник повинен подати заяву до Суду впродовж шести місяців після остаточного національного рішення та визначення відсутності ефективних засобів правового захисту¹.

Оформлення індивідуальної заяви на офіційному формулярі відбувається згідно зі статтею 35 Конвенції. Цю заяву робить особа, яка вважає, що стала потерпілою від порушень гарантованих прав та свобод, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Документ повинен містити всі відомості, вказані у формулярі, і стислий опис ситуації, що містить перелік порушень прав, учинених однією з держав-учасниць Ради Європи. Необхідно посилатися саме на захист прав, закріплених у Конвенції, таких як право на справедливий суд, право на власність тощо. Треба прикласти всі документи, що підтверджують рішення національних судових органів, а також особистий підпис заявника. Якщо особа не бажає розкривати свої особисті дані, можна звернутися до Суду із клопотанням про анонімність заяви².

¹ Європейська конвенція з прав людини: від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#n405

² Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень : монографія / Нечипорук Г. Ю., Бисага Ю. М., Берч В. В., Дешко Л. М., Бисага Ю. Ю., Нечипорук К. О. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. 196 с.

Однак, як підкреслює Суд, стаття 35 Конвенції має застосовуватися певною мірою гнучко та не надто формально, тому дотримання вимоги про вичерпання національних засобів не має застосовуватися автоматично, а повинно вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням побудови внутрішньодержавного законодавства та системи судоустрою. Наприклад, якщо доведено, що в адміністративній практиці держави-відповідача повторюються певні дії, несумісні з Конвенцією, а офіційні органи цієї держави ставляться до цього толерантно і звернення заявника на національному рівні не буде мати ефективного розгляду, тоді він не зобов'язаний вдаватися до таких засобів правового захисту¹.

У пункті 2 статті 35 Конвенції вказується, що скарга може бути відхилена, якщо Суд раніше вже розглядав подібну заяву, або якщо ця скарга ідентична попередньому зверненню до іншого міжнародного регулювального органу та не містить нових обставин (це стосується і скарг, що були вилучені з реєстру через досягнення дружнього врегулювання).

Суд може відхилити скаргу, якщо вона є необґрунтованою або якщо особа зловживає правом на подання скарги, у такий спосіб вводячи Суд в оману, змінюючи справжнє прізвище або подаючи фальсифіковані документи, або якщо текст містить образливі висловлювання, згідно з пунктом 3 статті 35 Конвенції. Заява вважається необґрунтованою, якщо особа не представила достатніх доказів для підтвердження фактів та правових аргументів. Скарга може бути відхилена, якщо вона ґрунтується на неточних фактах або якщо навмисно приховуються обставини, важливі для справи, і має «політичний» характер².

¹ Прийнятність заяви. Страсбург : Рада Європи, 2015. 6 с. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/COURtalks_Inad_Talk_UKR.PDF

² Милюхін В. Звернення до Європейського суду з прав людини як один із механізмів захисту прав людини і громадянина в Україні. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю, м. Черкаси, 18 квіт. 2019 р. Черкаси, 2019. С. 239–241. URL : <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/konferentsii/2019/1.pdf#page=239>

Важливим критерієм прийнятності є територіальна юрисдикція держави. Заява повинна стосуватися порушень, які були скоєні однією з держав-членів Ради Європи, що підпадають під дію Конвенції. Водночас особа, яка подає заяву, необов'язково повинна бути громадянином однієї із цих держав. Також Суд може відхилити скаргу, якщо заявник не відчув значних наслідків (наприклад, невелика сума заборгованості за зарплатою). Такі звернення відомі як «незначні скарги». Отже, для розгляду в Суді порушення права повинно досягти принаймні мінімального рівня впливу на заявника¹.

Згідно зі статтею 34 Конвенції, коли скарга визнається прийнятною, особа отримує статус потерпілого. Такий статус може бути різного характеру. Наприклад, особа вважається прямим потерпілим, якщо вона особисто пережила катування чи жорстоке поводження у в'язниці, але цей факт не був визнаний національними органами.

Інший тип статусу – це непрямий потерпілий, стосовно особи, яка подає скаргу до Суду як близький родич прямого потерпілого, який помер або зник безвісти. Така заява буде прийнятною лише у випадку, якщо вона стосується саме смерті або зникнення потерпілого, інакше вона буде відхилена. Наприклад, якщо потерпілий помер після подання заяви до Суду, особа, яка є його спадкоємцем, може мати право підтримати цю заяву, довівши свій законний інтерес у цьому².

Процедура розгляду таких індивідуальних звернень не накладає фінансових витрат на особу, яка подає скаргу, оскільки безоплатна. Розгляд індивідуальних скарг проводиться письмово,

¹ Барабаш О. Право людини на звернення за захистом своїх прав і свобод до ЄСПЛ. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2019. № 1. С. 78–82. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2019_1_15

² Вавринчук М. Механізм судочинства в Європейському суді з прав людини на прикладі захисту прав громадян України. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Хмельницький, 19 квіт. 2019 р. Вінниця, 2019. С. 277–282. URL : <https://jlsouk.donnu.edu.ua/article/view/6829/6861>

не вимагаючи особистої присутності заявника в Суді. Усні слухання у цих справах організовуються тільки у виняткових ситуаціях, за рішенням Суду.

Канцелярія реєструє скаргу та передає одному з суддів, якому призначається роль доповідача по справі (одноособове засідання). Доповідач не може бути суддею, який представляє державу-відповідача у справі (зацікавлену державу). Якщо скарга вважається допустимою для розгляду, доповідач передає справу на розгляд до комітету чи однієї з палат. Суддям, які засідають одноособово, допомагають позасудові доповідачі (члени Секретаріату Суду). У випадку передачі справи до комітету з трьох суддів він може прийняти рішення: 1) визнати скаргу неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, якщо для цього не потрібне додаткове вивчення; 2) оголосити скаргу прийнятною і вирішити справу за сутністю, якщо питання щодо тлумачення або застосування Конвенції вже має визнану практику ЄСПЛ. Рішення комітету щодо прийнятності та сутності справи є остаточними. Якщо суддя одноособово чи комітет з трьох суддів не ухвалили рішення про прийнятність скарги або комітет не прийняв рішення по суті, скарга передається до однієї з чотирьох Палат, складеної із семи суддів, де буде прийнято остаточне рішення щодо прийнятності та сутності скарги. Кінцеве рішення може бути як урегулювання спору за згодою сторін, так і навіть передачу справи до Великої Палати. Це рішення перевіряється фільтраційною комісією, яка вирішує, чи виправданий розгляд справи у Великій Палаті. Про будь-яке рішення Суд повідомляє заявника¹.

Міждержавні скарги. Подання скарги до Європейського суду з прав людини однією державою проти іншої передбачає визнання обома державами його юрисдикції, що є правом для держав-учасниць Конвенції. Щоб скарга була зареєстрована Секретаріатом Суду, вона має відповідати усім вимогам її оформлення: всі необхідні документи та довідки повинні бути прикріплені до

¹ Гришук А., Гула І. Міжнародно-правовий захист прав людини. Особливості захисту прав громадян України в Європейському суді з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 187–191.

скарги (можуть бути нотаріально завірені копії). Скарга однієї держави проти іншої не розглядається як втручання у внутрішні справи країни, оскільки всі держави-учасниці визнали юрисдикцію ЄСПЛ¹.

Міждержавні скарги, які підлягають розгляду в Суді, повинні відповідати кільком вимогам: скарга має містити порушення прав людини, закріплені в Конвенції та протоколах до неї; вона повинна бути подана проти держави-учасниці Конвенції та протоколів до неї і спрямована проти державних органів, а не неурядових організацій, міжнародних організацій чи приватних осіб; держава-позивач має бути «стороною, що постраждала» та мати достатні докази фактичного порушення Конвенції іншою державою; порушення прав людини мають статися після підписання Конвенції цими державами; скарга має містити покази свідків².

Стаття 46 Регламенту Європейського суду з прав людини встановлює вимоги до міждержавної скарги згідно зі статтею 33 Конвенції. Заява повинна бути подана в письмовій формі до канцелярії Суду і містити певну інформацію: назву держави-відповідача, точний виклад фактів та зазначення вимог згідно зі статтею 41 Конвенції, опис порушень Конвенції та їх аргументацію, підтвердження дотримання умов прийнятності скарги, як викладено в п. 1 ст. 35 Конвенції, імена, адреси осіб, уповноважених державою-позивачем у справах Суду, та додатки (копії документів, що стосуються суті скарги). Також важливо враховувати вимогу щодо вичерпання національних засобів захисту³.

¹ Лакарова Г. Вимоги до подання міждержавних скарг до Європейського суду з прав людини. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24, № 1(34). 57–62. URL : [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.1\(34\).170522](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.1(34).170522)

² Лакарова Г. Міждержавні скарги в Європейському суді з прав людини. *Конгрес міжнародного та європейського права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 19 квіт. 2019 р. Одеса, 2019. С. 112–116. URL : [http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19286/Лакарова%20Г.%20А.%20Міждержавні%20скарги%20в%20Європейському%20суді%20з%20пра
в%20людини.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19286/Лакарова%20Г.%20А.%20Міждержавні%20скарги%20в%20Європейському%20суді%20з%20прав%20людини.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

³ Регламент Європейського Суду з прав людини : від 01.06.2010. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00263>

У статті 48 Регламенту Європейського суду з прав людини визначено процедуру розгляду скарги Судом. Після прийняття скарги, відповідно до статті 33 Конвенції, Палата, спеціально призначена для цієї справи, визначає одного або кількох своїх членів як суддю-доповідача. Їх завданням є підготовка висновків про прийнятність скарги після отримання письмових зауважень від зацікавлених держав. Палата отримує від судді-доповідача документи, які допомагають у виконанні її функцій разом з Головою Палати¹.

Пункт 51 Регламенту передбачає, що в разі міждержавної заяви Голова Суду негайно повідомляє державу-відповідача. Остаточне рішення по суті міждержавної справи приймає Велика палата за обов'язкової участі суддів, обраних від Договірної Сторони-заявника та Договірної Сторони-відповідача. Процедура розгляду справи детально визначена в Регламенті. Час, необхідний для розгляду міждержавних справ ЄСПЛ, часто тривалий через загальне навантаження.

Якщо скарга подана кількома державами-учасниками Конвенції або має однаковий предмет і подана кількома державами-учасниками, їх розгляд відбувається, застосовуючи статтю 42 Регламенту Суду. Згідно зі статтею 30 Регламенту встановлено порядок визначення суддів для участі в розгляді справи від кількох зацікавлених держав. Голова Палати може пропонувати обрати суддю з їхнього спільного інтересу, а в разі неможливості такого вибору – Голова Палати визначає його за допомогою жеребкування².

Після передачі справи до Секції голова створює Палату та пропонує державі-відповідачеві надати письмові зауваження щодо прийнятності скарги. Секретар повідомляє про отримані зауваження держави-позивача, яка може надати свої зауваження в письмовій формі у відповідь.

¹ Завгородня В. Міждержавні справи у практиці Європейського суду з прав людини. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. Т. 10, № 1. С. 72–77. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/52835/7/Zavhorodnia_Mizhderzhavni_spravy.pdf

² Лакарова Г. Правова природа міждержавних скарг в Європейському суді з прав людини. *Актуальні проблеми політики*. 2018. № 62. 66–73.

Зацікавлені держави можуть подати додаткові письмові зауваження до Палати або її Голови під час розгляду справи до винесення рішення. Регламент передбачає можливість проведення слухань щодо прийнятності, якщо про це просять зацікавлені держави або якщо це вирішить сама Палата. Голова Палати також консультується зі сторонами перед призначенням письмового або усного провадження¹.

Якщо держава-відповідач планує заперечити щодо неприйнятності скарги, вона повинна зробити це письмово або усно на підставі статті 51 Регламенту Суду. Окремим етапом є подання письмових зауважень щодо суті справи та можливих додаткових доказів у визначений головою Палати строк, якщо скарга є прийнятною згідно зі статтею 33 Конвенції².

Упродовж історії діяльності Європейського суду з прав людини було розглянуто близько двадцяти справ, де одна держава виступала проти іншої через порушення прав людини. Більшість цих випадків мають політичний характер. Наприклад, 1967 року скандинавські країни та Нідерланди подали заяву проти Греції через ситуацію, що виникла після приходу до влади «чорних полковників». Також 1982 року скандинавські країни, Нідерланди та Франція звернулися проти Туреччини через події під час воєнного режиму³.

Більшість цих справ розглядалися контрольними органами, але вирішувалися дипломатичними засобами поза межами контрольних процедур. Також політичним засобом було завершено справи Греції стосовно дій Сполученого Королівства на Кіпрі, коли острів перебував під адміністративним правлінням Британії

¹ Чепель О. Звернення із заявою до Європейського суду з прав людини: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2018. Т. 2, № 2. С. 239–244. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_2/42.pdf

² Кубай В. Особливості судового провадження в Європейському суді з прав людини при розв'язанні міждержавних спорів. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції студентів та молодих учених*, м. Львів, 26 трав. 2017 р. Львів, 2017. С. 18–21. URL : <https://lpnu.ua/sites/default/files/2017/6/13/news/12973/confinppconst-2017.pdf#page=18>

³ Кучук А. Практика європейського суду з прав людини : навчально-методичний посібник. Частина 1. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 126 с.

1956 року. Були порушені справи щодо застосування тортур за статтею 3 Конвенції про захист прав людини й основних свобод у різні роки, наприклад, 1960 року Австрія скаржилася на Італію через процесуальні дії проти активістів з південного Тіролю. У цих справах Комітет міністрів за спільною домовленістю сторін вирішив, що подальше провадження не має сенсу¹.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що розгляд міждержавних скарг у ЄСПЛ повинен відповідати вимогам прийнятності згідно зі статтями Конвенції та Регламенту Суду. Однак останні події свідчать про те, що Європейський суд з прав людини є як механізмом захисту національних інтересів у сфері прав людини під час агресії з боку держави-агресора. Зазвичай держави вдаються до звернення до ЄСПЛ лише тоді, коли можливості дипломатичного врегулювання вичерпані або відсутні. Однак у таких випадках надія на вирішення міждержавного конфлікту через Європейський суд з прав людини залишається обмеженою.

4.4. Виконання рішень і роль урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини

Процедура виконання рішень, прийнятих Європейським судом з прав людини, є важливим етапом у забезпеченні дотримання прав людини в Європі. Коли Суд винесе рішення, в якому визнає порушення Конвенції про захист прав людини, це рішення обов'язкове для держави-члена, яка його отримала.

Першим етапом виконання рішення є внутрішнє право країни, яка зазнала порушення. Вона має вжити заходів для виправлення порушення й усунення наслідків. Це може охоплювати зміни в законодавстві, виплату компенсацій потерпілим, розслідування винних тощо.

¹ Лакарова Г. Правова природа міждержавних скарг в Європейському суді з прав людини. *Актуальні проблеми політики*. 2018. № 62. 66–73.

Далі держава повинна повідомити Комітет міністрів Ради Європи про заходи, які вона вжила для виконання рішення. Комітет міністрів здійснює нагляд за виконанням рішень Суду та може вимагати від держави подати звіт про виконання. Він також може вживати заходів для того, щоб змусити державу дотримуватись рішення Суду, охоплюючи штрафи чи інші санкції.

Загалом процес виконання рішень Європейського суду з прав людини – це складний та довготривалий процес, що потребує співпраці між Судом, державами-членами та Комітетом міністрів Ради Європи для забезпечення ефективного захисту прав людини.

Україна, підписавши Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року та ратифікувавши її 17 липня 1997 року, взяла на себе зобов'язання гарантувати права, які визначені в цьому міжнародному документі та його протоколах. Також Україна визнала компетенцію Європейського суду з прав людини, який є контрольним органом цієї Конвенції. Авторитет і значимість рішень цього Суду обумовлені його роллю в реальному забезпеченні основних прав людини, закріплених у Конвенції. Суд є головним органом тлумачення цього «живого документа» – Європейської конвенції з прав людини – з урахуванням поточних умов. Довіреність рішень ЄСПЛ також підтверджується Законом України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», що визначає, що суди використовують Конвенцію та практику Суду як одне з джерел права. Це передбачено в статті 17. Крім того, стаття 46 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод установлює правову основу для втілення рішень Європейського Суду на національному рівні, зобов'язуючи високі Договірні Сторони дієво виконувати остаточні рішення Суду в усіх справах, у яких вони є учасниками¹.

¹ Шелевер Н. Проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 7. С. 107–114. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9741/1/13.pdf>

Етапи виконання рішень ЄСПЛ в Україні регламентовані вищезазначеним нормативно-правовим актом, а до такої процедури залучені: Орган представництва, відповідальний за координацію виконання рішень ЄСПЛ, яким є Міністерство юстиції України в особі Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, діяльність якого забезпечується Секретаріатом; Кабінет Міністрів України¹.

Згідно зі ст. 5 Закону, впродовж десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного орган представництва надсилає стислий виклад рішення стягувачу (особі, за заявою якої ЄСПЛ постановлено рішення / її представнику / правонаступнику / особі (групі осіб), на користь якої рішенням Європейського суду з прав людини визначено обов'язок України в міждержавній справі) Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено Рішення².

Упродовж десяти днів після отримання необхідних документів Державна виконавча служба розпочинає виконання виконавчого провадження. Через один місяць після відкриття виконавчого провадження Секретаріат надсилає до Державної казначейської служби постанову про відкриття виконавчого провадження разом із автентичним текстом і перекладом рішення. Стадія фактичного виконання рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) настає лише після опублікування офіційного перекладу тексту (у газетах «Урядовий кур'єр» і «Голос України»). Замовник має надати коротке узагальнення рішення впродовж семи днів з моменту його отримання.

Упродовж десяти днів після отримання відповідних документів Державна казначейська служба України проводить перерахування коштів на банківський рахунок, вказаний особою, що

¹ Здебська А., Мороз І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 4. С. 271–274. URL : <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.64>

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

вимагає їх, або, у разі його відсутності, на депозитний рахунок Державної виконавчої служби¹.

Виплата компенсації повинна бути здійснена впродовж трьох місяців з моменту набуття рішення статусу остаточного або в термін, вказаний у рішенні. У випадку порушення цього терміну застосовується штраф у розмірі пені².

У вересні 2015 року на засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи було піднято питання стосовно резолюції «Впровадження рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)». У цій резолюції було зазначено зростання невиконаних рішень ЄСПЛ у дев'яти країнах-членах Ради Європи, зокрема в Італії, Туреччині, Росії, Україні, Польщі, Угорщині та інших.

Для стимулювання урядів цих країн до виконання рішень ЄСПЛ Парламентська асамблея Ради Європи запропонувала допомагати державам-порушникам у впровадженні необхідних законодавчих змін. Крім того, рекомендовано Комітету міністрів звертатися до ЄСПЛ щодо відповідальності країни за виконання всіх рішень суду. У випадку виявлення порушень державою своїх зобов'язань перед судом Комітет міністрів визначатиме методи покарання для такої держави. Одним з найрадикальніших заходів є можливе виключення країни зі складу Ради Європи³.

1 квітня 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про створення Комісії з виконання рішень Європейського

¹ Коцур У. Окремі питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Т. 2, № 1. С. 5–9. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6647/1/Коруц%20У.pdf>

² Кочура О. Окремі аспекти виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1, № 32. С. 116–121. URL : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2015_32\(1\)_28.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2015_32(1)_28.pdf)

³ Коруц У. Окремі питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 1. С. 49–53. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6647/1/Коруц%20У.pdf>

суду з прав людини¹. Цей крок спрямований на забезпечення ефективної взаємодії між органами державної влади для своєчасного виконання рішень ЄСПЛ. Виникла необхідність чіткої співпраці між усіма гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою, оскільки належне виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань має велике значення для іміджу держави. Заснування Комісії матиме позитивний результат лише в разі, якщо виконання рішень ЄСПЛ буде орієнтоване не лише на фінансову складову, але й на відновлення порушених прав та запобігання новим порушенням. Такі заходи необхідні, оскільки рішення ЄСПЛ повинні бути зразком у судовій системі нашої держави. Зважаючи на досвід міжнародних органів, національний рівень має гарантувати громадянам України належний захист їх прав.

Важливу роль у виконанні рішення ЄСПЛ виконує Урядовий уповноважений України у справах Європейського суду з прав людини. Його діяльність регулюється Законом України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та Постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Крім представництва України в ЄСПЛ, до основних функцій Урядового уповноваженого належать: сповіщення та оприлюднення рішення; координація роботи, пов'язаної з виконанням рішення ЄСПЛ; контроль за виконанням додаткових заходів індивідуального типу; підготовка пропозицій щодо вжиття заходів загального типу; інформування Комітету Міністрів Ради Європи про хід виконання рішень суду тощо².

¹ Про утворення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2020 № 258: станом на 18 серп. 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2020-п#Text>

² Муқан Б. Функції урядового уповноваженого України у справах Європейського суду з прав людини щодо виконання рішень і звітування: державно-управлінський аспект. *Ефективність державного управління*. 2015. № 43. С. 225–235. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAG E_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2015_43_30.pdf

Відповідно до щорічного звіту про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини 2022 року Європейським судом було ухвалено 143 рішення у справах проти України, з яких у 129 рішеннях Європейський суд констатував порушення положень Конвенції та присудив заявникам виплату відшкодування, у 13 рішеннях Європейський суд констатував порушення положень Конвенції, однак не присудив заявникам виплату відшкодування, у 1 рішенні Європейський суд констатував порушення положень Конвенції, однак відклав розгляд питання щодо призначення відшкодування. У цих рішеннях Європейський суд об'єднав 376 заяв у справах, поданих проти України¹.

У рішеннях Європейського суду, в яких було констатовано порушення Україною положень Конвенції, заявники вимагали компенсацію на загальну суму близько 879 408 003,60 гривень. Після розгляду справ з урахуванням позицій Уряду Європейським судом було зобов'язано Україну сплатити близько 70 374 066,00 гривень. Отже, Європейським судом було відхилено вимоги заявників на суму 809 033 937,6 грн, що складає 92 %. 2022 року на здійснення платежів, пов'язаних із вжиттям заходів на виконання рішень Європейського суду, прийнятих за наслідками розгляду 18 справ проти України, з державного бюджету України було сплачено кошти в сумі 66 029 648,27 гривень².

Щодо питання міжнародного виконання рішень Європейського суду з прав людини на прикладі Франції, то вона прагне виконувати рішення ЄСПЛ, поліпшуючи правозастосовну практику в конкретних категоріях справ та використовуючи принципи Конвенції та рішень ЄСПЛ, такі як пропорційність обмеження прав людини та якість закону. Судові органи, органи прокуратури та інші суб'єкти правозастосування вживають заходів загального характеру, забезпечуючи їх координацію через Міністерство юстиції. У Франції відсутня інституційна функція контролю за виконанням рішень ЄСПЛ.

¹ Сокоренко М. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. 2023. 28 с. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828-89.pdf>

² Там само.

Німеччина зі свого боку вважає за необхідне виконувати рішення ЄСПЛ, які стосуються не тільки її, а й інтегрувати їх у свою правову систему. Процедури виконання рішень у Німеччині формалізовані законодавчими та підзаконними актами, визначаючи компетенцію та порядок роботи органів влади. Нормативне регулювання містить порядок виплати компенсацій та перегляду рішень ЄСПЛ. Інформування про рішення здійснює Уповноважений з прав людини, який також представляє Німеччину перед Європейським судом з прав людини та відповідає за публікацію рішень німецькою мовою¹.

Отже, виконання рішення Європейського суду, відповідно до законодавства України, охоплює виплату стягувачу компенсації та застосування додаткових заходів індивідуального і загального характеру. Крім виплати компенсації, заходи індивідуального характеру спрямовані на відновлення попереднього юридичного стану, охоплюючи повторний розгляд справи та відновлення провадження. Ці заходи можуть охоплювати виконання рішення національного суду, проведення ефективного розслідування, звільнення особи з-під варти та інші. Заходи загального характеру спрямовані на виправлення системних недоліків, порушених рішенням, й охоплюють зміни в законодавстві, адміністративній практиці, юридичній експертизі та професійній підготовці працівників державних органів.

¹ Завгородний В. Зарубіжний досвід виконання рішень Європейського суду з прав людини (на прикладі деяких країн Європейського Союзу). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 57–64. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAG E_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdduvs_2013_1_9.pdf

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Яка основна структура Європейського суду з прав людини?
2. Яка процедура для розгляду справ у Європейському суді з прав людини?
3. Що включає розгляд індивідуальних скарг у Суді?
4. Яка роль Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини?
5. Як виконуються рішення Суду і як держави реагують на них?
6. Які механізми використовуються для забезпечення виконання рішень Суду?
7. Як держави-члени Ради Європи забезпечують виконання рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні?

РОЗДІЛ 5

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ 1961 р.

5.1. Історичні передумови створення Європейської соціальної хартії 1961 р.

5.2. Права, що гарантуються та захищаються Європейською соціальною хартією 1961 р. і Додатковим протоколом 1988 р. з урахуванням перегляду її 1996 р.

5.3. Система контролю за дотриманням Європейської соціальної хартії.

5.1. Історичні передумови створення Європейської соціальної хартії 1961 р.

Наприкінці XIX століття в Європі з'явилося кілька проєктів конституцій, що включали не лише «класичні» – особисті та політичні права, але й права «другого покоління» – соціально-економічні й культурні. Ці конституції ставили перед урядами завдання у сфері зайнятості, освіти, громадського здоров'я тощо. Юридичне закріплення соціальних прав стало реальністю лише наприкінці XIX століття в деяких європейських проєктах конституцій.

Серед традиційних прав людини – особистих і політичних – почали з'являтися права «другого покоління» – соціально-економічні та культурні. Це нове юридичне закріплення вперше розширило обов'язки урядів у сфері зайнятості, освіти, громадського здоров'я та інших соціально-економічних аспектів.

Першою в світі конституцією, яка детально закріпила широкий перелік соціально-економічних прав, була Конституція Мексики, ухвалена 17 січня 1917 року. Пізніше такі права включили до радянської конституції України (1919) і Німеччини (1919). Сьогодні соціальні права розглядаються як фундаментальні, оскільки, без сумніву, відсутність мінімального соціального й економічного добробуту позбавляє багато політичних прав від їхнього сенсу. Слова американського філософа І. Берліна висловлюють думку,

що без базових соціально-економічних прав інші права людини не можуть ефективно функціонувати, оскільки надавати політичні права людям, які стикаються з голодом, хворобами чи невідомістю, є несправедливим. Соціальні права виражають найнеобхідніші потреби людини та створюють основу для існування й функціонування інших основних прав. Вони є визначенням необхідності матеріального та нематеріального благополуччя, утворюючи основу для визнання й забезпечення особистих і політичних прав¹.

Європейська інтеграція була спричинена різноманітними чинниками, такими як культурно-історичні, економічні та політичні. У нових геополітичних реаліях після Другої світової війни політичні мотиви, зокрема об'єднавчий імпульс від «Плану Маршала» та прагнення держав-переможців уникнути відродження німецької могутності, відігравали важливу роль.

Хоча на етапі становлення Об'єднаної Європи соціальні аспекти не ставились на передній план, з часом у документах та практиці Співтовариства зростала увага до «соціального виміру». Цей тренд зазначено словами Президента Франції Ф. Міттерана, який стверджував, що «Єдина Європа буде соціальною, або її не буде взагалі!»².

У початковий період своєї історії соціальна політика Європейського Союзу не відігравала важливої ролі. У 1950-х роках увага була зосереджена на економічній інтеграції та лібералізації, і розвиток соціальної сфери залишався на другому плані. Національні політики також загалом концентрувалися на економічних аспектах, а конфлікти між економічними та соціальними інтересами

¹ Олещенко В. Ю. Формування інституту соціальних прав у контексті розвитку європейської соціальної політики. *Efficiency of public administration*. 2019. № 61. С. 147–158. URL : <https://doi.org/10.33990/2070-4011.61.2019.198509>

² Еволюція соціальної політики в процесі будівництва об'єднаної Європи. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгр., м. Харків, 27 квіт. 2017 р. Харків, 2017. С. 344–347. URL : https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/kbuapa/filesforpages/publications/2017_01.pdf

вирішувалися за допомогою голосування або компромісів. Однак з уведенням прямої дії європейських рішень і переваги європейського права національні політики зайнятості та системи соціального захисту почали підпорядковуватися регулюванню на європейському рівні. Вони були змушені адаптуватися до цього нового порядку речей і підлаштовуватися під вимоги європейського ринкового регулювання¹.

Спочатку соціальні аспекти визнано в Римському договорі 1957 р. про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), де соціальний прогрес був розглянутий як логічне розширення економічного прогресу, залишаючи розв'язання соціальних питань здебільшого в компетенції держав-членів Співтовариства.

Договір виділяв сфери соціальної політики, які повинні були регулюватися на рівні Співтовариства, такі як вільне переміщення робочої сили, соціальне страхування мігрантів та рівність в оплаті праці для чоловіків і жінок. Заплановане створення Європейського соціального фонду повинно було сприяти мобільності робочої сили та згладжуванню нерівностей на єдиному ринку праці.

Особливу вагу набула 100-та стаття Договору 1957 р., що передбачала прийняття директив для зближення законодавства держав-членів Співтовариства. Цей момент став відправною точкою для формування відповідної законодавчої бази та встановлення комунітарної соціальної політики².

Шістка країн-засновниць економічної інтеграції була водночас і засновницею іншої щойно створеної 5 травня 1949 року організації – Ради Європи. Декларування принципу демократичності для економічного об'єднання європейських країн пов'язало

¹ Ярова Л. Соціальна політика Європейського Союзу: етапи розвитку і правова база. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. № 21. С. 257–267. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26812/28-Yarova.pdf?sequence=1>

² Биковець К. Генеза соціальної політики в процесі розбудови Європейського Союзу. *Державне будівництво*. 2017. № 1. С. 1–12. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/279506>

правовий доробок ЄЕС з контекстом Європейської конвенції прав людини 1950 року, яка була ухвалена Радою Європи й стала чинною 1953 року. Так само в Раді Європи 1961 року вперше з'являється Європейська соціальна хартія, в якій спеціально окремим від політичних та громадянських прав і свобод гарантувалися соціальні й економічні права. Цим документом і керувалися інститути ЄЕС у забезпеченні соціально-економічних прав і свобод європейських громадян. Переоцінити появу цього документа важко, бо це перший дороговказ, намічений європейцями в соціально-економічній сфері. Він став загальносхваленим актом, базованим на загальних цінностях, які сьогодні називаються європейськими¹.

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації, глобалізації соціально-економічних процесів захист прав і свобод громадян виходить за межі кожної держави і стає «наднаціональним» завданням. Водночас за останні 60 років світовими та європейськими інституціями було створено ряд документів, які регламентують соціальні права та свободи громадян, серед яких потрібно виділити такі:

- Загальну декларацію прав людини ООН (ухвалена 1948 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ухвалений 1966 р., ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР ще 1973 р.);
- Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ухвалена 1950 р., ратифікована Україною 1997 р.);
- Європейську соціальну хартію (ухвалена 1961 р., переглянута в 1996 р., ратифікована Україною 2006 р.);
- Європейський кодекс соціального забезпечення (ухвалений 1964 р., переглянутий 1990 р., не ратифікований Україною);

¹ Соломенко Т. Соціально-економічні права в ЄС: гарантії та механізми забезпечення. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Історичні науки*. 2014. № 123. С. 235–240. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuI_2014_123_42.pdf

- Хартію соціального забезпечення (ухвалена 1982 р., не ратифікована Україною);
- Хартію Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників (ухвалена 1989 р.);
- Хартію основних прав Європейського Союзу (ухвалена 2000 р.) та ін.¹.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що розвиток соціальної політики Європейського Союзу зазначається не лише прогресивними етапами, а й послідовним встановленням необхідної правової бази для її успішної реалізації. Впродовж півстоліття виникали та змінювалися різноманітні структури й інституції, спрямовані на вдосконалення соціальної політики і розширення її компетенцій. Завдання, що виникли внаслідок глобалізації та інтеграції, вимагали постійного вдосконалення виконавчого механізму, розширення компетенцій та створення нових структур для ефективної відповіді на виклики сучасності.

Нещодавні трансформації в структурах інститутів ЄС, пов'язаних із соціальним виміром, відображають важливі зміни в самостійному розвитку соціальної політики. Європейська соціальна хартія 1961 року виявляється ключовим визначальним документом, який гарантує соціальні права громадян та визначає напрями дії ЄС у цьому напрямі. У контексті глобальних змін і викликів соціальна політика ЄС залишається важливим елементом, який реалізується за допомогою розгалуженої системи інститутів, об'єднаних загальною метою забезпечення соціального добробуту громадян у межах Європейського Союзу.

¹ Копилова Н. Міжнародні норми регулювання соціального розвитку: особливості правозастосування в Україні. *Державне будівництво: електронне наукове фахове видання*. 2009. № 1. С. 1–12. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/DeBu_2009_1_61.pdf

5.2. Права, що гарантуються та захищаються Європейською соціальною хартією 1961 р. і додатковим протоколом 1988 р. з урахуванням перегляду її 1996 р.

Європейська соціальна хартія, створена Радою Європи як специфічне доповнення до Конвенції про захист прав людини, була відкрита для підписання ще 1961 року. У своїх положеннях хартія гарантувала захист 19 основних соціальних прав європейців, зокрема право на працю, нормальні умови праці, справедливу винагороду, рівну оплату праці для чоловіків і жінок, право на об'єднання в організації та укладання колективних договорів (охоплюючи право на страйк), соціальне забезпечення, медичну допомогу, отримання послуг від соціальних служб, захист сім'ї, інвалідів, трудящих-мігрантів і їхніх родин, дітей та молоді тощо¹.

На той момент члени Ради Європи включали винятково капіталістичні держави, такі як Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Італія, Ірландія, Ісландія, Кіпр, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Туреччина, Франція, Швеція. Це пояснює те, чому комуністична пропаганда ігнорувала факт існування цього документа, акцентуючи увагу на радянській конституції 1977 року як на унікальному прориві, зокрема щодо захисту соціально-економічних прав громадян.

Починаючи з 26 лютого 1965 року, Хартія втілює ідеали європейського соціал-демократичного руху та визначає соціальну орієнтацію економічного розвитку країн Європи. Документ закріплює високі матеріальні стандарти життя, які можна досягнути за допомогою ефективного функціонування соціально спрямованої ринкової економіки. Також він визначає важливість взаємодії між державними органами влади, підприємцями і найманими працівниками у вирішенні суперечливих питань, пов'язаних з організацією сучасних форм виробництва. Хартія надає широкі

¹ Шпаранюк Ю. Європейська соціальна хартія та її значення в сучасних умовах. *Грані права: XXI століття* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Одеса, 19 трав. 2019 р. Одеса, 2018. С. 537–539. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10132/13_%20%20%20%20%20%20%20%20%20_537-539.pdf?sequence=1

соціальні права для робітників, як-от дотримання високих стандартів охорони праці, відпочинок, страхування на випадок безробіття, пенсійне забезпечення, рівність у оплаті праці для чоловіків і жінок, законний страйк та інші. Крім того, Хартія встановлює взаємні зобов'язання соціальних партнерів¹.

З метою поліпшення захисту соціальних та економічних прав і створення ефективного юридичного механізму для цього, Рада Європи прийняла додаткові протоколи до Європейської соціальної хартії 1961 року. Ці протоколи значно розширили перелік соціальних прав та вдосконалили систему контролю.

5 травня 1988 року ухвалений Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії 1961 року, що мав значний вплив на вдосконалення системи захисту соціально-економічних прав людини. Цей протокол став кроком вперед у вирішенні певних прогалин, особливо стосовно прав працівників. Серед важливих нововведень було визнання права працівників на рівні можливості й запобігання дискримінації за ознакою статі під час працевлаштування та розвитку професійної кар'єри².

Додатковий протокол 1988 року також узаконив право працівників отримувати інформацію та консультації на підприємстві, а також активну участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища. Крім того, він встановив особливий соціальний захист для людей похилого віку, закріпивши їхнє право на соціальний захист. Цей Додатковий протокол набув чинності 4 вересня 1992 року, підсилюючи захист соціальних та економічних прав у європейському контексті³.

¹ Сverdlova Ю. Нормативно-правове регулювання соціальної політики Європейського Союзу. *Науковий вісник ІМВ НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм*. 2013. № 1. С. 1–8. URL : <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/21217/1/Опубліковано%201.doc>

² Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії : Протокол Ради Європи від 05.05.1988 № ETS № 128. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_332#Text

³ Шумеляк К. Зміст та особливості правового регулювання захисту трудових прав молоді та жінок відповідно до положень Європейської соціальної хартії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 3. С. 64–69. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_3_14.pdf

У період з 21 по 22 жовтня 1991 року, під час Конференції на рівні міністрів у Турині, Італія, було прийнято рішення про оновлення та адаптацію Європейської соціальної хартії 1961 року. Це було зумовлено потребою у врахуванні основних соціальних змін, які відбулися після ухвалення її оригінального тексту. Так, 21 жовтня 1991 року був ухвалений Протокол про поправки, відомий як «Туринський протокол», який вніс зміни до Європейської соціальної хартії 1961 року, зокрема стосовно удосконалення процедури контролю за виконанням прав, передбачених Хартією. Цей Додатковий протокол 1991 року став чинним у грудні того самого року¹.

9 листопада 1995 року в Турині, Італія, на Конференції на рівні міністрів було ухвалено новий Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії 1961 року. Цей протокол впровадив процедуру колективних скарг і набув чинності від 1 червня 1998 року. Незважаючи на важливість цього кроку, зміни та доповнення, які були внесені, не розв'язали основних питань захисту соціальних та економічних прав у країнах-членах Ради Європи.

У своєму прагненні вирішити ці питання у травні 1992 року був створений спеціальний комітет з підготовки нового проєкту Європейської соціальної хартії. Ця робота призвела до створення нової редакції Хартії, яка отримала назву «Європейська соціальна хартія (переглянута)». Ця переглянута версія була схвалена й відкрита для підписання на 98-му засіданні Комітету міністрів Ради Європи 3 травня 1996 року і набрала чинності липня 1999 року².

¹ Петросян К. Європейська соціальна хартія як джерело права соціального забезпечення. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. науковців, молодих вчених та працівників, м. Київ, 18 трав. 2023 р. К., 2023. С. 122–125. URL : <https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/konferents-ya-18.05.2023.pdf#page=122>

² Фалалєєва Л. Удосконалення європейських стандартів забезпечення економічних та соціальних прав людини. *Сучасна юридична наука в євроінтеграційному процесі* : матеріали Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 19 лют. 2014 р. С. 23–28. URL : https://www.lex-line.com.ua/data/downloads/file_1516540075.pdf#page=23

Європейська соціальна хартія 1996 року (переглянута) стала міжнародним договором, що об'єднав усі права, закріплені в Хартії 1961 року та Додаткових протоколах 1988, 1991 та 1995 років. Ця переглянута версія стала важливим етапом у забезпеченні сучасності й ефективності захисту соціальних та економічних прав в європейському контексті.

На сьогодні юридично та фактично діють два основних документи – Європейська соціальна хартія 1961 року і Європейська соціальна хартія 1996 року (переглянута). Виникла проблема вибору для держав, оскільки обидва ці документи залишаються чинними. Водночас, Рада Європи доводить переваги саме Хартії 1996 року (переглянутої), вказуючи: «Переглянута хартія – це єдиний правовий інструмент, що гарантує основні соціальні та економічні права в повному обсязі. Ураховуючи розвиток соціальних прав упродовж останніх 30 років, цей сучасний документ усунув прогалини, які існували в Хартії 1961 року, і тепер є ключовим європейським договором з захисту прав людини, адаптованим до викликів ХХІ століття. Крім того, у цьому договорі об'єднані всі права, які гарантуються Хартією 1961 року і Додатковими протоколами. Навіть якщо обидві хартії існують паралельно впродовж певного часу, з часом оновлена версія Хартії призначена замінити попередню версію з 1961 року»¹.

Сьогодні всі держави-члени Ради Європи вже підписали переглянуту версію Європейської соціальної хартії 1996 року. Україна ратифікувала цей документ 14 вересня 2006 року. Робоча група з соціальних прав, утворена Координаційним комітетом з прав людини Ради Європи в червні 2003 року для вивчення питань, пов'язаних із можливістю захисту соціальних прав Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., визначила, що для виконання своїх обов'язків важливо чітко визначити

¹ Болотіна Н., Феськов М. Європейська соціальна хартія (переглянута) і Україна. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 36–47. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/jnn_2011_3_5.pdf

обсяг застосування концепції «соціальних прав». Група рекомендує акцентувати увагу на вивченні соціальних прав, визначених у Європейській соціальній хартії 1996 року (переглянутій), водночас визнаючи, що термін «соціальні права» може мати більший обсяг, охоплюючи економічні та культурні права. Отже, застосування Хартії передбачає врахування переліку соціальних прав, який вже закріплений у переглянутій версії Хартії 1996 року. Цей документ визнаний як найширший каталог соціальних прав на рівні міжнародного договору на регіональному рівні, що підтверджується Європейською соціальною хартією 1996 року (переглянутою)¹.

5.3. Система контролю за дотриманням Європейської соціальної хартії

Сьогодні всі держави-члени Ради Європи вже підписали переглянуту версію Європейської соціальної хартії 1996 року. Україна ратифікувала цей документ 14 вересня 2006 року. Робоча група з соціальних прав, утворена Координаційним комітетом з прав людини Ради Європи в червні 2003 року для вивчення питань, пов'язаних із можливістю захисту соціальних прав Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, визначила, що для виконання своїх обов'язків важливо чітко визначити обсяг застосування концепції «соціальних прав». Група рекомендує акцентувати увагу на вивченні соціальних прав, визначених у Європейській соціальній хартії 1996 року (переглянутій), водночас визнаючи, що термін «соціальні права» може мати більший обсяг, охоплюючи економічні та культурні права. Так, застосування Хартії передбачає врахування переліку соціальних прав, який вже закріплений у переглянутій версії Хартії 1996 року. Цей документ визнаний як найширший каталог соціальних прав на

¹ Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996 : станом на 7 верес. 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

рівні міжнародного договору на регіональному рівні, що підтверджується Європейською соціальною хартією 1996 року (переглянутою)¹.

Загалом Європейська соціальна хартія 1996 року (переглянута) у частині I містить 31 право людини, водночас у частині II вона конкретизує ці права і містить зобов'язання держав-учасниць забезпечити їх гарантування.

Юридичний механізм Європейської соціальної хартії має свої особливості. Він визначає засіб представлення прав. Згідно з цим права, які долучені в назву статті, розглядаються як більш конкретні, розкриваючись у окремих пунктах відповідних статей. Така конкретизація значно розширює перелік прав. Під час ратифікації держава-учасниця повинна вказати, які саме пункти конкретної статті вона обирає для ратифікації. Відповідно, держава-учасниця повинна подавати окремі звіти щодо виконання зобов'язань за кожним таким пунктом².

Ще одна особливість полягає в тому, що одне й те саме право може бути забезпечене різними пунктами з різних статей. Певні права за Хартією розгорнуто в різних статтях, хоча на перший погляд ці статті можуть не мати прямого зв'язку з основним правом, як це вказано в назві статті. Важливо зазначити, що в національному законодавстві кожен пункт може бути підтриманий значною кількістю норм, розташованих у різних нормативно-правових актах. Крім того, деяким правам віддано особливий статус, що підкреслено долученням статей, які передбачають ці права, до групи обов'язкових для ратифікації статей Хартії.

Відповідно до положень статті А розділу III Хартії кожна сторона бере на себе зобов'язання:

а) вважати частину I цієї Хартії декларацією цілей, до здійснення яких вона буде прагнути всіма відповідними засобами, як зазначено у вступному пункті частини I;

¹ Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 03.05.1996 : станом на 7 верес. 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

² Права людини у міжнародному праві : підручник / ред. : А. Войціховського та ін. Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

б) вважати для себе обов'язковими принаймні шість із таких дев'яти статей частини II цієї Хартії: статей 1, 5, 6, 7, 12, 13, 16, 19 і 20;

в) вважати обов'язковими для себе додаткову кількість статей або позначених цифрами пунктів частини II Хартії, які вона може визначити, за умови, що загальна кількість статей або позначених цифрами пунктів, які вона вважає обов'язковими для себе, становить не менше 16 статей або 63 позначених цифрами пунктів¹.

Європейська соціальна хартія 1961 р. не враховує можливості індивідуальної петиції, а також Європейська соціальна хартія 1996 р. (переглянута) не передбачає такого механізму. Щодо виконання зобов'язань, обидві хартії передбачають дві системи контролю: здачу національних звітів та процедуру колективного оскарження².

Європейська соціальна хартія 1961 р. вимагала, щоб держави надсилали звіти про виконання Хартії кожні два роки. Проте у травні 2006 року Комітет міністрів Ради Європи прийняв рішення про нову систему контролю національних звітів. Усі положення обох хартій були розділені на чотири тематичні групи:

1. Група «Зайнятість, професійна підготовка та рівні можливості» (статті 1, 9, 10, 15, 18, 20, 24, 25).

2. Група «Охорона здоров'я, соціальне забезпечення та соціальний захист» (статті 3, 11, 12, 13, 14, 23, 30).

3. Група «Трудові права» (статті 2, 4, 5, 6, 21, 22, 26, 28, 29).

4. Група «Сім'я, діти, мігранти» (статті 7, 8, 16, 17, 19, 27, 31).

Крім того, було визначено, що держави-учасниці мають представляти щорічні звіти щодо виконання своїх зобов'язань за однією з тематичних груп кожного року (до 31 жовтня). Отже,

¹ Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996 : станом на 7 верес. 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

² Федорова А. Зобов'язання України за Європейською соціальною хартією (переглянутою): юридичні наслідки в разі невиконання. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2015. Т. 168. С. 77–81. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/149248646.pdf>

держава-учасниця представляє звіти про кожен аспект раз на чотири роки. Ця система набула чинності з 1 січня 2007 року¹.

Процедура контролю щодо національних звітів, органи, відповідальні за цей процес, та їхні повноваження регулюються частиною IV (стст. 21–29) Європейської соціальної хартії 1961 р. і ст. С Європейської соціальної хартії 1996 р. (переглянутої).

Ключову роль у виконанні положень Європейської соціальної хартії відіграє особливий орган Ради Європи – Європейський комітет з соціальних прав, який був створений згідно зі стст. 24, 25 Хартії 1961 р. Цей комітет проводить перший аналіз національних звітів, який слугує основою для інших органів, розглядає справи й ухвалює рішення в рамках процедури колективного оскарження, а також тлумачить положення Хартії².

Склад Європейського комітету із соціальних прав обмежений не більше ніж сімома членами, яких призначає Комітет міністрів Ради Європи зі списку висунутих незалежних експертів країн-учасниць. Ці експерти відзначаються великою сумлінністю та користуються визнанням авторитетом у галузі міжнародних соціальних питань.

Члени Комітету призначаються на шість років і можуть бути переобрані. Проте за першого призначення двох членів їх повноваження завершуються в кінці чотирирічного періоду. Призначення членів Комітету, які мають закінчити свої повноваження в перший чотирирічний період, визначається через жеребкування Комітетом міністрів Ради Європи відразу після їхнього першого призначення. Член Комітету, який обирається для заміщення члена, що ще не завершив свої повноваження, обіймає посаду впродовж залишку періоду повноважень свого попередника³.

¹ Вишнівська-Казальс Д. Підготовка національних звітів щодо прийнятих положень Європейської соціальної хартії за процедурою звітування про її виконання : посібник. Рада Європи, 2020. 38 с. URL : <https://rm.coe.int/manualukr-preparation-of-nat-reports-social-charter-part-1/1680a209a8>

² Шумляєва І. Міжнародні та європейські засади забезпечення соціальних прав людини органами публічної влади. *Public administration aspects*. 2023. Т. 11, № 1. С. 26–34. URL : <https://doi.org/10.15421/152304>

³ European Social Charter (Revised) : від 03.05.1996. URL : <https://rm.coe.int/168007cf93>

У своїй роботі Комітет керується Регламентом. Для участі в пленарних засіданнях та підкомітетах запрошується представник Міжнародної організації праці (МОП), який має консультативний статус. Місце розташування Офісу Європейського комітету із соціальних прав – м. Страсбург (Франція)¹.

До функцій Європейського комітету із соціальних прав належить надання правової оцінки виконанню зобов'язань державами-учасниками. Ця оцінка формулюється у висновках у рамках процедури подання доповідей і рішень відповідно до процедур колективних скарг. Комітет може висловлювати попередження державам-учасникам, які порушують Хартію або неодноразово не представляли інформацію, необхідну для оцінки відповідності ситуації Хартії. Попередження не має юридичної сили, але є певним політичним тиском, що вказує на можливість винесення рекомендацій після наступного контрольного циклу.

Висновки Європейського комітету із соціальних прав направляються до Урядового комітету, який розглядає питання про невідповідність. Урядовий комітет голосуванням може приймати рекомендації або попередження відповідній державі-учасниці щодо виконання своїх зобов'язань за Хартією. У деяких випадках Урядовий комітет може висловлювати свою думку щодо доцільності рекомендації Комітету міністрів Ради Європи стосовно відповідної держави-учасниці. Рекомендація закликає держави-учасниці вжити необхідних заходів для виправлення ситуації. Крім того, Урядовий комітет приймає резолюцію, якою завершується кожен контрольний цикл².

Комітет міністрів Ради Європи з Європейської соціальної хартії приймає рекомендації для держав-учасниць і резолюції (у випадках колективних скарг та узагальнювальних положень).

¹ Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав. Рада Європи. 224 с. URL : <https://rm.coe.int/ecsr-digest-re-social-rights-2023/1680ac7ba0>

² Стасюк О. Місце та роль міжнародних організацій в адміністративно-правовому забезпеченні реалізації правозахисної функції в Україні. *National law journal: teory and practice*. 2018. С. 99–101. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/98–101_7.pdf

Досвід показує ефективність прийняття рекомендацій державам-учасницям. Після отримання відповідних рекомендацій держави-учасниці повідомляють про внесення змін до законодавства, ухвалення нових нормативно-правових актів чи розроблення нових законопроектів.

Європейський комітет із соціальних прав є контрольним органом, приймаючи колективні скарги і визначаючи факти порушення прав. Впроваджена 1995 року процедура колективних скарг, встановлена Додатковим протоколом, призначена для активізації заходів щодо ефективного забезпечення соціальних прав, закріплених Європейською соціальною хартією¹.

Відповідно до статті 1 Додаткового протоколу держави-учасниці мають право подавати скарги через міжнародні організації роботодавців і профспілок, інші міжнародні неурядові організації з консультативним статусом при Раді Європи та представницькі національні організації роботодавців і профспілок².

Унікальність юридичного механізму Європейської соціальної хартії у сфері контролю полягає в тому, що Європейський комітет із соціальних прав, оглядаючи доповіді, оцінює реалізацію прав, передбачених Хартією, як у законодавстві, так і на практиці. Це означає вивчення не лише національного законодавства, але й реальної практики застосування цих прав. Важливо надавати інформацію щодо правозастосування та реального забезпечення конкретного права.

Щодо засобів забезпечення сталого прогресу в досягненні цілей Європейської соціальної хартії 1996 року, Європейський комітет із соціальних прав підкреслює, що виконання Хартії вимагає від держав-учасниць не лише вжиття відповідних юридичних заходів, але й створення необхідних ресурсів та впровадження

¹ Смуш-Кулеша М., Манасян А., Федорова А. Тренінгова програма для суддів: Європейська соціальна хартія та практика Європейського комітету з соціальних прав. Рада Європи, 2021. 229 с.

² Мельник О. Європейська соціальна хартія у системі джерел права соціального забезпечення: теоретико-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 90–95. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/19.pdf>

оперативних процедур для повноцінної реалізації прав. Ця інтерпретація впливає на саму Хартію та її матеріальне право, наголошуючи на тенденції розуміння «зобов'язань» як «зобов'язань результату». Таке тлумачення має вагому роль і підкреслюється Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи 1651 (2009) щодо наслідків глобальної фінансової кризи, яка визначає, що криза не повинна призводити до погіршення рівня захисту соціальних прав¹.

Зазначимо, що на сьогодні Україна ще не прийняла Протокол про колективне оскарження від 1995 року, хоча це могло б слугувати запобіжною мірою для уникнення майбутніх порушень. Щодо системи доповідей, вони подаються за чотирма тематичними групами щорічно: 1) зайнятість, професійне навчання та рівні можливості; 2) охорона здоров'я, соціальне забезпечення і соціальний захист; 3) трудові права; 4) діти, сім'я, мігранти. Сьогодні Україна подала Європейському комітету з соціальних прав 7 доповідей, і багато положень з цих доповідей вимагали додаткової інформації під час розгляду Комітетом.

Згідно з Рекомендаціями комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці після аналізування інформації за всіма ратифікованими Україною статтями Хартії Європейський комітет з соціальних прав визнає, що стан справ в Україні відповідає нормам Хартії на рівні 19,2 % пунктів і не відповідає на рівні 13,7 % за деякими пунктами. Європейський комітет із соціальних прав зауважив, що національна ситуація відповідає положенням Хартії лише в ряді аспектів: 18,2 % за «Охорона здоров'я, соціальне забезпечення та соціальний захист», 25 % за «Трудові права» та 30,4 % за «Діти, сім'я, мігранти». Також було виявлено невідповідність положенням Хартії за деякими пунктами: 9,1 % за «Охорона здоров'я, соціальне забезпечення та соціальний захист», 20 % за «Трудові права» та 21,7 % за «Діти, сім'я, мігранти». Щодо 67,1 % ратифікованих положень Хартії,

¹ Consequences of the global financial crisis. Parliamentary Assembly : Resolution of 29.01.2009 no. 1651. URL : <https://pace.coe.int/en/files/17710/html>

Європейський комітет із соціальних прав залишився невизначеним і запросив додаткову інформацію¹.

У своїх Рекомендаціях для України 2017 року за тематичною групою № 2 «Охорона здоров'я, соціальне забезпечення та соціальний захист» Європейський комітет з соціальних прав визначив, що серед 11 ситуацій: 1 – відповідає вимогам, 8 – не відповідають вимогам, 2 – потрібна додаткова інформація².

Очевидно, що під час повномасштабної війни проти України немає очікуваних покращень у виконанні країною своїх зобов'язань з Європейської соціальної хартії (переглянутої), хоча важлива роль цього документа для Європи залишається незмінною. Україна недооцінює важливість роботи з імплементації положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) у своє законодавство та практику. Більшість положень національних доповідей залишаються без правової оцінки Комітетом через необхідність подання додаткової уточнювальної інформації.

Після того як Європейська соціальна хартія (переглянута) була ратифікована Україною, було прийнято кілька документів, спрямованих на виконання положень цього міжнародного договору. Серед них розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2007 року № 237-р³ та 14 травня 2015 року № 450-р, які затвердили плани заходів щодо виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на відповідні періоди: 2007–2010 роки та 2015–2019 роки, відповідно⁴.

¹ Петросян К. Європейська соціальна хартія як джерело права соціального забезпечення. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. науковців, молодих вчен. та працівників, м. Київ, 18 трав. 2023 р. К., 2023. С. 122–125. URL : <https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/konferents-ya-18.05.2023.pdf#page=122>

² Там само.

³ Про затвердження плану заходів щодо виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2007–2010 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.04.2007 № 237-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237-2007-p#Text>

⁴ Про затвердження плану заходів щодо забезпечення виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2015–2019 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 № 450-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2015-p#Text>

Більше того, важливо зауважити, що для виконання положень статті 12 Європейської соціальної хартії (переглянутої) Україна 10 листопада 2016 року підписала Європейський кодекс соціального забезпечення, який визначає засіб для формування в Україні європейської моделі соціального забезпечення. Однак прийняття відповідних актів та висловлення зобов'язань зазвичай є лише першими кроками в напрямі адаптації національного законодавства до вимог, які випливають із ратифікованих положень Хартії. Наразі два аспекти статті 12, які стосуються обов'язку держав-учасниць створювати або підтримувати систему соціального забезпечення на прийнятному рівні, який принаймні відповідає вимогам для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення, залишаються не виконаними в Україні, так само як і не ратифіковані положення Хартії, що стосуються процедури розгляду колективних скарг¹.

2024 року ситуація з законодавством України у сфері соціальної політики залишається незмінною, що вимагає подальшого реформування та продовження процесу імплементації Європейської соціальної хартії. Оскільки процес виконання зобов'язань з Хартії триває, національні суди можуть відігравати ключову роль у реалізації її положень в Україні. Наразі, хоча судді все частіше враховують положення Європейської соціальної хартії, проте посилення на її норми в судових рішеннях не такі поширені, як, наприклад, посилення на положення Європейської конвенції з прав людини.

29 березня 2023 року на 1461-му засіданні Комітету міністрів Ради Європи вперше було обрано представника України до складу Європейського комітету соціальних прав (ЄКСП). Кандидатура представника була запропонована Міністерством соціальної політики відповідно до статті 25 ЄСХ (1961) та статті 3 Протоколу про внесення поправок до ЄСХ від 1991 року. Членом ЄКСП стала кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри

¹ Європейський кодекс соціального забезпечення : Кодекс Ради Європи від 16.04.1964 № ETS № 48 : станом на 6 листоп. 1990 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329#Text

порівняльного і європейського права навчально-наукового інституту міжнародних відносин Алла Федорова¹.

Європейська соціальна хартія є ключовим документом у сфері соціально-економічних прав, який також часто називають «сучасною соціальною Конституцією» в літературі. У Конституції України зазначено ряд основних трудових прав відповідно до міжнародних трудових стандартів, а також гарантії Європейської соціальної хартії. Однак повне дотримання цих прав можливе лише за значного наближення рівня життя в Україні до європейських стандартів. Тому дії України повинні бути спрямовані на імplementацію положень Європейської соціальної хартії в національне законодавство та практику, оскільки аналіз відповідності національного законодавства нормам ратифікованої Європейської соціальної хартії свідчить про віддалення норм національного законодавства від міжнародних гарантій у сфері соціального забезпечення. Наявні проблеми соціального забезпечення в умовах широкомасштабної війни обмежують можливості України щодо належного виконання положень Європейської соціальної хартії. Проте Україна залишається вірною європейським цінностям, тому дотримання прав людини, охоплюючи соціальне забезпечення, має залишатися пріоритетним напрямом діяльності нашої держави на шляху до європейської інтеграції.

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Які історичні умови сприяли створенню Європейської соціальної хартії 1961 р.?

2. Які права гарантує Європейська соціальна хартія 1961 р. і яке значення має Додатковий протокол 1988 р. для захисту цих прав?

¹ Україну вперше обрано до складу Європейського комітету з соціальних прав. *Міністерство соціальної політики України*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrainu-vpershe-obrano-do-skladu-ievropeiskoho-komitetu-z-sotsialnykh-prav>

3. Які зміни були внесені під час перегляду Європейської соціальної хартії 1996 р.?

4. Як функціонує система контролю за дотриманням Європейської соціальної хартії і які обмеження можуть бути застосовані щодо її застосування?

5. Як Європейська соціальна хартія 1961 р. сприяє захисту прав людини в міжнародному контексті?

6. Які конкретні зобов'язання щодо прав випливають із Європейської соціальної хартії?

7. Як взаємодіє Європейська соціальна хартія з національним правом держав-учасниць?

РОЗДІЛ 6

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НА РІВНІ МІСЦЕВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ВЛАД

6.1. Міжнародні стандарти в сфері організації влади на місцевому рівні.

6.2. Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.).

6.3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980 р.).

6.4. Конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні (1992 р.).

6.1. Міжнародні стандарти в сфері організації влади на місцевому рівні

Публічна влада в сучасних демократичних державах функціонує на двох рівнях – державна влада та влада на місцях, організація якої регулюється на рівні національних конституцій та законодавств. Місцеве врядування – це різновид публічної влади, основою якого є самоврядні самостійні громади, які відокремлені (певною мірою) від системи державної влади. Місцеве врядування є засадничим механізмом демократичного устрою конституційного ладу держави, оскільки забезпечує спроможність і можливість територіальних громад вирішувати питання місцевого значення в своїх інтересах на відповідній території.

У сучасному вигляді системи організації влади на місцях у демократичних країнах світу склалися в результаті муніципальних реформ, починаючи із середини XVIII ст. Історично це було пов'язано з процесами переходу від станового суспільства до індустріального. Із середини XIX ст. управління на місцях стало називатися місцевим самоврядуванням.

Тенденція постійного розвитку місцевого самоврядування в Європі пов'язана, з одного боку, з поетапним зближенням систем європейських країн, а з іншого – з підтриманням особливостей

національного розвитку. Водночас А. Густафсон вважає, що в демократичному суспільстві починає змінюватися уявлення про саму сутність самоврядування та демократії. Передусім в останні роки зазнала зміни термінологія, яка належить до понятійного апарату інституту місцевого самоврядування. Так, у західноєвропейській літературі місцеве самоврядування визначається як «нове громадське управління» (*new public management*), «місцеве управління» (*local governance*), «контрактація», «об'єднане партнерство» (*community partnership*), «багаторівневе управління» (*multi-level governance*) тощо¹.

З урахуванням специфіки форми державного правління, форми державного устрою, особливостей національних правових систем, сформувалися певні моделі місцевого самоврядування, серед яких розрізняють англосаксонську та континентальну.

Сутність англосаксонської моделі місцевого самоврядування зводиться до того, що в основу організації влади на місцях покладено теорію природних прав людини та громадянського суспільства (США, Великобританія, Канада, Австралія та ін.). У межах цієї моделі місцеві органи влади є автономними в межах своїх повноважень. Втім, водночас законодавство встановлює чіткий перелік сфер, компетенції та повноважень органів місцевого самоврядування. У межах цих повноважень органи місцевого самоврядування діють за принципом автономної самостійності. На місцях центральні органи державної влади відсутні. Але водночас у межах англосаксонської моделі існує жорсткий судовий контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Особливість континентальної моделі місцевого самоврядування полягає в тому, що вона заснована на поєднанні елементів присутності державного управління на місцях та функціонування системи місцевого самоврядування. Представники державної влади (префекти, державні адміністрації) здійснюють нагляд за діяльністю представницьких органів.

¹ Камардіна Ю. Муніципальна реформа в Україні та державах-членах Європейського Союзу в умовах європейської міждержавної інтеграції: порівняльно-правове дослідження : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. С. 75.

В Європі інтегровальна роль в організації та функціонування влади на місцях належить Європейській хартії місцевого самоврядування. З 1988 р. обов'язковою умовою вступу до Ради Європи є підписання Хартії.

Міжнародно-правові стандарти у сфері функціонування місцевого врядування визначені та закріплюються у відповідних міжнародно-правових документах, зокрема: Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами, або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.), Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 р.), Всесвітня декларація місцевого самоврядування (Ріо-де-Жанейро, 1985 р.), Європейська декларація міських прав (1992 р.).

Європейська декларація міських прав ухвалена 18 березня 1992 р. Постійною Конференцією місцевих та регіональних органів влади Європи. У цьому документі Ради Європи визначені принципи та завдання для всіх міст країн Європи, зокрема: участь громадян у міському управлінні та плануванні; участь громадян у місцевому політичному житті забезпечується правом вільного і демократичного обрання своїх представників; участь громадян у місцевому політичному житті повинно бути ефективним на всіх рівнях місцевих, політичних і адміністративних структур; економічний розвиток громад; охорона безпечного навколишнього середовища; збереження історичної та культурної спадщини міст як символів європейської культури; право кожної людини на безпечне і впорядковане житло; убезпечення міст та боротьба зі злочинністю через засоби тісної комунікації та співпраці місцевих мешканців з поліцією; забезпечення необхідними засобами маломобільних груп населення; інтеграція в соціальне й міське середовище іммігрантських громад та ін.

Отже, це є важливим елементом системи публічної влади, основним завданням якого є здійснення самоврядування (управління) в межах адміністративно-територіальних одиниць відповідно до законодавства конкретної держави.

6.2. Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.)

15 жовтня 1985 р. у Страсбурзі Європейською Радою була прийнята Європейська хартія місцевого самоврядування (далі – Хартія), яка закріпила загальноєвропейські стандарти порядку організації та функціонування публічної влади на місцях – місцевого самоврядування.

У Хартії чітко визначені конституційні та законодавчі основи місцевого самоврядування; принципи, на яких базується діяльність органів місцевого самоврядування, а також визначена сфера компетенції та відповідальність органів місцевого самоврядування.

Хартія складається із преамбули та трьох частин. *Преамбула Хартії* визначає мету держав-членів Ради Європи, які підписали Хартію, і містить концептуальні положення щодо організації влади на місцях, зокрема:

- 1) місцеве самоврядування – це засаднича ознака демократичного ладу держави;
- 2) право громадян на управління державними справами є одним із принципів демократії;
- 3) влада на місцях може реалізовуватися безпосередньо громадою, що є найбільш ефективним засобом участі громадян в управлінні справами;
- 4) лише за умови наділення реальними повноваженнями органів місцевого самоврядування, можливе ефективне управління в інтересах громади;
- 5) зміцнення спроможності місцевого самоврядування можливе за умови на підставі реальної демократії та децентралізації влади.

Частина I Європейської хартії місцевого самоврядування містить конституційні та законодавчі основи організації та функціонування системи місцевого самоврядування. Зокрема, стаття 2 Хартії містить положення, за яким місцеве самоврядування як засіб організації влади на місцях повинен бути закріплений у законодавстві держав та в міру можливості на конституційному рівні.

Власне, концептуальні основи місцевого самоврядування як форми та способу здійснення публічної влади на місцевому самоврядуванні встановлює стаття 3 Хартії, за якою «1. Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. 2. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення в жодному разі не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом»¹.

Водночас потрібно звернути увагу на статтю 3 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка, на нашу думку, розширює суб'єктно-об'єктний склад місцевого самоврядування як інституції, зокрема «місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого самоврядування». Отже, аналізуючи конституційне та законодавче визначення місцевого самоврядування в контексті нормативного закріплення Європейської хартії, варто зазначити, що Хартія визнає місцеве самоврядування як право не лише територіальної громади, а й органів та розширює предмет місцевого самоврядування, використовуючи більш широкий понятійний апарат. Більше того, сутнісні характеристики європейської моделі місцевого самоврядування відображені саме в Преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування і зводяться до того, що органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму і, за умов наділення їх реальними функціями та засобами й ресурсами їх здійснення, забезпечують можливість реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами саме безпосередньо на місцевому рівні.

¹ Європейська хартія місцевого самоврядування. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

Європейська хартія місцевого самоврядування проголошує принципи встановлення компетенції органів місцевого самоврядування. Зокрема, 1) повноваження та функції місцевого самоврядування повинні бути визначеними на рівні конституції або законів держави; 2) у межах своєї компетенції органи місцевого самоврядування є самостійними та незалежними і вправі вирішувати будь-які питання місцевого значення, які не належать до відання інших органів публічної влади; 3) обсяг повноважень, якими наділяються органи місцевого самоврядування, має бути повним та виключним, не можуть скасовуватися іншими органами публічної влади, якщо це не передбачене законом; 4) можливе делегування повноважень органам центральної чи регіональної влади; 5) у разі планування і прийняття рішень щодо всіх питань, які безпосередньо стосуються органів місцевого самоврядування, з останніми мають проводитися консультації в міру можливості своєчасно в належний засіб.

Стаття 5 Хартії «Охорона територіальних кордонів місцевого самоврядування» встановлює, що «Зміни територіальних кордонів органів місцевого самоврядування не можуть здійснюватися без попереднього з'ясування думки відповідних місцевих громад, можливо проведенням референдуму, якщо це дозволяється законом»¹. Власне, в такий засіб Хартія встановлює важливість збереження і захисту територіальних меж органів місцевого самоврядування та гарантує їх автономію по відношенню до адміністративних структур держави. Крім того, у ст. 8 Хартії передбачено обмеження адміністративного нагляду за органами місцевого самоврядування лише як забезпечення дотримання закону та конституційних принципів.

Стаття 9 Хартії встановлює фінансову автономію на власні кошти, тобто місцеві бюджети, які є самостійними і не включаються до Державного бюджету України. Стаття 10 встановлює, що органи місцевого самоврядування мають право, здійснюючи свої повноваження, співробітничати та в межах закону створювати

¹ Європейська хартія місцевого самоврядування. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

консорціуми з іншими органами місцевого самоврядування для виконання завдань, що становлять спільний інтерес, тобто право на свободу асоціацій.

Частина II «Інші положення» Європейської хартії місцевого самоврядування покладає зобов'язання на держав-учасниць у частині обов'язковості окремих положень Хартії. Зважаючи на специфіку організації та функціонування системи місцевого самоврядування в країнах-членах Ради Європи, в такий засіб Хартія встановлює баланс між основоположними принципами, які містяться в документі, й особливостями національних законодавств. Держави зобов'язуються дотримуватися двадцяти пунктів частини I Хартії, з яких принаймні десять пунктів мають належати до пунктів, зокрема стаття 2, пункти 1 та 2 статті 3, пункти 1, 2 і 4 статті 4, стаття 5, пункт 1 статті 7, пункт 2 статті 8, пункти 1, 2 і 3 статті 9, пункт 1 статті 10, стаття 11.

Частина III Європейської хартії місцевого самоврядування містить норми процесуального характеру, а саме підписання, ратифікація, набрання чинності, територіальне застосування, денонсація.

16 листопада 2009 р. держави-члени Ради Європи підписали додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади.

Отже, Європейська хартія місцевого самоврядування є єдиним джерелом міжнародних стандартів Європи, послуговує базою для національних законодавств країн та встановлює орієнтири демократичного способу організації влади на місцях як різновиду публічної влади.

Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування законом України від 15 липня 1997 р.

Чинна Конституція України вперше на конституційному рівні закріпила, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України). Отже, вперше у вітчизняній конституційній правотворчості місцеве самоврядування визнається інститутом, який не належить до системи державної влади, а органи місцевого самоврядування отримують статус самостійного інституту, чинного в межах, установлених Конституцією

та законами України. Конституція України від 28 червня 1996 р. визначила сутність та особливості місцевого самоврядування в Україні. Зокрема, в розділі XI «Місцеве самоврядування» закріплюються основні положення щодо організації місцевого самоврядування. Ці положення отримали подальший розвиток у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.

Необхідно звернути увагу на конституційно та законодавчо визначені дефініції місцевого самоврядування в національному законодавстві. Зокрема, частина перша статті 140 Конституції України визначає, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільські громади жителів кількох сіл, селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. розширює поняття у такий засіб, а саме, місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села або добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. Отже, конституційне визначення місцевого самоврядування акцентує увагу на праві (можливості) територіальної громади як первинного суб’єкта вирішувати питання місцевого значення, тоді як визначення на рівні закону визначає додатково й державні гарантії здійснення місцевого самоврядування.

Варто констатувати, що більшість положень Європейської хартії місцевого самоврядування імплементовано в національне законодавство України. Втім, організація місцевого самоврядування на рівні таких адміністративних одиниць, як райони й області, потребує свого реформування.

Система місцевого самоврядування сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення й підтримку сприятливого життєвого середовища, потрібного для

всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях¹.

Актуальність питань подальшого реформування системи місцевого самоврядування потребує комплексних заходів, зокрема внесення змін до Конституції України та законодавства в частині децентралізації влади; прийняття законів щодо можливості територіальних громад брати безпосередню участь у реалізації влади на місцях, прийняття Закону України «Про місцеві референдуми»; розробка актів, які забезпечували б можливість ефективного контролю з боку територіальних громад щодо діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також питання відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яке було розпочато ще 2014 року (реформа децентралізації влади), потребує свого завершення. Втім завершити цю та інші реформи за об'єктивних обставин, в яких на сьогодні перебуває Україна, є складним і тривалим процесом.

6.3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980 р.)

21 травня 1980 р. країнами-членами Ради Європи в Мадриді була підписана Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадридська конвенція). Як зазначається в преамбулі Конвенції, метою більш тісного співробітництва між країнами-членами Ради Європи є саме співробітництво між прикордонними територіальними общинами або властями в галузі регіонального,

¹ Децентралізація влади. Законодавство. Роз'яснення. Зразки документів / за ред. В. В. Бондаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 7.

міського, сільського розвитку, охорони довкілля, поліпшення діяльності підприємств комунального господарства, взаємна правова допомога в разі надзвичайних ситуацій тощо, що зі свого боку може реалізовуватися через укладання адміністративних угод. Тобто варто вважати, що транскордонне співробітництво не є міжнародним співробітництвом у класичному вигляді. Відповідно до ст. 3 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями «Угоди та договори укладаються з належним урахуванням повноважень, передбачених внутрішнім законодавством кожної Договірної Сторони, щодо міжнародних відносин та загальної політики, а також з урахуванням будь-яких правил контролю чи нагляду, яких мають дотримуватися територіальні общини або власті»¹. Власне, під час врегулювання транскордонного співробітництва між общинами, які межують кордонами держав, застосовуються норми національного правопорядку та наднаціонального правопорядку.

Відповідно до ст. 2 Конвенції транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які перебувають під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством. Межі та характер такої компетенції цією Конвенцією не змінюються².

Так, ряд країн Європи, посилаючись на положення Мадридської конвенції, уклали двосторонні угоди з сусідніми країнами – Італія з Францією, Австрією та Швейцарією; Словаччина з Угорщиною та Австрією; Іспанія з Францією та Португалією – з метою

¹ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text

² Там само.

регулювання умов ТКС за участі відповідних місцевих органів влади. Водночас ряд країн (наприклад, Бельгія, Франція, Німеччина, Люксембург, Швейцарія, Португалія) підписали такі договори без посилання на Мадридську конвенцію, реалізуючи свої національні інтереси та діючи в межах національного правового поля з метою полегшення ТКС між своїми відповідними органами влади¹.

Україна приєдналася до Конвенції 14 липня 1993 р.

24 червня 2004 р. був прийнятий Закон України «Про транскордонне співробітництво». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво», транскордонне співробітництво – спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних та інших відносин між суб'єктами й учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами та учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством². Метою транскордонного співробітництва є формування добросусідських відносин і поглиблення взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, що сприяє спільному вирішенню завдань місцевого та регіонального розвитку, на основі таких принципів: повага до державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав; повага до внутрішніх справ держав; повага до прав людини та її основоположних свобод; взаємовигідне співробітництво; урахування під час укладення угод про транскордонне співробітництво повноважень суб'єктів і прав учасників транскордонного співробітництва; узгоджене усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці.

¹ Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики : посібник / за заг. ред. В. А. Устименка ; ред.-упоряд. А. К. Гук, А. Є. Санченко. Київ, 2020. С. 61.

² Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>

Завдяки вигідному геополітичному положенню Україна має великі можливості розвитку транскордонного співробітництва, оскільки вона межує із сімома країнами, а 19 із 25 її областей є прикордонними. ТКС є вагомим чинником європейської інтеграції та створення Європи без внутрішніх кордонів, що повністю відповідає політичним пріоритетам нашої держави. ТКС є особливим різновидом міжнародної співпраці територіальних громад України та сусідніх країн, його розвиток є однією з цілей державної регіональної політики¹.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» «Метою державної політики у сфері транскордонного співробітництва є створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України та рівня життя населення.

Державна політика у сфері транскордонного співробітництва ґрунтується на принципах: законності; чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між суб'єктами транскордонного співробітництва України; гармонізації загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів; забезпечення рівних можливостей для регіонів України щодо співпраці в рамках транскордонного співробітництва; розмежування відповідальності та повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади з метою найбільш ефективного розв'язання проблем і завдань у сфері транскордонного співробітництва; створення ефективних механізмів забезпечення умов для здійснення транскордонного співробітництва»².

¹ Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики : посібник / за заг. ред. В. А. Устименка ; ред.-упоряд. А. К. Гук, А. Є. Санченко. Київ, 2020. С. 61.

² Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>

6.4. Конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні (1992 р.)

Універсальні міжнародні стандарти захисту прав людини ґрунтуються на такому імперативному принципі (*jus cogens*) міжнародного права, як принцип поваги до прав людини та основних свобод, який був закріплений у Статуті ООН від 26 червня 1945 року та офіційно визнаний таким у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року.

Універсальні міжнародні стандарти є своєрідною деталізацією такого принципу та розробляються для більш чіткого розуміння сутності цього принципу й одноманітної його реалізації на теренах держав-учасниць. Іншими словами, міжнародні стандарти захисту прав людини – це норми, закріплені в міжнародних актах (договори, резолюції, декларації), визначальні види прав людини та містять мінімальні вимоги щодо їх захисту державами-учасниками.

Універсальні стандарти щодо правосуб'єктності фізичної особи встановлені в ст. 6 Загальної декларації прав людини – «Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності»¹.

Відповідно до Європейської конвенції з прав людини «Уряди держав-членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав, ... домовилися про таке...», зокрема ст. 1 «Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції»².

¹ Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Відповідно до ст. 3 Статуту Ради Європи «Кожен член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які перебувають під його юрисдикцією»¹.

Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (далі – Конвенція) була підписана державами-членами Ради Європи 5 лютого 1992 р., набула чинності 01.05.1997.

Документ складається із преамбули та трьох частин, 19 статей. Частина I – сфера застосування положень; глава A Свобода виявлення поглядів, зборів і асоціацій (стст. 3–4), глава B Представницькі консультативні органи постійних мешканців-іноземців на місцевому рівні (ст. 5), глава C Право голосу на виборах до органів місцевого самоврядування (стст. 6–7); частина II – права в умовах воєнного чи надзвичайного стану (стст. 8–10); частина III – положення щодо підписання, ратифікації, набрання чинності, застереження та денонсація (стст. 11–19).

У преамбулі Конвенції проголошується про універсальний і неподільний характер прав і основних свобод людини, які ґрунтуються на гідності всіх людей, враховуючи, що перебування іноземців на національній території є сьогодні постійною рисою суспільств європейських країн, з огляду на те, що постійні мешканці іноземці на місцевому рівні мають, зазвичай, такі самі обов'язки, як і громадяни². Водночас у преамбулі Конвенції акцентується особлива увага на ст. 10 – Свобода вираження поглядів, ст. 11 – Свобода зібрань та об'єднання, ст. 16 – Обмеження політичної діяльності іноземців, яка власне забороняє Високим договірним сторонам встановлювати обмеження положень стст. 10, 11 на політичну діяльність іноземців Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

¹ Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

² Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_318#Text

Стаття 2 Конвенції визначає термін «постійні мешканці-іноземці» як осіб, що не є громадянами держави, на території якої вони мешкають на законних підставах.

Конвенція гарантує постійним мешканцям-іноземцям такі права та свободи, а саме:

- *право на свободу вираження поглядів*, що включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію. Зі свого боку держава може вимагати ліцензування діяльності радіо-, теле- або кінопідприємств;

- *право на свободу мирних зборів і свободу асоціацій*. Право на свободу асоціації припускає право постійних мешканців-іноземців створювати свої місцеві асоціації з метою надання взаємної допомоги, підтримання і вираження своєї культурної самобутності або захисту своїх інтересів у питаннях, що належать до компетенції місцевої влади, а також право вступати до будь-якої асоціації¹;

- *право голосу на виборах до органів місцевого самоврядування*. Відповідно до ст. 6 Конвенції іноземці, які постійно проживають на території держави, мають право як голосувати, так і висувати свою кандидатуру на виборах до органів місцевого самоврядування в разі відповідності правовим вимогам, які пред'являються громадянам. Крім того, статтею встановлюється термін осілості (постійного проживання на території держави) – упродовж п'яти років, що передують виборам.

Водночас відповідно до Конвенції держава, на території якої значна кількість постійних мешканців-іноземців, повинна вживати певних організаційних заходів з метою інтеграції мешканців-іноземців до територіальної общини.

¹ Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_318#Text

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Які доктринальні теорії місцевого самоврядування вам відомі? Охарактеризуйте їх сутність.
2. Який орган Ради Європи координує взаємодію держав-членів на рівні місцевих і регіональних влад?
3. Коли був створений Конгрес місцевих і регіональних влад?
4. Охарактеризуйте концептуальні положення європейської хартії місцевого самоврядування.
5. У якому міжнародному документі було вперше введено термін «транскордонне співробітництво»?
6. Які права гарантує Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (1992 р.)?

РОЗДІЛ 7

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В РАМКАХ РАДИ ЄВРОПИ У СФЕРІ ПРАВА

7.1. Інтеграція в Раду Європи як фактор формування єдиного європейського правового простору та її роль у розширенні співробітництва держав-членів у сфері права.

7.2. Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.).

7.3. Боротьба з тероризмом у рамках Ради Європи.

7.4. Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах (1959 р.).

7.1. Інтеграція в Раду Європи як фактор формування єдиного європейського правового простору та її роль у розширенні співробітництва держав-членів у сфері права

Рада Європи акцентує увагу на досягненні згоди між своїми членами щодо законодавчої бази в різних сферах, які потрапляють у сферу компетенції цієї організації. Це досягається ухваленням рекомендацій (таких як резолюції, рекомендації, декларації) і правових обов'язкових актів (таких як конвенції, угоди, протоколи), які стосуються всіх членів Ради Європи.

У межах Ради Європи держави-члени співпрацюють у питаннях запобігання злочинності, боротьби з нею і накладення різних санкцій на порушників закону. Основна роль у цих процесах належить Європейському комітету з проблем злочинності (ЄКПЗ), створеному Комітетом міністрів Ради Європи 1957 року для аналізу стану кримінального законодавства, рівня злочинності та ефективності заходів щодо її запобігання та боротьби, а також інших аспектів кримінально-правової системи¹.

¹ Гришко І. К. Питання боротьби зі злочинністю в праві Європейського Союзу. Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 126–131.

Під час здійснення своєї діяльності Європейський комітет з проблем злочинності (ЄКПЗ) бере до уваги програми дії Ради Європи, рішення Комітету міністрів та Парламентської асамблеї. У процесі формулювання стратегічних напрямів роботи у сфері запобігання злочинності на наступні роки, зокрема під час розробки п'ятирічних програм дії Ради Європи, основну роль відіграють рішення конференцій з кримінальної політики, які проводяться Радою один раз на п'ять років. Наукову експертизу роботи ЄКПЗ забезпечує Наукова кримінологічна рада, конференції директорів науково-дослідних кримінологічних інститутів, а також невеликі дослідницькі комітети та групи експертів. З 1978 року проводяться конференції директорів органів кримінально-виконавчої системи, що представляють свої держави в Раді Європи, а з 1981 року Комітет з пенітенціарної співпраці забезпечує експертну підтримку ЄКПЗ¹.

Європейський комітет з проблем злочинності здійснив значний обсяг досліджень у своїй сфері діяльності та опублікував понад сотню праць з питань кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права, а також кримінології.

Важливим внеском у гармонізацію законодавства та практики держав-членів Ради Європи у сфері боротьби зі злочинністю стало розроблення ЄКПЗ понад 20 проєктів міжнародних договорів та більше 80 проєктів резолюцій, які потім були ухвалені Комітетом міністрів. Ці документи містять рекомендації щодо використання їх для розвитку національної нормативно-правової бази та правозастосовної діяльності².

До функцій ЄКПЗ входить також забезпечення контролю за виконанням положень відповідних конвенцій Ради Європи (з цією метою створено спеціальний комітет експертів), а також резолюцій та рекомендацій Комітету міністрів.

¹ Ключко А. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. *Європейські перспективи*. 2012. № 3. С. 132–135. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/324242686.pdf>

² Барбарян А. Рівень злочинності в Європейському Союзі та організація боротьби з нею. *Суспільство, економіка, право: теорія, методологія, концепції розвитку* : матеріали II Міжнар. науково-практ. конф.

Зростання проблеми наркоманії в Західній Європі 1971 року стимулювало створення Групи співпраці по боротьбі зі зловживанням наркотичними засобами та незаконним обігом наркотиків, частіше відомої як Група Помпиду. Її мета полягає не лише у розв'язанні проблеми незаконного поширення наркотичних речовин, але й у згуртуванні сил європейських країн для ефективної співпраці у цій сфері. Зокрема, акцент робиться на різні аспекти, охоплюючи медичний, юридичний, поліцейський, організаційний і виховний¹.

З 1 січня 2022 року Україна стає учасником часткової Угоди про створення групи зі співробітництва в боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу, відомої як група Помпиду.

Приєднання до групи Помпиду дасть Україні можливість скористатися оновленою політичною та правовою базою, що буде підтримувати роботу групи як ключового міжнародного орієнтиру в забезпеченні прав людини в наркополітиці. Крім того, Україна отримає практичну міжнародну підтримку в боротьбі з незаконним обігом наркотиків, зокрема, доступ до спеціалізованих мереж правоохоронних органів і платформ для професійного співробітництва. Це передбачає обмін оперативною та політичною інформацією, експерименти з гнучкими стратегіями в боротьбі з дослідженнями і практику у сфері науково обґрунтованої профілактики та лікування розладів, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин².

На сьогодні суттєве значення має договірно-правовий механізм співпраці між країнами-членами Ради Європи у сфері протидії злочинності та здійснення кримінального правосуддя.

¹ Климюк І. М. Концептуальні підходи, спрямовані на запобігання поширенню наркозлочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 83. С. 61–68. URL : <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.119>

² Про приєднання України до Часткової угоди про створення Групи зі співробітництва у боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу (Група Помпиду) : Закон України від 14.07.2021 № 1647-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-20#Text>

Існування значної кількості міжнародних договорів між країнами-членами Ради Європи, які регулюють умови екстрадиції осіб, надання юридичної допомоги у кримінальних справах, різних за обсягом та характером регулювання, зумовило потребу в уніфікації міжнародних норм у цих питаннях, які б були загальноприйнятними для всіх учасників Ради Європи.

Однією з перших проблем, що стали актуальними для європейського співтовариства, була відсутність єдиних законодавчих норм щодо видачі іноземних громадян (екстрадиції). З метою вирішення цієї проблеми 1957 року була укладена Європейська конвенція про видачу правопорушників¹, а 1959 року – Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних справах, яка загалом регулює питання надання допомоги у проведенні розслідувань за кримінальними справами. Обидві конвенції мають близько 30 держав-учасниць².

У зв'язку з процесами глобалізації, які впливають і на Європейський континент, та збільшенням кількості мігрантів, які переселяються для працевлаштування переважно в розвинені економічно країни Західної Європи, а також через урбанізацію та мобільність населення держав Європейського Союзу й у зв'язку з розпадом кордонів між країнами ЄС значно зросла кількість злочинів, які скоюються іноземцями. У деяких категоріях злочинів частка іноземців становить від 20 до 40 %. Через це стала актуальною така форма співпраці європейських держав у сфері кримінального права, як визнання та виконання рішень іноземних органів у кримінальних справах³.

¹ Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція Ради Європи від 13.12.1957 : станом на 20 верес. 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

² Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю як пріоритетний напрямок зовнішньої політики України. *Право і безпека*. 2010. № 3(35). С. 10–14.

³ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 : станом на 8 листоп. 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

1964 року була укладена Європейська конвенція про покарання за порушення дорожнього правопорядку, згідно з якою в державі, де відбулося таке порушення, можливе самостійне кримінальне переслідування та накладення покарання на порушника відповідно до національного законодавства. Після цього порушника можуть передати в державу, з якою він має певні цивільно-правові зв'язки, для виконання призначеного покарання або ініціювати його передачу іншій державі для судового розгляду, винесення обвинувального вироку та відбування покарання, незалежно від громадянства постраждалої особи¹.

Наступним етапом у боротьбі з порушеннями дорожнього руху стало укладення 1976 року в Брюсселі Європейської конвенції про міжнародні наслідки позбавлення права керування автотранспортними засобами. У цій конвенції передбачено, що рішення про позбавлення водійських прав має юридичну силу не лише в державі, де воно було прийняте, але й в інших державах-учасниках конвенції².

Згідно з положеннями Європейської конвенції про нагляд за умовно засудженими та умовно звільненими злочинцями від 30 листопада 1964 року держава, чиї суди винесли законно сильне рішення про умовне покарання або умовно-дострокове звільнення від покарання, має право виконати один із трьох обов'язків щодо особи, яка була засуджена:

- здійснення нагляду за поведінкою засудженого;
- здійснення нагляду за засудженим та скасування умовного засудження у разі порушення ним умов;
- здійснення нагляду та винесення рішення про покарання в разі невиконання засудженим установленого режиму нагляду³.

¹ Європейська конвенція про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху: Конвенція від 30.11.1964 № ETS № 052. URL : <https://rm.coe.int/168006ff90>

² Європейська конвенція про міжнародні наслідки позбавлення права керування автотранспортним засобом: Конвенція від 03.06.1976 № ETS № 088. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU76005>

³ Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (ETS 051): Конвенція Ради Європи від 30.11.1964: станом на 22 верес. 1995 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_007#Text

Реалізація делегованих повноважень запитуваною державою визначається відповідно до положень вказаної Конвенції. У ній також передбачені підстави для обов'язкової або варіативної відмови в проханні держави-запитувачу.

Наступним кроком у процесах інтеграції стало прийняття 28 травня 1970 року Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків. Згідно з нею держава, громадянин якої скоїв злочин, має право за визначеними умовами виконати судові рішення, винесене внаслідок кримінальної справи, що розглядалася в державі, де злочин був скоєний. Ця Конвенція базується на принципі визнання вироків іноземних судів для їх виконання з метою запобігання подвійному покаранню за один і той самий злочин та встановлення деяких правових наслідків засудження (наприклад, судимість, рецидив, анулювання умовного покарання та умовного звільнення)¹.

Однією з ключових складових договірно-правового механізму співпраці між країнами-членами Ради Європи в сфері декриміналізації є інститут передачі кримінального переслідування, відомий як екстрадиція. 1972 року була прийнята Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах, яка визначає сферу компетенції держав-учасниць, умови передачі провадження та підстави для запиту щодо такої передачі².

Проблема заключення іноземців є певними викликами для пенітенціарних систем західноєвропейських країн, оскільки частка іноземців у загальній кількості ув'язнених у деяких країнах перевищує 20 % (наприклад, Бельгія, Греція, Кіпр, Люксембург, Нідерланди, Франція, Швейцарія, Швеція). 1983 року в рамках Ради Європи була укладена Конвенція про передачу засуджених осіб з метою часткового вирішення цієї проблеми. Ця Конвенція

¹ Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків : Конвенція Ради Європи від 28.05.1970 № ETS-70 : станом на 26 верес. 2002 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text

² Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS N 73) : Конвенція Ради Європи від 15.05.1972 № ETS № 73 : станом на 22 верес. 1995 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008#Text

передбачає спрощену процедуру передачі засудженого з держави, де він був засуджений, у державу, громадянином якої він є. Ініціатива щодо передачі може виходити як від першої, так і від другої держави, проте важливо, щоб засуджений надав свою згоду на таку передачу¹.

Значна увага приділяється розгляду питань боротьби з різними видами злочинності в ЄКПЗ та інших органах Ради Європи.

Унаслідок цієї роботи були укладені такі договори: Європейська угода про попередження радіомовлення зі станцій, що розташовані за межами національних територій (1965); Європейська конвенція про незастосовність строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів (1974); Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1977); Європейська конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами (1978); Європейська конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю (1985); Європейська конвенція про запобігання насильства і хуліганського поведіння глядачів під час спортивних заходів, зокрема футбольних матчів (1985); Конвенція про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності (1990); Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (1992); Угода Ради Європи ETS № 156 про незаконні перевезення по морю наркотиків і психотропних речовин, яка реалізує статтю 17 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотиків і психотропних речовин (1995)².

Також різними органами Ради Європи було прийнято понад 150 актів рекомендаційного характеру, які безпосередньо стосуються правоохоронної діяльності³.

¹ Конвенція про передачу засуджених осіб : Конвенція Ради Європи від 21.03.1983 : станом на 18 груд. 1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025#Text

² Повний перелік договорів Ради Європи – www.coe.int / Офіційний вебсайт Ради Європи. URL : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>

³ Веремієнко С. Напрями та форми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Право і суспільство*. 2019. Т. 2, № 2. С. 229–233. URL : http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/2_2019/part_2/42.pdf

Серед укладених у рамках Ради Європи договорів, які регламентують права людини у сфері кримінального правосуддя, потрібно зазначити такі акти: Конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950) та її протокол № 6, стосовно скасування смертної кари (1983); Конвенція про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних (1981); Європейська конвенція про компенсацію жертвам насильницьких злочинів (1983); Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987).

Інтеграція в Раду Європи є важливим фактором формування єдиного європейського правового простору та розширення співробітництва держав-членів у сфері права. Рада Європи акцентує увагу на досягненні згоди між своїми членами щодо законодавчої бази в різних сферах, що потрапляють у сферу компетенції цієї організації. Це досягається ухваленням рекомендацій та обов'язкових правових актів, які стосуються всіх членів Ради Європи. Саме завдяки цьому процесу держави-члени співпрацюють у питаннях запобігання злочинності, боротьби з нею і накладення різних санкцій на порушників закону.

Європейський комітет з проблем злочинності здійснив значний обсяг досліджень у своїй сфері діяльності й опублікував понад сотню праць з питань кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права, а також кримінології. Ці дослідження сприяють гармонізації законодавства та практики держав-членів у сфері боротьби зі злочинністю.

Отже, інтеграція в Раду Європи допомагає створювати спільні правові стандарти, сприяє обміну досвідом та експертизою у сфері права, а також сприяє збільшенню ефективності боротьби зі злочинністю на європейському континенті.

7.2. Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.)

У сфері міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю видача правопорушників відіграє важливу роль. Цей процес полягає у видачі однієї держави особи на прохання іншої держави для судового розгляду за злочин, який був скоєний за її межами. Видача стосується осіб, які звинувачуються у злочині, але ще не були засуджені, тих, хто був засуджений, але уникнув відбуття покарання, а також осіб, що були засуджені за їх відсутності.

Цей інститут є складною системою правових норм і вимагає чіткості в термінології для правильного розуміння і розмежування його від інших процедур передачі осіб, таких як вигнання, вислання та депортація. Ця система враховує як внутрішньодержавні, так і міжнародні правові засоби, оскільки вона перебуває на стику міжнародного і національного права.

У багатомовному юридичному словнику-довіднику міститься таке визначення: екстрадиція – передача особи, яка переховується від правосуддя, державою, на території якої вона перебуває, державі, в якій, згідно з її територіальною юрисдикцією, ця особа звинувачується у скоєнні серйозного злочину або засуджена за таким злочином¹.

Інститут екстрадиції є важливим елементом міжнародного співробітництва у сфері правопорядку, відомим ще з часів Київської Русі й активно використовуваним сучасними державами. Цей інструмент дозволяє одній державі видачу особи на прохання іншої держави для судового розгляду за злочин, скоєний за її межами, сприяючи ефективній реалізації політики безпеки суспільства. Екстрадиція передбачає видачу осіб, яких звинувачують у злочині, але ще не судили, тих, хто врятувався під вартою, та заочно засуджених, забезпечуючи у такий засіб відповідальність перед законом.

Основні цілі екстрадиції – це кримінальне переслідування та виконання вироку суду. Цей процес базується на національному

¹ Голубовська І., Шовковий В., Лефтерова О. Багатомовний юридичний словник-довідник : довідник. Київ : Видавничо-полігр. центр «Київ. ун-т», 2012. 543 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Bahatomovnyi_iurydychnyi_slovnyk-dovidnyk.pdf?PHPSESSID=ooqusq3hh0smm3kcr3ufpg5g14

законодавстві країни та міжнародних договорах і угодах. Джерелами правового регулювання екстрадиції є як багатосторонні, так і двосторонні договори, охоплюючи Європейську конвенцію про видачу правопорушників, яка сприяє співробітництву між країнами-учасницями в цій важливій сфері права¹.

Згідно з принципом територіальності кримінального права, держави не застосовують своє кримінальне законодавство до дій, вчинених за їх межами, за винятком випадків, коли це стосується захисту особливих національних інтересів. Однак для боротьби зі злочинністю держави, зазвичай, готові співпрацювати у притягненні злочинців до відповідальності².

Сучасне міжнародне право визнає важливість інституту видачі, який є складним і містить як національне законодавство окремих країн, так і міжнародні договори. У більшості країн забороняється видача власних громадян, що робить практику невидачі власних громадян не універсальною. Деякі країни, як-от Австрія, Великобританія, Ізраїль, Індія, Канада та США, здійснюють видачу власних громадян на підставі договору.

Також існують обмеження на видачу осіб, які обвинувачуються в політичних злочинах, і деякі держави надають їм право на притулок. Поняття політичних злочинів є складним, і визначення цих злочинів залишається в компетенції держави, на території якої перебуває утікач. Норми міжнародного права передбачають можливість видачі осіб, які вчинили работоргівлю, розповсюдження наркотиків та інші важкі злочини права³.

¹ Демидюк О. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Т. 2, № 21. С. 134–138. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vaau_2011_2_23.pdf

² The official site of Britannica. *Encyclopedia Britannica online*. URL : <https://www.britannica.com/topic/extradition>

³ Чорноус М. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 143–150. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vkc_2015_1_20.pdf

Висновки вчених стосовно принципів екстрадиції вказують на їхнє визначення у спеціальних міжнародних договорах та національних законах, які визначають основні умови екстрадиції між державами. Ці принципи зазвичай мають обов'язковий і до-радчий характер. У процесі екстрадиції застосовуються засади кримінального процесу, як-от презумпція невинуватості, рівність перед законом, публічність судового процесу, право на захист, право на гідність тощо. Ці принципи не є підставою для екстрадиції або відмови від неї, але стають актуальними під час самого процесу екстрадиції. Серед найважливіших принципів екстрадиції можна виділити гарантії прав і свобод видачі, ознайомлення з обвинуваченням та відповідними нормами закону, які стосуються такої дії¹.

Правове регулювання екстрадиції ґрунтується на різноманітних міжнародних угодах, які можуть бути багатосторонніми або двосторонніми договорами. Наприклад, однією з ключових угод є Європейська конвенція про видачу правопорушників, прийнята 1957 року.

Конвенція про видачу обмежена територіально, оскільки стосується лише держав-членів Ради Європи. Проте допускається, за умови одноголосного схвалення членів Ради, приєднання до неї інших держав за запрошенням Комітету міністрів Ради Європи. Держави, які підписали Конвенцію, зобов'язалися дотримуватися її положень і умов та видавати один одному всіх осіб, щодо яких компетентні органи запитувальної сторони здійснюють судочинство у зв'язку з будь-яким злочином або які розшукуються зазначеними органами для приведення у виконання вироку або постанови про арешт².

¹ Богуцька А. Видача особи (екстрадиція) в міжнародно-правовому співробітництві генеральної прокуратури України. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 117–121. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/14561>

² Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція Ради Європи від 13.12.1957 : станом на 20 верес. 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

Цей міжнародний документ установлює правила для взаємної видачі осіб між державами-учасницями. Він зобов'язує кожну сторону виконати запит про видачу осіб, які вчинили певні злочини і перебувають на її території. Угода визначає види злочинів, за якими можлива видача. Це включає злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на принаймні один рік або більш тривале покарання в законодавстві обох сторін¹.

Під час аналізування статті 2 цієї Конвенції зазначено, що видача можлива у випадках, коли правопорушення карається позбавленням волі впродовж не менше одного року або більш суворим покаранням, якщо особа визнана винною. Якщо закони будь-якої сторони не дозволяють видачі за певні злочини, ця сторона може вилучити ці злочини зі сфери застосування Конвенції, якщо це стосується її. Процедура приєднання і змін передбачає повідомлення про це Генерального секретаря Ради Європи, інформація про такі зміни розсилається іншим державам-учасницям. Деякі держави можуть застосовувати принцип взаємності щодо правопорушень, які були вилучені з сфери застосування Конвенції згідно з її умовами².

Стаття 3 Конвенції 1957 року вводить поняття «політичні злочини» і встановлює, що екстрадиція не відбувається, якщо злочин, за яким вона запитується, розглядається запитуваною стороною як політичний або як злочин, пов'язаний з політичним злочином. Додатковим протоколом 1975 року до Конвенції 1957 року визначається коло злочинних діянь, які підпадають під регулювання. Аналіз тексту цього документа дає змогу зробити висновок, що наведені нижче злочинні діяння не мають політичного характеру і, відповідно, не підпадають під застосування Конвенції 1957 року.

¹ Попко В. Міжнародне кримінальне право. Київ : ВПЦ «Київ. Ун-т», 2023. 623 с.

² Севернюк О. Щодо екстрадиції у міжнародному праві. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матеріали четвертої Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 8 листоп. 2013 р. Одеса, 2013. С. 287–290.

Для цілей застосування статті 3 Конвенції політичні правопорушення не містять:

1) злочини проти людства, зазначені в Конвенції про запобігання злочинові геноциду та покарання за нього, яка була ухвалена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 9 грудня 1948 року;

2) порушення, зазначені у статті 50 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (1949 рік), статті 51 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі (1949 рік), статті 130 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (1949 рік) та статті 147 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 рік);

3) будь-які аналогічні порушення законів війни, зазначених на час набрання цим Протоколом чинності, та звичаїв війни, що існують на цей час, які не передбачені у вищезазначених положеннях Женевських конвенцій¹.

Стаття 6 Конвенції встановлює право Договірної Сторони відмовити у видачі своїх громадян. Крім того, у заяві, яка робиться під час підписання або здачі на зберігання ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання, може бути визначений термін «громадянин» для цієї Конвенції. Громадянство вирішується під час ухвалення рішення щодо видачі правопорушника, але якщо особа визнається громадянином запитуваної Сторони після ухвалення рішення і до моменту передбаченої видачі, запитувана Сторона може відмовити у видачі. У разі відмови у видачі свого громадянина запитувана Сторона передає справу до своїх компетентних органів для розгляду².

¹ Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників : Протокол Ради Європи від 15.10.1975 : станом на 26 лют. 2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_034#Text

² Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція Ради Європи від 13.12.1957 : станом на 20 верес. 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

Стаття 16 регламентує процедуру тимчасового арешту особи, яку розшукують у випадках невідкладності. Компетентні органи запитувальної сторони можуть звертатися з цим запитом, і компетентні органи запитуваної сторони розглядають його згідно зі своїм законодавством. Запит повинен містити інформацію про підставу для видачі, охоплюючи злочин, за яким розшукується особа, та можливий намір надіслати запит про видачу. Процедура тимчасового арешту може бути припинена, якщо впродовж певного терміну не надійде запит про видачу, але особу можна знову арештувати в разі подальшого запиту¹.

Згідно зі статтею 18 Конвенції 1957 року, якщо особу, яка повинна була бути передана в певну дату, не було передано вчасно, її можуть звільнити через 15 днів або в будь-якому разі після 30 днів. Запитувана сторона може відмовити у видачі за той самий злочин. Якщо обставини, які не залежать від сторони, перешкоджають передачі або прийому особи, яка підлягає видачі, сторони повідомляють одна одну і домовляються про нову дату передачі, застосовуючи положення цієї статті.

Стаття 21 Конвенції 1957 року регулює транзитне перевезення через територію однієї з Договірних Сторін. Згідно з цією статтею таке перевезення здійснюється за запитом, надісланим каналами, вказаними у пункті 1 статті 12. Транзитне перевезення дозволяється лише в разі, якщо злочин, за яким запитується транзит, не розглядається як політичний або суто військовий злочин згідно зі статтями 3 і 4 цієї Конвенції. Крім того, у разі використання повітряного транспорту встановлюються додаткові вимоги, такі як повідомлення про заплановану посадку або незаплановану посадку, яка трактується як запит про тимчасовий арешт. Ця стаття також передбачає можливість обмеження транзитного перевезення особи на підставі взаємності за рішенням Договірної Сторони, яка надає транзит².

¹ Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція Ради Європи від 13.12.1957 : станом на 20 верес. 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

² Там само.

Другий додатковий протокол 1978 року до Конвенції 1957 року здебільшого розглядає процедурні аспекти, пов'язані з поданням запиту щодо екстрадиції у Главі V (стаття 5). Тепер запит про екстрадицію повинен бути складений у письмовій формі та надісланий Міністерством юстиції запитувальної країни Міністерству юстиції запитуваної країни, хоча використання дипломатичних каналів залишається можливим. Інші способи передачі запитів можуть бути встановлені за прямою згодою між двома або декількома сторонами¹.

Зазначено, що Конвенція про видачу має перевагу перед будь-якими двосторонніми договорами, конвенціями або угодами, які регулюють видачу між будь-якими двома договірними сторонами. Так, відповідно до статті 28 Конвенції договірні сторони можуть укладати між собою двосторонні або багатосторонні угоди лише для того, щоб доповнити положення цієї Конвенції або сприяти застосуванню викладених у ній принципів.

Отже, якщо міжнародний договір України з державою-учасницею Європейської конвенції про видачу містить інші правила, ніж зазначена Конвенція, то переважною є сила положень Конвенції, якщо ці інші правила не стосуються доповнення її положень або полегшення застосування викладених у ній принципів. Ця умова є особливо важливою, оскільки Україна, разом з іншими країнами, є учасником Європейської конвенції про видачу та інших міжнародних договорів, що регулюють питання екстрадиції. Посиленням цієї тенденції стає все більше поширення договорів, що регулюють питання правової допомоги у кримінальних справах. Обсяг такої правової допомоги надзвичайно широкий та охоплює практично всі дії, передбачені національним процесуальним законодавством².

¹ Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників : Протокол Ради Європи від 17.03.1978 : станом на 26 лют. 2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_035#Text

² Нестеренко С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 192 с.

Згідно з Конвенцією 1957 року запит на видачу повинен містити оригінал або завірену копію обвинувального вироку, постанови суду, ордеру на арешт або іншого розпорядження, виданого відповідно до законодавства запитувальної держави. Також у запиті повинен бути виклад правопорушень, за які вимагається видача, із вказівкою часу і місця їх вчинення, їх юридичної кваліфікації і посилання на відповідні правові положення. Крім того, у запиті повинна бути копія відповідних законодавчих актів або, якщо це неможливо, виклад відповідного закону, а також як найточніший опис відповідної особи і будь-яка інша інформація, яка може сприяти встановленню її особистості та громадянства¹.

1993 року Україною була підписана та пізніше ратифікована Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах. Але через збройну агресію Російської Федерації дія її зупинена та оголошено про вихід з даної Конвенції. Відносини України з Російською Федерацією та Республікою Білорусь у цій сфері зупинені².

Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року вимагала взаємної екстрадиції осіб для судового переслідування або виконання судових рішень. Екстрадиція може бути відмовлена, якщо особа є громадянином країни, яка вимагає її екстрадиції, або якщо пройшов час позовної давності. Вироки за однакові злочини, які вже набрали чинності, не можуть бути виконані двічі. Запит на екстрадицію повинен містити ряд обов'язкових відомостей, охоплюючи опис злочину і закон, за яким він кваліфікується, а також зазначення завданої шкоди³.

¹ Лукашова І. Процесуальні особливості міжнародної співпраці слідчих органів внутрішніх справ України при розв'язанні питань про видачу (екстрадицію). *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 175–179.

² Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Закон України від 01.12.2022 № 2783-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-20#Text>

³ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (укр. / рос.) : Конвенція Співдружності незалеж. держав від 22.01.1993 : станом на 29 груд. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text

Узагальнюючи інформацію з тексту, можна стверджувати, що Європейська Конвенція про видачу 1957 року є ключовим міжнародним актом, що регулює питання екстрадиції в Європейському просторі. Конвенція забезпечує уніфікацію процедур видачі осіб для судового переслідування або виконання рішень і спрощує вирішення колізій між двосторонніми та багатосторонніми договорами.

Цей документ підтримує ефективність міжнародної співпраці в боротьбі зі злочинністю, а також враховує специфіку окремих видів злочинів через укладання додаткових угод. Його зміст допомагає забезпечити справедливість і ефективність судочинства в рамках європейської системи правосуддя.

Крім того, Європейська Конвенція про видачу стимулює країни до співпраці у справі видачі злочинців, сприяючи тим самим покращенню міжнародної безпеки та правопорядку. Враховуючи це, можна зазначити, що ця конвенція є важливим інструментом у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні правосуддя в міжнародному контексті.

7.3. Боротьба з тероризмом у рамках Ради Європи

Боротьба з тероризмом є однією з найважливіших та актуальних проблем сучасного світу. Європейська спільнота, як і багато інших міжнародних організацій, активно займається цим питанням, намагаючись розробити ефективні стратегії запобігання та протидії тероризму. На жаль, до сьогодні відсутнє єдине визначення міжнародного тероризму, але важливі міжнародні угоди, зокрема конвенції Ради Європи, намагаються закласти основи для спільної дії у боротьбі з цим явищем. У своїй роботі Рада Європи спирається на принципи демократії та прав людини, намагаючись забезпечити безпеку та захист інтересів громадян у контексті загроз тероризму, що зростають.

Саме термін «терористичний злочин» визначений у більш пізній конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від

16.05.2005. Цей термін означає будь-який зі злочинів, викладених і визначених в одному з договорів, перелік яких наведено в Додатку¹.

Рада Європи ніколи не вживала превентивних заходів і ніколи не боролася з тероризмом у формі поліцейських чи військових дій. Рада Європи є міжнародною організацією, яка сприяє розвитку демократії та застосуванню її принципів, тому видала кілька правових документів, які дозволяють протидіяти міжнародному тероризму².

Основи екстрадиції, які були вперше встановлені в Конвенції 1957 року (про які йшлося в минулому підрозділі), зазнали змін після прийняття Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом 1977 року (Страсбург). Її вважають одним з ключових міжнародних документів, який використовується європейськими країнами у боротьбі з міжнародним тероризмом. Згідно з положеннями цієї Конвенції екстрадиція вважається ефективним засобом для того, щоб забезпечити, що особи, які скоїли терористичні акти, не уникали суду і покарання.

Конвенція 1977 року розширила перелік злочинів, які не можуть бути виправдані політичними мотивами. З метою екстрадиції правопорушників Договірні Держави не вважають жоден з наведених нижче злочинів за політичний або пов'язаний з політичним злочином, або вчинений з політичних мотивів, а саме: злочин, визначений у Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписаній у Гаазі 16 грудня 1970 року; злочин, визначений у Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаній у Монреалі 23 вересня 1971 року; тяжкий злочин, пов'язаний з посяганням на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які перебувають під міжнародним захистом, охоплюючи

¹ Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 22 жовт. 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text

² Чернадчук Т., Березовська В. Політика Європейського Союзу щодо боротьби з тероризмом: аналіз законодавства європейського союзу та деяких національних антитерористичних програм. *Держава та право*. 2022. № 48. С. 66–76. URL : <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.48.267964>

дипломатичних агентів; злочин, пов'язаний з викраданням людей, захопленням заручників або тяжким незаконним затриманням; злочин з використанням бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї або вибухових листів чи посилок, якщо це призводить до загрози особам; замах на вчинення будь-якого з вищенаведених злочинів або участь як співучасника особи, що вчиняє або намагається вчинити такий злочин¹.

У Конвенції міститься положення про те, що Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи інформується щодо застосування цієї Конвенції. Комітет робить все необхідне для сприяння дружньому вирішенню будь-яких труднощів, які можуть виникнути у зв'язку з її застосуванням. Досягнутий у межах світового співтовариства прогрес у відношенні взаємної судової допомоги визначається загальним для всіх перерахованих багатосторонніх конвенцій міжнародним зобов'язанням або видавати правопорушника, або передавати справу компетентним властям держави для судового переслідування. Це зобов'язання відомо науці міжнародного права як принцип *aut dedere aut judicare* (або видай, або суди). На сьогодні зазначений принцип став ефективним засобом у системі чинного конвенційно-правового режиму з організації боротьби світової спільноти з міжнародним тероризмом².

Активною у світлі протидії тероризму загалом є правотворча й правозастосовна діяльність Парламентської Асамблеї Ради Європи. Серед основних рекомендацій та резолюцій, що нею прийняті, можна виділити такі: Рекомендації 684 (1972 р.) і 703 (1973 р.) про міжнародний тероризм; Рекомендація 852 (1979 р.) про тероризм в Європі; Рекомендація 916 (1981 р.) про Конференції про захист демократії проти тероризму в Європі – Завдання і проблеми; Рекомендації 941 (1982 р.) і 982 (1984 р.) про захист демократії проти тероризму в Європі; Рекомендація 1 024 (1986 р.)

¹ Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) : Конвенція Ради Європи від 27.01.1977 № ETSN90 : станом на 26 лют. 2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text

² Бортнік Н. Міжнародне співробітництво та його роль у боротьбі з тероризмом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 27. С. 38–41. URL : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/26-1-2017/10.pdf>

і Резолюція 863 (1986 р.) про протидію з боку Європи міжнародному тероризму; Рекомендація 1 170 (1991 р.) про посилення Європейської конвенції про ліквідацію тероризму; Рекомендація 1 199 (1992 р.) про боротьбу з міжнародним тероризмом у Європі; Резолюція 1 132 (1997 р.) про організацію парламентської конференції для зміцнення демократичних систем в Європі і співпраці в боротьбі з тероризмом; Рекомендація 1 426 (1999 р.) і Директива № 555 (1999 р.) про європейські демократичні країни перед лицем тероризму; Рекомендація 1 534 (2001 р.) і Резолюція 1 258 (2001 р.) про європейські демократичні країни перед лицем тероризму; Рекомендація 1 550 (2002 р.) і Резолюція 1 271 (2002 р.) про боротьбу з тероризмом і дотримання прав людини; Рекомендація 1 549 (2002 р.) про повітряний транспорт і тероризм: як посилити безпеку; Рекомендація 1 584 (2002 р.) про необхідність посилення міжнародного співробітництва для нейтралізації коштів, що виділяються на терористичні цілі; Рекомендація 1 644 (2004 р.) про тероризм як загрозу демократії¹.

Під час саміту Ради Європи у Варшаві 2005 року було укладено три конвенції, з яких дві були присвячені боротьбі з тероризмом. Перша конвенція Ради Європи про запобігання тероризму зобов'язувала держави вживати відповідних заходів, зокрема у сфері підготовки кадрів для правоохоронних та інших органів, а також у сферах освіти, культури, інформації, засобів масової інформації та розвитку обізнаності населення, з метою запобігання терористичним злочинам і їхнім негативним наслідкам з одночасним дотриманням зобов'язань стосовно прав людини, передбачених у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (1966 р.) та інших зобов'язань відповідно до міжнародного права².

¹ Степанченко О. Характеристика конвенціонального складника міжнародного механізму протидії етнорелігійному тероризму: кримінологічний аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 44–47. URL : <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/3/12.pdf>

² Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 22 жовт. 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text

Друга конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним методом, та про фінансування тероризму є прикладом використання існуючого документа для створення нових рішень і механізмів у боротьбі з тероризмом.

Ця конвенція визначає широкий спектр заходів для боротьби з цими явищами. Основні механізми цієї конвенції містять:

1. Запобігання відмиванню грошей і фінансуванню тероризму: Держави-учасниці зобов'язуються вживати необхідних заходів для запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним методом, та фінансуванню тероризму. Це охоплює прийняття відповідного законодавства, регулювання фінансових установ та здійснення нагляду за ними, а також сприяння міжнародному співробітництву в цих сферах.

2. Ідентифікація та конфіскація доходів: Конвенція закликає держави-учасниці вживати заходів для ідентифікації та конфіскації доходів, одержаних злочинним методом, а також доходів, які можуть бути використані для фінансування тероризму. Ці заходи повинні відповідати міжнародним стандартам у цій сфері.

3. Міжнародне співробітництво: Конвенція підкреслює важливість міжнародного співробітництва у боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Держави-учасниці зобов'язуються надавати взаємну правову допомогу, обмінюватися інформацією та співпрацювати у виявленні та блокуванні фінансових потоків, що можуть бути пов'язані з цими злочинами.

4. Захист прав людини: Конвенція визнає необхідність захисту прав людини та дотримання принципів верховенства права в боротьбі з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Держави-учасниці зобов'язуються вживати заходів, щоб забезпечити, що ці заходи не суперечать правам людини.

5. Освіта та інформаційна кампанія: Конвенція визнає важливість освіти й інформаційної кампанії у попередженні тероризму й відмиванні грошей. Держави-учасниці зобов'язуються сприяти

обізнаності громадськості про ці проблеми та вживати заходів для запобігання їм¹.

Конвенція є важливим кроком у зміцненні міжнародного співробітництва в боротьбі з відмиванням грошей та фінансуваням тероризму, а також у сприянні правам людини та забезпеченні верховенства права.

Комітет Ради Європи з боротьби з тероризмом (CDCT) (раніше іменований Комітетом експертів з тероризму (CODEXTER) є ключовим координаційним органом для діяльності Ради Європи в боротьбі з тероризмом. Він контролює успішну імплементацію відповідних юридичних документів Ради Європи, а також забезпечує залучення міжнародних експертів для аналізування та реагування на події в сфері боротьби з тероризмом, зокрема через устанавлення міжнародних стандартів².

Додатковий протокол до Конвенції про запобігання тероризму спрямований на вирішення кримінально-правових аспектів тероризму, зокрема відносно іноземних бойовиків-терористів та повернених осіб. Укладений 2015 року у місті Рига і набрав чинності протокол вимагає, щоб учасники криміналізували участь у терористичних об'єднаннях або групах, отримання терористичного навчання, виїзд за кордон з терористичними цілями та фінансування або організацію таких поїздок. Згідно з протоколом Комітет Ради Європи з боротьби з тероризмом також має контролювати мережу, яка сприяє швидкому обміну інформацією між

¹ Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 17 листоп. 2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

² Маринів І. Боротьба з тероризмом в світлі актів Європейського Союзу та Ради Європи (співвідношення права Європейського Союзу з міжнародним правом). *Сучасні глобалізаційні виклики і міжнародне право* : зб. наук. ст. за матеріалами IV Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Ян. і В. С. Семен., м. Харків, 15 листоп. 2018 р. Харків. С. 19–27. URL : https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16197/1/Maryniv_19-27.pdf

поліцією країн для виявлення терористичних загроз, зокрема тих, що мають зв'язки з поїздками до або з країн-членів¹.

Європейські держави-члени ЄС та Ради Європи ведуть спільну боротьбу з тероризмом через впровадження міжнародних стандартів у своє національне законодавство. Україна є безпосереднім учасником вищезазначених конвенцій у рамках Ради Європи та ратифікувала їх. Це співробітництво базується на принципі солідарності й спрямоване на узгодження законодавства та об'єднання зусиль для запобігання тероризму та притягнення винних до відповідальності. Рада Європи забезпечує, щоб міжнародні стандарти не протирічили один одному і сприяли гармонізації національного законодавства. Держави-члени Ради Європи відзначаються вагомими зусиллями у протидії тероризму, що призвело до створення механізмів колективних заходів та спеціалізованих організацій для забезпечення миру й безпеки на європейському континенті.

7.4. Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах (1959 р.)

Інститут міжнародного співробітництва у кримінальному процесі відіграє важливу роль у встановленні відносин з компетентними органами іноземних держав згідно з міжнародними нормами. Зростання рівня злочинності та швидкий розвиток наукових технологій дають змогу злочинцям переховуватися за кордоном, що вимагає співпраці між національними та іноземними органами правосуддя.

Також міжнародне співробітництво у кримінальному процесі охоплює збирання доказів, передачу кримінального провадження для подальшого розгляду, видачу правопорушників і

¹ Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 17 листоп. 2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

визнання та виконання вироків судів інших держав. Для розуміння цього інституту та правової основи потрібно вивчити його розвиток у часі.

Співробітництво країн Європи в галузі розробки єдиних стандартів у сфері протидії злочинності почалось одразу після заснування 1949 року Ради Європи. Результатом колективних зусиль співробітництва країн Європи було прийняття спільних конвенцій, таких як «Європейська конвенція про видачу» (1957 р.), та «Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах» (1959 р.)¹.

У цьому підрозділі розглядається саме Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах. Укладена така конвенція в місті Страсбург (Франція) 20 квітня 1959 року. Також до цієї конвенції видані два додаткових протоколи. Україною такі документи ратифіковані, але заявами та застереженнями. Документ складається з преамбули і 30 статей та семи розділів.

До загальних положень статей 1 та 2 конвенції належить зобов'язання надавати взаємну допомогу в кримінальному переслідуванні правопорушень, які підпадають під юрисдикцію запитувальної Сторони, і виключення застосування Конвенції до військового права. Відмова в наданні допомоги можлива, якщо прохання стосується політичного або податкового правопорушення, а також у разі, коли задоволення прохання може зашкодити суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам запитуваної Сторони².

Розділ містить три конвенції, а саме статті з 3 по 6 належать до судових доручень. Так, запитувана Сторона зобов'язується виконувати судові доручення, які стосуються кримінальної справи, і надсилаються їй судовими властями запитувальної Сторони для забезпечення показів свідків, передачі предметів-доказів, матеріалів

¹ Житний О., Рибалко Г., Слінько Д. Основи кримінальної політики Європейського Союзу : навч. посіб. Харків, 2022. 147 с.

² Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 : станом на 8 листоп. 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

судової справи або документів. Запитувана Сторона повідомляє запитувальну Сторону про дату і місце виконання судового доручення за її проханням. Посадові та зацікавлені особи можуть бути присутні за умови згоди запитуваної Сторони. Договірна Сторона може залишити за собою право обумовлювати виконання судових доручень щодо обшуку або арешту власності певними умовами, такими як покарання за законодавством обох держав, екстрадиційність правопорушення в запитуваній державі та сумісність виконання з законодавством запитуваної Сторони. Запитувана Сторона може відстрочити передачу запитуваних речей, матеріалів судової справи або документів у зв'язку з незакінченим кримінальним провадженням. Усі передані речі, оригінали матеріалів судової справи або документів повертаються запитувальній Стороні якнайскоріше, якщо запитувана Сторона не відмовиться від їх повернення¹.

Основне в главі третій конвенції – вручення документів та розпоряджень суду щодо явки свідків, експертів і притягнутих до відповідальності осіб, що будь-яка договірна сторона може просити, щоб повістка про виклик до суду обвинуваченої особи, що перебуває на її території, передавалась її властям за деякий час перед датою, встановленою для явки. Термін цієї передачі визначається у відповідній заяві та не повинен перевищувати 50 днів².

Україна застерегла строк у Законі України «Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції», а повістку про виклик до суду обвинуваченої особи, яка перебуває на території України, потрібно передавати відповідним органам не пізніше ніж за 40 днів перед датою, встановленою для явки³.

¹ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 : станом на 8 листоп. 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

² Там само.

³ Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16.01.1998 № 44/98-ВР : станом на 10 лип. 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44/98-vp#Text>

Також виплата коштів включно з добовими та відшкодування дорожніх витрат свідку або експерту здійснюються запитувальною Стороною і розраховуються від місця їхнього помешкання за тарифами, які принаймні дорівнюють тарифам, передбаченим у шкалах виплат та правилах, чинних у країні, де має відбутися допит¹.

Свідок або експерт, який з'являється перед судом за викликом і не є громадянином країни, не може бути притягнутий до відповідальності або утримуватися під вартою за дії, що передували його від'їзду з території запитувальної сторони. Так само особа, яку викликали для відповідальності за дії, які стали підставою для кримінального переслідування, не може бути притягнута до відповідальності або утримуватися під вартою за дії, які не зазначені у повістці про виклик до суду і не є підставою для кримінального переслідування. Однак імунітет закінчується, якщо особа залишає територію запитувальної сторони, а потім повертається впродовж п'ятнадцяти днів після того, як її присутність вже не була необхідною для судових органів.

Глава п'ята передбачає проведення процедури взаємної допомоги. Прохання про взаємну допомогу повинні містити такі дані: а) назву органу, що звертається із проханням; б) предмет і причину прохання; в) відомості про відповідну особу та її громадянство; г) прізвище та адресу відповідної особи, якщо необхідно. У судових дорученнях, передбачених у статтях 3, 4 і 5, також зазначається правопорушення й міститься стислий виклад фактів. Судові доручення та прохання надсилаються міністерствами юстиції між країнами і повертаються тими самими каналами. У термінових випадках судові доручення можуть надсилатися безпосередньо судовими органами. Прохання, передбачені в пункті 1 статті 13, можуть надсилатися зацікавленими судовими органами, а відповіді можуть надсилатися безпосередньо цими органами. Прохання про надання взаємної допомоги, не передбачені цими

¹ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 : станом на 8 листоп. 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

випадками, можуть надсилатися й отримуватися безпосередньо судовими органами. У випадках, коли Конвенція дозволяє безпосередній зв'язок, він може здійснюватися через Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол). Договірна Сторона може вказати інші канали надсилання прохань. Причини відмови в наданні допомоги повинні пояснюватись. Виконання прохань не передбачає відшкодування витрат, за винятком деяких випадків¹.

У заключних положеннях конвенції вказано, що кожна країна-учасниця має право визначити, які саме органи вона вважатиме судовими органами для цілей цієї Конвенції. Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції» Україна визначила, що для її цілей «судовими органами» України є: суди загальної юрисдикції, прокурори всіх рівнів, органи попереднього слідства².

Іншим важливим міжнародним договором є Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах, який Україна ратифікувала 01.06.2011. Згідно з цим протоколом сторони зобов'язалися надавати одна одній негайну та широку взаємну допомогу в провадженні з питань, що стосуються правопорушень, які підпадають під юрисдикцію судових органів запитувальної Сторони на момент прохання про допомогу³.

Статтею 15 Конвенції передбачено можливість пересилати в термінових випадках документи через Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол), що може значно прискорити міжнародне співробітництво між учасниками Конвенції. Також

¹ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 : станом на 8 листоп. 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

² Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16.01.1998 № 44/98-ВР : станом на 10 лип. 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44/98-vr#Text>

³ Дерновий В. Правова основа здійснення міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого особою шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 277–280.

статтею 4 Другого додаткового протоколу передбачено можливість надсилати прохання про допомогу та інші повідомлення за допомогою електронних або інших засобів зв'язку за умови, що запитувальна сторона готова надати їхній письмовий запис та оригінал¹.

Після ратифікації другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 2011 року Україна дала згоду приймати та виконувати прохання, отримані за допомогою електронних або інших засобів зв'язку, за умови надання письмового оригіналу цього прохання. Матеріали, отримані внаслідок виконання такого прохання, надаватимуться лише після надходження оригіналу².

Отже, для забезпечення оперативності міжнародного співробітництва рекомендовано вирішувати питання щодо направлення запитів про міжнародну правову допомогу безпосередньо електронною поштою. Такий підхід є ефективним у випадках, коли необхідно оперативно заарештувати кошти на рахунках в іноземних банках. Крім того, статтею передбачено можливість здійснення запитів про допомогу в усній формі, які пізніше повинні бути підтверджені письмово.

Так, Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах та її додаткові протоколи є важливими правовими інструментами для співпраці між країнами у сфері правосуддя. Ці документи встановлюють процедури та механізми для надання допомоги в кримінальних справах, як-от екстрадиція, обмін інформацією та доказами, трансфер осіб, транзит перевезення, а також інші види взаємодії. Їх важливість полягає в тому, що вони сприяють ефективній боротьбі зі злочинністю, забезпечують правосуддя та допомагають у забезпеченні прав людини та правової держави. Додаткові протоколи до Конвенції розширюють її застосування і вдосконалюють механізми взаємодії між країнами-учасницями.

¹ Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (укр. / рос.) : Протокол Ради Європи від 08.11.2001 : станом на 1 черв. 2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text

² Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах : Закон України від 01.06.2011 № 3449-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17#Text>

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Які фактори сприяли інтеграції Ради Європи і як це сприяло формуванню єдиного європейського правового простору?
2. Яка роль Ради Європи в розширенні співробітництва держав-членів у сфері права?
3. Які принципи та процедури передбачені Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 року?
4. Як конвенція сприяє боротьбі з тероризмом у рамках Ради Європи?
5. Які основні положення встановлені Європейською конвенцією про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 року?
6. Які можливості надає конвенція для співробітництва між державами-членами у сфері правосуддя?
7. Які приклади успішної реалізації положень конвенції в практиці країн-учасниць?

РОЗДІЛ 8

УКРАЇНА В ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРІ РАДИ ЄВРОПИ

- 8.1. Передумови вступу та членство України в Раді Європи.*
- 8.2. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання.*
- 8.3. Участь України в діяльності Ради Європи.*
- 8.4. Підтримка України Радою Європи в умовах агресії РФ.*

8.1. Передумови вступу та членство України в Раді Європи

Отримання членства в Раді Європи є популярним проміжним етапом для багатьох країн для досягнення певних майбутніх цілей. Вступаючи до Ради Європи, країна підвищує рівень національної правової системи та робить її більш ефективною. Зазвичай країни розглядають членство в Раді Європи як основу для подальшого членства в НАТО чи ЄС.

Членство країни в Раді Європи свідчить про те, що країна зробила вибір у напрямі демократії та верховенства права, вдосконалення правової бази за допомогою реформ для сприяння захисту прав людини та вирішення проблем, які виникають у сучасному суспільстві, таких як: дискримінація, екологічні загрози, наркотики, нелегальна організована злочинність тощо.

Три мінімальні умови для вступу до Ради Європи зазначені в статті 3 Статуту Ради Європи. Тому першою умовою членства країни в Раді Європи є визнання нею принципу верховенства права на національному рівні. Друга умова полягає в тому, щоб усі особи, які перебувають під юрисдикцією кожної держави, могли здійснювати права людини та основні свободи. Третя умова – ефективна співпраця з іншими країнами для досягнення цілей Ради Європи. Виконання цих трьох принципів є основним обов'язком усіх членів Ради Європи¹.

¹ Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

Україна офіційно заявила щодо свого бажання приєднатися до Ради Європи 14 липня 1992 р. 16 вересня 1992 року Верховна Рада України отримала статус «спеціально запрошеного гостя» в Парламентській асамблеї Ради Європи. Цей статус дозволив фактично одразу долучитися до діяльності Парламентської асамблеї, різноманітних програм, отримувати експертну, технічну, фінансову допомогу у проведенні реформ, мати можливість знайомитися з доробками Ради Європи.

Упродовж 1992–1995 років Україна активно використовувала потенціал Ради Європи, ратифікувавши ряд міжнародних договорів, прийнятих у рамках Ради Європи, зокрема Європейську культурну конвенцію 1954 року, Європейську конвенцію про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 року, Рамкову конвенцію про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами та органами влади 1980 року, приєдналася до часткової угоди про групу із запобігання, захисту та надання допомоги у випадках значних природних та техногенних катастроф 1987 року, ратифікувала та підписала ряд договорів у сфері боротьби зі злочинністю¹.

Під час вступу України до РЄ Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) провела правову експертизу щодо проєктів деяких окремих статей оновленої Конституції України, проєктів Адміністративного та Сімейного кодексів України та ін.

26 вересня 1995 року Парламентською асамблеєю РЄ був ухвалений висновок на користь заявки України щодо її членства в РЄ (Висновок Парламентської асамблеї (ПА) РЄ № 190 (1995)). Україна отримала 12 місць у ПАРЄ. 19 жовтня 1995 року на підставі висновку ПАРЄ засідання Комітету міністрів Ради Європи прийняло резолюцію про запрошення Україні отримати статус 37-ї держави-члена Ради Європи².

¹ Заблоцька Л. Г., Федорова А. Л., Шинкаренко Т. І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : навчальний посібник. К. : Фенікс, 2007. С. 16.

² Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_590

31 жовтня 1995 року Верховною Радою України було прийнято закон щодо приєднання до Статуту РЄ. 9 листопада 1995 р. відбулася урочиста церемонія вступу України до РЄ, у Страсбурзі на площі перед Палацом Європи підняли Державний прапор України.

8.2. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання

Набувши членства в Раді Європи 9 листопада 1995 р., Україна взяла на себе ряд зобов'язань з реформування чинного законодавства, викладених у Висновку ПАРЄ № 190 (1995). Умовно ці зобов'язання можна поділити на дві групи: правові та політичні¹.

До першої групи належать прийняття Конституції, підписання та ратифікація Європейської конвенції з прав людини та протоколів до неї № 1, 2, 4, 6, 7 та 11, рамкового документа про правову політику України щодо захисту прав людини, рамкового документа про правову та судову реформи, нових Кримінального, Кримінально-процесуального, Цивільного та Цивільно-процесуального кодексів України; прийняття Закону України «Про адвокатуру» або заснування професійного об'єднання адвокатів; підписання та ратифікація Європейської конвенції про запобігання тортурам, нелюдському й такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню тощо.

Другу групу зобов'язань доречно поділити ще на дві підгрупи: зобов'язання щодо внутрішньої та зовнішньої політики держави. До першої групи належать ухвалення нового закону про вибори та Закону про політичні партії, зміни ролі та функцій Генеральної прокуратури України, передача управління пенітенціарною системою, виконання судових рішень та реєстрація осіб, які в'їжджають і виїжджають з країни, до органів юстиції до кінця 1998 року Міністерство передає питання про відповідність

¹ Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи № 190 (1995) від 26 вересня 1995 рок. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_590

органів законодавчої та виконавчої влади Автономної Республіки Крим Конституції та законам України до відання Конституційного Суду України; підписує та ратифікує Європейську хартію місцевого самоврядування, Хартію регіональних мов і національних меншин та Європейську соціальну хартію; підписує та ратифікує Конвенцію про нагляд за особами, умовно засудженими або умовно звільненими, і Конвенцію про відмивання грошей, розшук, вилучення та конфіскацію доходів, одержаних злочинним засобом; забезпечує незалежність судової системи; прискорює мирне вирішення конфліктів між православними церквами; реалізує політику щодо меншин відповідно до Європейської рамкової конвенції про захист національних меншин¹.

До другої підгрупи належать зобов'язання в зовнішній політиці відносно мирного врегулювання міжнародних спорів; підписання та ратифікації Конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах і Конвенції про видачу правопорушників; непідписання Конвенції в рамках СНД з прав людини та інших відповідних документів СНД, доки не буде проведено нових досліджень щодо сумісності з Європейською конвенцією з прав людини; підписання та ратифікація Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи та Додаткового протоколу до неї; повною мірою співпрацювати з Радою Європи в питаннях моніторингу.

Для контролю за виконанням в Україні зобов'язань 11 грудня 1995 р. Комітет ПАРЄ з правових питань та прав людини (згідно з Директивою Асамблеї № 508 (1995) започаткував моніторинг обов'язків і зобов'язань України як члена Ради Європи².

Україна почала виконувати свої юридичні зобов'язання ще до вступу до Ради Європи, коли приєдналася до багатьох європейських конвенцій. Після набуття членства в Раді Європи український політиком активізувався у виконанні своїх зобов'язань та приведенні законодавства у відповідність до європейських норм.

¹ Гузь Н. Г. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання. *Сторінки історії*. 2015. № 39. С. 148.

² Про дотримання державами-членами Ради Європи своїх зобов'язань : Директива Парламентської Асамблеї Ради Європи від 1995 р. № 508. URL : <http://zakon.nau.ua/?uid=1014.693.0>

Одним із найважливіших кроків, які Україна зробила для виконання своїх зобов'язань, є конституційна реформа. Беззаперечним досягненням стало прийняття Основного Закону, який визначив межі подальших перетворень країни. Варто зазначити, що ще 1992 року Україна розпочала співпрацю з Європейською комісією «Демократія через право» (Венеціанська комісія), конституційно-дорадчим органом Ради Європи. Враховуючи всі рекомендації цього органу, Верховна Рада України 28 червня 1996 р. прийняла Конституцію України.

Надзвичайно важливим кроком було приєднання України до Європейської конвенції з прав людини та протоколів до неї № 1, 2, 4, 6, 7, 11. Відтак у день урочистої церемонії вступу України до Ради Європи Верховна Рада України ухвалила закон про приєднання до Європейської конвенції з прав людини та протоколів до неї № 2 та 11. 19 грудня 1996 року Україна підписала протоколи № 1, № 4 та № 7. Ще однією важливою подією в Україні стало підписання 5 травня 1997 року Протоколу № 6 до Європейської конвенції з прав людини про скасування смертної кари. Лише 30 грудня 1999 року Конституційний Суд України виніс рішення про те, що існування смертної кари було таким, що не відповідало положенням Конституції. Вже у лютому 2000 року Верховна Рада України ратифікувала Протокол № 6 до Європейської конвенції з прав людини про скасування смертної кари¹.

Судова реформа виявилася важливою й надто складною для України. 2 вересня 1997 року Кабінет Міністрів України доручив Міністерству юстиції України за участю Верховного Суду, Міністерства внутрішніх справ України, Вищого арбітражного суду, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України доопрацювати проєкт концепції судової реформи. 8 жовтня 1997 р. Президент України Л. Кучма видав Указ України «Про координаційну Раду з питань судово-правової реформи». Основним завданням Координаційної ради було розробити проєкт концепції судово-правової реформи. Незважаючи на всі ці кроки, Україна

¹ Гузь Н. Г. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання. *Сторінки історії*. № 39. 2015. С. 150.

не відчула суттєвих змін у реалізації цієї реформи. Під час 2-го та 3-го ознайомчих візитів, які відбулися 15–18 вересня 1998 р. та 9–12 травня 1999 р., відповідно, співдоповідачі Комітету з моніторингу по Україні Т. Келам та Х. Северинсен визнали певні зрушення у виконанні зобов'язань, проте критично поставились до того, що влада зволікає з ухваленням нових Цивільного, Цивільно-процесуального, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів. 20 травня 1999 р. Моніторинговий комітет ПАРЄ ухвалив підсумкову доповідь із закликом запровадити санкції проти України за невиконання зобов'язань щодо правової реформи та рекомендував Парламентській асамблеї та Комітету міністрів Ради Європи розпочати процедури для скасування повноважень української парламентської делегації та призупинення права на представництво України в Раді Європи. Проте на рішення Асамблеї вплинула активна роз'яснювальна робота членів української парламентської делегації, які надали членам ПАРЄ меморандум про реальний стан виконання Україною своїх зобов'язань. Тому резолюція 1194 (1999) та рекомендація 1416 (1999) щодо України відтермінували впровадження санкцій до січня 2000 року, а потім і взагалі було зняте з порядку денного січневої частини сесії ПАРЄ в результаті скасування де-юре і де-факто смертної кари в Україні.

Виконуючи внутрішньополітичні зобов'язання перед Радою Європи, Верховна Рада України прийняла закони України «Про вибори народних депутатів України» (24 вересня 1997 р.), «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (14 січня 1998 р.), «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» (12 лютого 1998 р.), «Про вибори Президента України» (22 березня 1999 р.) та «Про політичні партії» (21 грудня 1999 р.)¹.

З 1997 р. Генеральна прокуратура України почала перетворюватися на інституцію, що відповідає принципам Ради Європи. «Перехідний етап» цієї реформи ще триває. Україна виконала

¹ Гузь Н. Г. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання. *Сторінки історії*. 2015. № 39. С. 153.

зобов'язання стосовно передачі Міністерству юстиції відповідальності за управління пенітенціарною системою, виконання судових рішень та реєстрацію осіб, які в'їжджають і виїжджають з країни.

Україна також виконала свої зобов'язання щодо незалежності судової гілки влади. Так, було прийнято Закон «Про кваліфікаційні комісії суддів», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування» та «Про судоустрій». Були виконані й зобов'язання передати до компетенції Конституційного Суду України питання про відповідність актів органів законодавчої й виконавчої влади Автономної Республіки Крим Конституції та законам України, що врегульовувалося Законом України «Про Конституційний Суд України».

Ще одним із зобов'язань України перед Радою Європи є розвиток політики щодо національних меншин відповідно до положень Європейської рамкової конвенції про захист національних меншин та відповідно до положень Рекомендації Парламентської Асамблеї № 1201 щодо національних меншин (1993 р.) стосовно додаткового протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Тому 15 вересня 1995 року Україна підписала Європейську рамкову конвенцію про захист національних меншин. Верховна Рада України ратифікувала документ 9 грудня 1997 року, а Конвенція набула чинності в Україні 1 травня 1998 року. Крім того, 1996 року Україна виконала свої внутрішньополітичні зобов'язання, які містили підписання та ратифікацію Європейської хартії про місцеве самоврядування, Хартії про регіональні мови й мови національних меншин, а також Соціальної хартії.

Якщо свідчити про зовнішньополітичні зобов'язання України, то потрібно зазначити, що 1 січня 1996 року набули чинності Європейська конвенція про передання засуджених осіб, Європейська конвенція про передання провадження у кримінальних справах, Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими особами.

Важливим кроком у демократизації суспільства стало підписання Україною 29 травня 1997 р. Європейської конвенції про видачу правопорушників і Додаткового та Другого протоколів до

неї, набула чинності Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах та Другий протокол до неї¹.

Отже, Україна виконала майже всі свої зобов'язання перед Радою Європи. Найбільше питань виникає навколо судової реформи, яка ще триває. Україна виконує свої зобов'язання перед Радою Європи і тому співпрацює з цією організацією, прискорюючи вступ нашої країни до Європейського Союзу.

8.3. Участь України в діяльності Ради Європи

Відповідно до Статуту Ради Європи наша держава представлена у всіх трьох головних органах Організації: Комітеті міністрів, Парламентській Асамблеї і Конгресі місцевих і регіональних влад.

У Комітеті міністрів (КМРЄ) нашу державу представляє міністр закордонних справ України. Участь України у повсякденній роботі КМРЄ, його комітетів та експертних груп забезпечується Постійним представництвом України при Раді Європи.

Важливим етапом співпраці України з Радою Європи було головування нашої держави в Комітеті міністрів Ради Європи у травні-листопаді 2011 року, що відбулось вперше за роки членства України в Організації. Програма Українського головування базувалася на трьох основних пріоритетах: захист прав дітей, права людини й верховенство права в контексті демократії та стабільності в Європі, зміцнення та розвиток місцевої демократії².

У Парламентській Асамблеї (ПАРЄ) Україна представлена Постійною делегацією Верховної Ради України у складі 24 народних депутатів (12 членів делегації та 12 їх заступників).

¹ Гузь Н. Г. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання. *Сторінки історії*. 2015. № 39. С. 155.

² Взаємодія Ради Європи та України в захисті прав людини : навч.-метод. посібник / Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Гриб А. М., Канєнберг-Сандул О. К., Форманюк В. В. ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 31.

Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи (Конгресу) є консультативним органом Ради Європи, який діє з 1994 р. в інтересах більше ніж 130 000 органів місцевих і регіональних влад 46-ти держав-членів РЄ. До складу делегації України в Конгресі місцевих та регіональних влад Ради Європи входять 24 представники України (12 членів делегації та 12 їх заступників)¹.

Пріоритетами Конгресу є зміцнення та захист інтересів органів місцевої та регіональної влади, забезпечення їхньої участі у процесах європейської інтеграції, моніторинг дотримання державами-членами РЄ положень Європейської хартії місцевого самоврядування та спостереження за місцевими й регіональними виборами в цих країнах.

Конгрес місцевих і регіональних влад: представляє інтереси європейських регіонів та муніципалітетів; є форумом, на якому представники місцевих і регіональних органів влади обговорюють спільні проблеми, обмінюються досвідом та ознайомлюють уряди зі своїми позиціями; консультує Комітет міністрів і Парламентську асамблею РЄ з усіх аспектів розвитку й реалізації місцевої та регіональної політики; тісно взаємодіє з національними та міжнародними організаціями, які представляють місцеві та регіональні влади; організовує публічні обговорення та конференції на місцевому і регіональному рівнях в усіх державах-членах РЄ з метою активного залучення громадськості до процесів прийняття рішень; готує регулярні доповіді щодо стану місцевої та регіональної демократії в кожній з держав-членів РЄ та країнах, що є кандидатами на вступ.

Моніторинг виконання Європейської хартії місцевого самоврядування та спостереження за виборами – основні напрями співпраці України з Конгресом та обумовлюють контекст розгляду пов'язаних з Україною питань у рамках цього органу РЄ.

¹ Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. / укл. : Форманюк В. В., Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Пасечник О. В., Канєнберг-Сандул О. К., Федорова Т. С., Гребенюк Д. О. ; за ред. Х. Н. Бехруза ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 45.

З початку перших циклів моніторингу стану місцевої й регіональної демократії в Україні у 1999 р. Конгрес закликав Уряд нашої країни здійснити реформу місцевого самоврядування. Про необхідність ухвалення відповідного законодавства, яке б відповідало принципам Європейської хартії місцевого самоврядування, йшлося й в ухваленій того самого року Резолюції Парламентської Асамблеї РЄ 1179 (1999) щодо стану виконання Україною зобов'язань як держави-члена РЄ¹.

У рамках моніторингу Конгресом виконання зобов'язань відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування відбувся ряд моніторингових візитів в Україну. За результатами одного з таких візитів (у два етапи – 21–23 травня 2012 р. та 22–23 квітня 2013 р.) 31 жовтня 2013 р. Конгрес ухвалив Доповідь і Рекомендацію «Місцева та регіональна демократія в Україні», в яких містяться аналіз стану та проблемних питань місцевої й регіональної демократії в Україні, а також пропозиції щодо їх вирішення, зокрема за допомогою реалізації реформи місцевого самоврядування. У червні 2014 р. розпочалося пост-моніторингове співробітництво Конгресу з Україною, яке завершилося підписанням 20 березня 2015 р. Дорожньої карти для України, спрямованої на імплементацію відповідних рекомендацій Конгресу².

У ході останнього моніторингового візиту делегації Конгресу в Україну 4–6 березня 2020 р. відбувся ряд зустрічей з представниками українських центральних, місцевих органів державної влади, незалежних установ (зокрема, Офісу Президента України; Верховної Ради України; міністерств фінансів й розвитку громад та територій; Київської міської адміністрації; Асоціацій районних та регіональних влад, українських міст, сільських і селищних рад, об'єднаних територіальних громад, а також академічних кіл та акредитованого в Україні дипкорпусу). За підсумками згаданого

¹ Резолюція 1179 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Дотримання Україною зобов'язань». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_595#Text

² Аббакумова Д. В. Особливості здійснення моніторингу головними органами Ради Європи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 145.

візиту спецдоповідачі щодо України – представниці Норвегії та Австрії – підготували звіт про стан місцевої та регіональної демократії в Україні. 17 вересня 2020 р. Моніторинговий комітет Конгресу ухвалив цей документ та проєкт відповідних рекомендацій Уряду України.

23 листопада 2021 р. відбувся ще один візит моніторингової делегації Конгресу в Україну для збору додаткової інформації до згаданої доповіді, яка мала б розглядатися на 42-й сесії Конгресу в березні 2022 р. Через розв'язану росією 24 лютого 2022 р. війну розгляд цієї доповіді був перенесений.

Конструктивною є співпраця з Конгресом у здійсненні спостереження за місцевими виборами в Україні, яке на запрошення Уряду делегації Конгресу здійснили 25 травня 2014 р. та 25 жовтня 2015 р. Конгрес також здійснив дистанційну (у виключному порядку, через надзвичайну ситуацію, пов'язану з розповсюдженням пандемії COVID-19) процедуру спостереження за місцевими виборами в Україні, які відбулися 25 жовтня 2020 р. Відповідно до оприлюдненої 27 жовтня 2020 р. інформації за підсумками зазначеної процедури Конгрес привітав, зокрема, той факт, що вперше внутрішньо переміщеним особам було дозволено голосувати на місцевих виборах. 26 листопада 2020 р. Бюро Конгресу ухвалило інформаційну доповідь щодо процедури дистанційного спостереження за місцевими виборами в Україні 25 жовтня 2020 р. У доповіді, зокрема, визнані надзвичайні обставини проведення цих виборів, які обумовлені, крім пандемії COVID-19, тривалими процесами децентралізації та конституційної реформи, а також поправками до Виборчого кодексу України, які докорінно змінили виборчу систему.

У Європейському суді з прав людини від України представлений один суддя, якого обирають з трьох кандидатур запропонованих українською стороною. Стан виконання Україною рішень ЄСПЛ постійно перебуває в центрі відповідальних державних установ.

Упродовж багатьох років Україна посідала перше місце серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді. Станом на 31 грудня 2020 року

Україна посідала третє місце. Зокрема, на розгляді в Європейському суді перебувало загалом 62 000 справ проти держав – сторін Конвенції, з них 10 400 справ – проти України, що складає 16,8 % від загальної кількості справ¹.

Незважаючи на значну кількість заяв проти України до Суду, більшість мають схожий характер і стосуються ряду структурних проблем, що призводять до порушення Україною Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, зокрема: невиконання або тривале виконання рішень національних судів; надмірна тривалість провадження досудового слідства у кримінальних справах і судового розгляду цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ; незабезпечення права на належний судовий захист, неефективність розслідування кримінальних справ правоохоронними органами за скаргами на неналежне поведіння з боку представників органів держави; порушення майнових прав; неналежні умови утримання та лікування осіб, які перебувають під вартою.

Представляє Україну в Суді під час розгляду справ, а також забезпечує виконання рішень Суду, ухвалених проти нашої держави, Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, що функціонує в рамках Міністерства юстиції України.

Для підтримки України у виконанні своїх зобов'язань як держави-члена Ради Європи з 2005 року реалізуються Плани дій – стратегічні програмні документи із визначеним періодом часу дії. Ці плани зазвичай визначають на основі рішень та рекомендацій різних органів Ради Європи, як-от Європейський суд з прав людини, Парламентська асамблея, комітети та інші. Пріоритети Планів враховують основні завдання та потреби України, визначені в національних стратегічних документах та зобов'язаннях у рамках європейської інтеграції.

¹ Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. / укл. : Форманюк В. В., Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Пасечник О. В., Канєнберг-Сандул О. К., Федорова Т. С., Гребенюк Д. О. ; за ред. Х. Н. Бехруза ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 92.

Такий план дій передбачає спільну співпрацю між Радою Європи та Україною для сприяння таким реформам, як зміцнення незалежності та ефективності судової системи, гармонізація застосування європейських стандартів у сфері прав людини, зміцнення парламентської спроможності, розширення прав громадянського суспільства, підвищення ефективності судової системи, підвищення рівня прав людини тощо і боротьба з корупцією сприяння захисту прав меншин, прав дітей, доступу до інформації, захисту персональних даних тощо.

Виконання Планів дій підлягає періодичному спільному моніторингу РЄ та органами державної влади України з метою оцінювання ефективності реалізації затверджених проєктів та включення до Плану дій, за згодою сторін, діяльності за іншими напрямками. Такий моніторинг у рамках Керівного комітету з виконання Плану дій відбувається в Києві за участю, зокрема, представників секретаріату РЄ та органів законодавчої, виконавчої й судової влади України. Крім того, це питання періодично розглядається Групою доповідача з питань демократії Комітету міністрів РЄ у Страсбурзі¹.

Бюджет Плану дій фінансується частково використовуючи регулярний бюджет РЄ, решта – використовуючи добровільні внески ЄС, країн-членів та країн-спостерігачів РЄ, а також фондів «Human Rights Trust Fund» та Fund to «End Violence Against Children».

План дій РЄ для України на 2018–2021 роки був затверджений рішенням КМРЄ у лютому 2018 р. з бюджетом у 29,5 млн євро (попередні Плани дій охоплювали періоди з такими бюджетами: 2005–2008 рр. – 17,3 млн євро, 2008–2011 рр. – 25 млн євро, 2011–2014 рр. – 23,9 млн євро, 2015–2017 рр. – 45 млн євро).

У липні 2020 р. задля забезпечення досягнення всіх визначених у цьому документі цілей КМ Ради Європи ухвалив рішення про продовження терміну його виконання до кінця 2022 року.

¹ Взаємодія Ради Європи та України в захисті прав людини : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Гриб А. М., Канєнберг-Сандул О. К., Форманюк В. В. ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 50.

Розмір переглянутого бюджету подовженого Плану дій становив 38 млн євро, з яких станом на 2 лютого 2023 р. 1,5 млн було виділено з регулярного бюджету РЄ, а найбільшими країнами-донорами виступили (за низхідною, в євро): Норвегія (6,6 млн), Швеція (5,7 млн), Фінляндія (3,6 млн), Канада (3,4 млн), Німеччина (3 млн), Швейцарія (1,8 млн). ЄС виділив на імплементацію Плану 5,7 млн євро, Україна також зробила свій внесок до цього бюджету у сумі 26,7 тис. євро.

Після початку агресії російської федерації проти України та подальшого рішення Комітету міністрів Ради Європи виключити РФ з організації, РЄ у відповідь на запити та потреби національних партнерів невідкладно скоригувала свою підтримку України. Пріоритетні поправки до Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 рр. були ухвалені Комітетом РЄ у травні 2022 року і впроваджувалися до кінця цього року, сприяючи, у такий засіб, зусиллям з відбудови країни, відповідно до планів Уряду України з національного відновлення та розвитку.

Наразі виконується План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». У рамках Плану імплементується ряд проєктів щодо сприяння дотриманню в Україні прав людини, демократії і верховенства права. План дій передбачає чотирирічну програму співпраці та забезпечує гнучкість, необхідну для реагування на мінливі потреби в поточному нестабільному контексті й середовищі високого ризику. Це динамічний документ, який оновлюватиметься відповідно до ситуації в країні, щоб адаптувати пріоритети до нових потреб. Стратегії зменшення ризиків і загроз, а також механізми управління будуть оцінені й обговорені з органами державної влади України. Загальний бюджет чотирирічної програми співпраці складає орієнтовно 50 мільйонів євро¹.

¹ Взаємодія Ради Європи та України в захисті прав людини : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Гриб А. М., Канєнберг-Сандул О. К., Форманюк В. В. ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 12.

8.4. Підтримка України Радою Європи в умовах агресії РФ

Від початку збройної агресії РФ проти України майданчик Комітету міністрів Ради Європи став важливим місцем протидії цій агресії як у політичному, так і в юридичному вимірах.

Українській стороні вдалося домогтися ухвалення ряд рішень Комітету міністрів РЄ, якими засуджується спроба незаконної анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополь (Україна) Російською Федерацією; РФ закликано дотримуватися всіх своїх зобов'язань відповідно до міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, охоплюючи Європейську конвенцію з прав людини, а також принципи та стандарти Ради Європи; від РФ вимагається вжити всіх необхідних заходів для дотримання прав людини в Криму та негайного припинення всіх порушень цих прав, охоплюючи заперечення свободи вираження поглядів, свободи мирних зборів, свободи релігії та переконань, дискримінаційні заходи та практики, довільні затримання, катування та інші жорстокі, нелюдські або принизливі види поведінки та репресії проти осіб, що належать до меншин, зокрема кримських татар, а також українців та осіб, які належать до інших етнічних та релігійних груп.

Постійне представництво України при Раді Європи забезпечує представленість України в роботі всіх груп доповідачів Комітету міністрів Ради Європи та сприяє роботі українських делегацій у діяльності понад 40 експертних органів.

11 травня 2021 року було ухвалено рішення Комітету міністрів Ради Європи, в якому:

- вкотре підтверджена незмінність позиції КМРЄ стосовно підтримки незалежності й суверенітету України;
- РФ заликана відновити територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах;
- засуджена окупація півострова Російською Федерацією, що підриває норми міжнародного права й принципи Ради Європи;
- констатується суттєве порушення РФ як державою-окупантом прав людини в Криму;

– містяться заклики до РФ звільнити всіх незаконно утримуваних громадян України та зняти незаконну заборону на діяльність Меджлісу кримськотатарського народу;

– Росія має надати повний і безперешкодний доступ до території окупованого Криму правозахисним механізмам Ради Європи для здійснення ними моніторингової діяльності відповідно до норм міжнародного права і поваги до суверенітету й територіальної цілісності нашої держави з належним урахуванням українського законодавства і статусу Криму як тимчасово окупованої території України;

– міститься звернення до Комісара Ради Європи з прав людини здійснювати на постійній основі моніторинг ситуації на півострові;

– передбачається представлення Генеральним секретарем Ради Європи на розгляд Комітету міністрів, щонайменше один раз на рік, доповідей щодо ситуації на окупованому півострові.

24 квітня 2023 року в Києві було проведено презентацію Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». Цей план є внеском Ради Європи у відбудову української держави у зв'язку з повномасштабною збройною агресією зі сторони РФ, та його підготовлено у процесі співпраці із зацікавленими українськими сторонами¹.

Основними напрямками плану є: зміцнення стабільності українських державних інституцій, зміцнення демократичного врядування та верховенства права, захист основних прав громадян. План дій підтримуватиме країну у виконанні її зобов'язань як члена Ради Європи та реалізації євроінтеграційних реформ відповідно до рішення Європейської Ради від червня 2022 року про надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС.

План дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» – це надважливий документ, мета якого – знайти пошук рішення для основних викликів, що постали на цей день перед Україною, її демократією.

¹ Взаємодія Ради Європи та України в захисті прав людини : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Гриб А. М., Канєнберг-Сандул О. К., Форманюк В. В. ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 55.

16–17 травня 2023 року на Саміті Ради Європи у Рейк'явіку в Ісландії глави держав і урядів 46 країн-членів Організації вирішили створити Реєстр збитків, заподіяних агресією Російської Федерації, як перший крок до міжнародного Компенсаційного механізму. Лідери домовилися зміцнити Раду Європи та її роботу у сфері прав людини, демократії та верховенства права за допомогою ухвалення декларації про принципи демократії, підтвердження зобов'язань щодо Європейської конвенції з прав людини та розробки інструментів для розв'язання нових проблем у сфері технологій і довкілля¹.

З початком збройної агресії РФ проти України Парламентська Асамблея Ради Європи відіграє активну роль у намаганні врегулювати ситуацію. Починаючи від 2014 р., вона ухвалила ряд резолюцій, серед яких – Резолюція 1988 (2014) «Останні події в Україні: виклики функціонуванню демократичних інститутів», що підтвердила повну легітимність нової влади в Україні та законність її рішень, а також позицію ПАРЕ щодо незаконності «референдуму», проведеного 16 березня 2014 у Криму і Севастополі, та невизнання його результатів, рішуче засудила дії РФ, спрямовані на порушення суверенітету і територіальної цілісності України; Резолюція 2063 (2015) «Розгляд скасування раніше затверджених повноважень делегації Російської Федерації», що визнала присутність російських військ на території України, констатувала вирішальну роль РФ у підтримці, зокрема озброєнні незаконних військових формувань, закликала владу РФ повною мірою впроваджувати Мінські угоди з врегулювання конфлікту на Сході України і пакет заходів щодо їхньої імплементації та використати свій вплив на нелегальні військові проросійські угруповання, щоб вони зробили те саме, негайно скасувати рішення про незаконну анексію Криму, вивести всі війська з української території, звільнити всіх полонених, зокрема цивільних осіб, а також і

¹ Саміт Ради Європи створив Реєстр збитків для України як перший крок до міжнародного Компенсаційного механізму жертвам російської агресії. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-summit-creates-register-of-damage-for-ukraine-as-first-step-towards-an-international-compensation-mechanism-for-victims-of-russian-aggression>

полонених, що утримуються в РФ; Резолюція 2112 (2016) «Стурбованість гуманітарною ситуацією стосовно осіб, полонених під час війни в Україні», в якій висловлено глибоке занепокоєння ПАРЄ долею сотень громадян України, викрадених та захоплених у полон внаслідок анексії РФ АР Крим і російської військової агресії на Донбасі, а також щодо повідомлень про тортури і нелюдське поводження з полоненими, акти насильства і вбивства, вчинені проросійськими бойовиками на Донеччині й Луганщині та російською окупаційною владою в Криму; Резолюція 2133 (2016) «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі», в якій було визнано, що РФ здійснює ефективний контроль над територіями окупованого Криму та деяких районів Донецької та Луганської областей і, відповідно, має гарантувати дотримання прав людини на цих територіях; Резолюція 2198 (2018) «Гуманітарні наслідки війни в Україні», де привернуто увагу до складної гуманітарної ситуації в Україні у зв'язку з війною, що продовжує вести РФ проти України в окремих регіонах Донецької та Луганської областей, а також унаслідок окупації та спроби анексії Криму.

З 2014 по 2019 рік ПАРЄ прийняла ряд резолюцій щодо повноважень російської делегації в Генасамблеї. Найбільш важливими є резолюція 1990 (2014) «Перегляд суті раніше затверджених повноважень російської делегації» і резолюція 2034 (2015) «Оскарження незатверджених повноважень делегації Російської Федерації у Парламентській Асамблеї Ради Європи по суті», згідно з якими делегацію РФ у ПАРЄ позбавлено права голосу в ПАРЄ та права бути представленою у її керівних органах і брати участь у місіях зі спостереження за виборами, права представляти ПАРЄ в інших органах РЄ та інших організаціях і права для членів російської делегації у ПАРЄ бути призначеними доповідачами.

Проте з 2019 року по січень 2022 року Парламентська асамблея прийняла протилежні резолюції, що підтверджують повноваження делегації Російської Федерації в ПАРЄ: резолюція 2287 (2019) «Посилення процесу прийняття рішень Парламентською Асамблеєю щодо повноважень та голосування», резолюція

№ 2292 (2019) «Оскарження за субстантивними підставами ще нератифікованих повноважень парламентської делегації Російської Федерації», Резолюція 2320 (2020) «Оскарження незатверджених повноважень делегації Російської Федерації у Парламентській Асамблеї Ради Європи по суті», резолюція 2422 (2022) «Оскарження незатверджених повноважень делегації російської федерації у Парламентській асамблеї Ради Європи по суті».

З початком повномасштабного вторгнення РФ до України від 24 лютого 2022 роль Парламентської Асамблеї в оцінюванні ситуації та намаганні вплинути на державу-агресора є визначальною. Так, відповідно до Висновку 300 (2022) «Наслідки агресії Російської Федерації проти України» від 15 березня 2022 ПАРЕ засудила вторгнення РФ на територію України і висловила солідарність із нею та українським народом, вказавши, що збройний напад РФ на Україну є порушенням Статуту ООН, кваліфікується як «злочин проти миру» відповідно до Статуту Міжнародного військового трибуналу (Нюрнберзька хартія) і є «агресією» згідно з Резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН, прийнятою 1974 р. ПАРЕ також зазначила, що такі дії РФ серйозно порушують статтю 3 Статуту РЄ та зобов'язання, які РФ взяла на себе як держава-член РЄ. Враховуючи наведене, ПАРЕ вирішила застосувати статтю 8 Статуту РЄ, оскільки РФ більше не можна вважати державою-членом РЄ. Зважаючи на це, ПАРЕ вважає, що Комітет міністрів РЄ має звернутися до РФ із проханням негайно вийти з організації. Якщо РФ не виконає запиту, ПАРЕ пропонує Комітету міністрів РЄ визначити негайну можливу дату, з якої ця держава перестане бути членом РЄ¹.

16 березня 2022 РФ виключена з РЄ на підставі рішення Комітету міністрів після 26-ти років членства в цій організації. 27–28 квітня 2022 під час Другої частини сесії 2022 ПАРЕ ухвалено резолюції 2433 (2022) і 2436 (2022) та рекомендації 2228 (2022) і 2231 (2022) на теми: «Наслідки продовження агресії Російської Федерації проти України: роль і відповідь Ради Європи»

¹ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи. URL : <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-v-parye>

та «Агресія Російської Федерації проти України: забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та інші міжнародні злочини»¹.

Згідно з цими законопроектами ПАРЕ закликає країни-члени Ради Європи посилити підтримку Україні, припинити постачання будь-якої зброї, запчастин і товарів подвійного призначення російському ВПК, запровадити санкції проти всіх третіх країн, які намагаються обійти ембарго; надати підтримку людям, які тікають від агресії з України, зокрема розробити плани допомоги з використанням ресурсів, наданих Інструментом технічної підтримки ЄС; надати підтримку Прокурору Міжнародного кримінального суду в розслідуванні та судовому переслідуванні підозрюваних у воєнних злочинах, злочини проти людяності та можливого геноциді; укласти багатосторонню міжурядову угоду під егідою ООН, за підтримки Ради Європи, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій, про створення міжнародного кримінального трибуналу в Страсбурзі, розслідувати та карати злочини, вчинені в політичній і військовій сферах, злочини військового керівництва Російської Федерації; призначити спеціального представника Комітету міністрів Ради Європи з питань наслідків агресії Російської Федерації проти України; використати активи громадян РФ, на яких накладено санкції, у зв'язку з агресією РФ проти України, після їхньої остаточної конфіскації, для відшкодування будь-якої шкоди Україні та її громадянам унаслідок агресії.

У своїй Резолюції 2463 (2022) «Подальша ескалація агресії Російської Федерації проти України» від 13 жовтня 2022 ПАРЕ закликала держави-члени РЄ прискорити створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України та створення комплексного міжнародного механізму компенсації разом із міжнародним реєстром збитків².

¹ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи. URL : <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-v-parye>

² Там само.

27 квітня 2023 року ПАРЄ одноголосно ухвалила резолюцію 2495 (2023) «Депортації та насильницькі переміщення українських дітей та інших цивільних осіб до Російської Федерації або на тимчасово окуповані території України: створення умов для їхнього безпечного повернення, припинення цих злочинів і покарання винних», в якій наголошується, що примусове переміщення дітей з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи вважається злочином геноциду згідно зі статтею 2 Конвенції про геноцид 1948 року. Документальні докази підтверджують депортацією та примусове переміщення українських дітей до Російської Федерації або на тимчасово окуповані Росією території.

13 жовтня 2023 року ПАРЄ прийняла резолюцію 2519 (2023) «Перевірка правомірності та законності звільнення *ad hominem* від обмеження строків на користь чинного Президента Російської Федерації». Згідно з пунктом 4 цієї резолюції РФ визнано фактичною диктатурою внаслідок надмірної влади чинного російського президента через його надзвичайно тривалий термін перебування на посаді, у поєднанні з відсутністю системи стримувань і противаг. Крім того, у пункті 6 ПАРЄ зазначила, що диктатури становлять загрозу міжнародному миру та безпеці, а також територіальній цілісності та політичній незалежності своїх сусідів у розумінні статті 2 Статуту ООН, що яскраво демонструє російська агресивна війна проти України та її політичні й економічні наслідки, а також те, що акти агресії проти суверенних держав є стратегією РФ і використовуються для покращення іміджу президента в очах населення¹.

У зв'язку з цим ПАРЄ закликає країни-члени Ради Європи визнати російського президента нелегітимним після завершення його нинішнього президентського терміну й припинити з ним будь-які контакти, крім гуманітарних і спрямованих на встановлення миру. Парламентська асамблея вкотре підтвердила свою

¹ ПАРЄ закликала «визнати Путіна нелегітимним». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-putin-nelegitymnyj/32636044.html>

підтримку щодо створення спеціального трибуналу для покарання за злочини агресії проти України, заявивши, що суд має розслідувати всі події, які сталися на території України з лютого 2014 року, починаючи з незаконної анексії Криму, війни на Донбасі та збитий пасажирський літак МН17.

На початку повномасштабної війни РФ проти України 24 лютого 2022 р. Конгрес місцевих і регіональних влад та його керівництво демонструють беззастережну підтримку та солідарність з Україною як у вигляді оприлюднених заяв, так й у формі практичної допомоги. На сайті Конгресу створено спеціальну сторінку, присвячену ситуації в Україні, яка містить:

- ряд заяв Президента Конгресу із засудженням російської збройної агресії проти України та викрадення рф представників місцевої влади та закликом до підтримки народу та влади України;

- ухвалену під час 42-ї сесії Конгресу Декларацію «Війна російської федерації проти України», в якій засуджується ця війна та висловлюється підтримка нашої країни;

- посилення на створену в березні 2022 р. під патронатом Конгресу онлайн-платформу «Cities4Cities» для кращої координації необхідної допомоги, зокрема гуманітарної, між українськими та європейськими містами.

У червні 2022 р. Президент Конгресу Л. Вербеек та Генеральний секретар Конгресу А. Кіфер здійснили візит в Україну на запрошення Асоціації міст України, у ході якого Голова цієї Асоціації, мер Києва В. Кличко та Л. Вербеек підписали спільну декларацію із закликом до реконструкції українських громад та відновлення функціонування місцевих органів влади відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування.

З початку агресії РФ проти України в лютому 2014 року звернення до Європейського суду з прав людини з міждержавними заявами проти уряду Росії стало одним із пріоритетних напрямів захисту інтересів України. Українським урядом було подано до ЄСПЛ ряд позовів проти РФ. Зокрема, міждержавні заяви охоплюють скарги Уряду України на порушення прав людини, гарантованих статтями 2 (Право на життя), 3 (Заборона катування), 5 (Право на свободу та особисту недоторканість), 6 (Право на

справедливий суд), 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя), 9 (Свобода думки, совісті і релігії), 10 (Свобода вираження поглядів), 11 (Свобода зібрань та об'єднання) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), статті 14 (Заборона дискримінації) Конвенції у поєднанні зі статтями 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11 Конвенції, статті 18 (Межі застосування обмежень прав), 38 (Розгляд справи) у поєднанні зі статтею 6 Конвенції та статтями 1 (Захист права власності), 2 (Право на освіту) та 3 (Право на вільні вибори) Першого протоколу до Конвенції, статтею 2 (Свобода пересування) Четвертого протоколу до Конвенції, статтею 1 (Загальна заборона дискримінації) Дванадцятого протоколу до Конвенції¹.

Станом на 21.02.2023 у провадженні ЄСПЛ перебуває 4 міждержавні справи України, а саме: «Україна проти Росії (щодо Криму)» за заявами № 20958/14 та № 38334/18; 30 «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами № 8019/16, № 43800/14, № 28525/20 та № 11055/22, яка стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та порушень прав людини під час повномасштабного вторгнення росії; «Україна проти Росії (VIII)» за заявою № 55855/18 щодо захоплених моряків; «Україна проти Росії (IX)» за заявою № 10691/21 щодо вбивств опонентів російської федерації.

17.02.2023 ЄСПЛ повідомив Уряд України про об'єднання двох міждержавних справ «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами № 8019/16, № 43800/14, № 28525/20 (щодо Донбасу) та «Україна проти Росії (X)» за заявою № 11055/22 (щодо повномасштабного вторгнення рф) в одне провадження «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами № 8019/16, № 43800/14, № 28525/20 та № 11055/22. Рішенням від 25.01.2023 ЄСПЛ визнав частково прийнятною міждержавну справу «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами № 8019/16, № 43800/14,

¹ Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. / укл. : Форманюк В. В., Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Пасечник О. В., Канєнберг-Сандул О. К., Федорова Т. С., Гребенюк Д. О. ; за ред. Х. Н. Бехруза ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 109.

№ 28525/20, яка стосується подій на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, перейшовши до розгляду справи по суті¹.

25 січня 2023 року Європейський суд з прав людини визначив, зокрема, що території східної України, окуповані російськими окупаційними військами з 11 травня 2014 року щонайменше до 26 січня 2022 року, входять до юрисдикції РФ. ЄСПЛ послався на присутність на сході України російських військових з квітня 2014 року та широкомасштабне розгортання російських військ найпізніше із серпня 2014. Він також встановив, що держава-відповідач мала значний вплив на воєнну стратегію її маріонеткових адміністрацій; що вона надавала зброю та інше військове обладнання цим окупаційним адміністраціям у значних масштабах з початку їх створення (так звані Л/ДНР) та в подальші місяці й роки; що вона проводила артилерійські обстріли на запит цих окупаційних адміністрацій; та що вона надавала політичну й економічну підтримку зазначеним окупаційним утворенням.

Стосовно скарги уряду Королівства Нідерландів, Європейський суд з прав людини встановив, що катастрофа рейсу МН17 сталася повністю на території, окупованій російською окупаційною владою. Він також виявив, що ретельне кримінальне розслідування інциденту в рамках спільної міжнародної слідчої групи значною мірою прояснило обставини збиття рейсу МН17. Немає доказів конфлікту щодо контролю над територією, пов'язаною з місцем запуску ракети або місцем падіння, що свідчить про те, що хаотичний контекст, який виник після цього, виключав можливість установлення юрисдикції. Отже, скарга підпадає під територіальну юрисдикцію Росії.

¹ ПАРЕ закликала «визнати Путіна нелегітимним». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-putin-nelegitymnyj/32636044.html>

Питання для самоперевірки та контролю знань

1. Охарактеризуйте передумови вступу України до складу Ради Європи.
2. Проаналізуйте історичні аспекти членства України в Раді Європи.
3. Перерахуйте зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання.
4. Назвіть механізми контролю дотримання Україною взятих на себе зобов'язань.
5. Дайте загальну характеристику співпраці України та Ради Європи.
6. Підтримка України Радою Європи в умовах агресії РФ та її значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Міжнародні договори

1. European Social Charter (Revised) : від 03.05.1996. URL : <https://rm.coe.int/168007cf93>
2. Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_590
3. Віденська декларація: від 25.06.1993. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/MU93235D?ed=1993_06_25&an=3
4. Про дотримання державами-членами Ради Європи своїх зобов'язань : Директива Парламентської Асамблеї Ради Європи від 1995 р. № 508. URL : <http://zakon.nau.ua/?uid=1014.693.0>
5. Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників : Протокол Ради Європи від 15.10.1975 : станом на 26 лют. 2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_034#Text
6. Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії : Протокол Ради Європи від 05.05.1988 № ETS № 128. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_332#Text
7. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (укр. / рос.) : Протокол Ради Європи від 08.11.2001 : станом на 1 черв. 2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text
8. Європейська конвенція з прав людини : від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#n405
9. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) : Конвенція Ради Європи від 27.01.1977 № ETSN90 : станом на 26 лют. 2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text
10. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : Конвенція Ради Європи від 20.04.1959 : станом на 8 листоп. 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

11. Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція Ради Європи від 13.12.1957 : станом на 20 верес. 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text
12. Європейська конвенція про заходи покарання за порушення правил дорожнього руху : Конвенція від 30.11.1964 № ETS № 052. URL : <https://rm.coe.int/168006ff90>
13. Європейська конвенція про міжнародні наслідки позбавлення права на керування автотранспортним засобом : Конвенція від 03.06.1976 № ETS № 088. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU76005>
14. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків : Конвенція Ради Європи від 28.05.1970 № ETS-70 : станом на 26 верес. 2002 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text
15. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (ETS 051) : Конвенція Ради Європи від 30.11.1964 : станом на 22 верес. 1995 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_007#Text
16. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS № 73) : Конвенція Ради Європи від 15.05.1972 № ETS № 73 : станом на 22 верес. 1995 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008#Text
17. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text
18. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 03.05.1996 : станом на 7 верес. 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
19. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
20. Європейський кодекс соціального забезпечення : Кодекс Ради Європи від 16.04.1964 № ETS № 48 : станом на 6 листоп. 1990 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329#Text
21. Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

23. Конвенція про передачу засуджених осіб : Конвенція Ради Європи від 21.03.1983 : станом на 18 груд. 1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025#Text

24. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (укр. /рос.) : Конвенція Співдружності незалеж. держав від 22.01.1993 : станом на 29 груд. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text

25. Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_318#Text

26. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 17 листоп. 2010 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

27. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU11251>

28. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму : Конвенція Ради Європи від 16.05.2005 : станом на 22 жовт. 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text

29. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

30. Повний перелік договорів Ради Європи – www.coe.int / Офіційний вебсайт Ради Європи. URL : <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>

31. Прийнятність заяви. Страсбург : Рада Європи, 2015. 6 с. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/COURtalks_Inad_Talk_UKR.PDF

32. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

33. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

34. Про затвердження плану заходів щодо виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2007–2010 роки : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 26.04.2007 № 237-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237-2007-p#Text>

35. Про затвердження плану заходів щодо забезпечення виконання положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) на 2015–2019 роки : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 14.05.2015 № 450-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2015-p#Text>

36. Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Закон України від 01.12.2022 № 2783-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-20#Text>

37. Про приєднання України до Часткової угоди про створення Групи зі співробітництва у боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу (Група Помпиду) : Закон України від 14.07.2021 № 1647-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-20#Text>

38. Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах : Закон України від 01.06.2011 № 3449-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17#Text>

39. Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16.01.1998 № 44/98-ВР : станом на 10 лип. 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44/98-вр#Text>

40. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>

41. Про утворення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2020 № 258 : станом на 18 серп. 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2020-п#Text>

42. Протокол № 11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_536#Text

43. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527#Text

44. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text

45. Регламент Європейського Суду з прав людини від 01.06.2010. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00263>

46. Резолюція 1194 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 22.06.1999 «Виконання Україною зобов'язань». URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_597

47. Резолюція 1179 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Дотримання Україною зобов'язань». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_595#Text

48. Статут Ради Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

49. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

50. Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (КМРВЄ). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_674#Text

51. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>

Наукова література

1. Аббакумова Д. В. Членство в Раді Європи та захист прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 439–445.
2. Аббакумова Д. В. Особливості здійснення моніторингу головними органами Ради Європи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 444–448.
3. Аббакумова Д. В. Процедурні аспекти функціонування Комітету Міністрів Ради Європи. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 57. С. 25–33.
4. Аббакумова Д. В. Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародно-правова природа та повноваження : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.
5. Барабаш О. Право людини на звернення за захистом своїх прав і свобод до ЄСПЛ. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 1. С. 78–82. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2019_1_15
6. Барбарян А. Рівень злочинності в Європейському Союзі та організація боротьби з нею. *Суспільство, економіка, право: теорія, методологія, концепції розвитку* : матеріали II Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 8 лют. 2020 р. Київ, 2020. С. 107–111. URL : <https://novaosvita.com/wp-content/uploads/2020/02/SocEconLaw-Kyiv-Feb2020.pdf#page=107>
7. Бенуа-Ромер Ф., Клебес Г. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського правового простору, Рада Європи / пер. з анг. Київ : К.Ш.С., 2007. 232 с.
8. Биковець К. Генеза соціальної політики в процесі розбудови Європейського Союзу. *Державне будівництво*. 2017. № 1. С. 1–12. URL : <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/279506>
9. Богуцька А. Видача особи (екстрадиція) в міжнародно-правовому співробітництві генеральної прокуратури України. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 117–121. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/14561>

10. Болотіна Н., Феськов М. Європейська соціальна хартія (переглянута) і Україна. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 36–47. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/jnn_2011_3_5.pdf

11. Бортнік Н. Міжнародне співробітництво та його роль у боротьбі з тероризмом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 27. С. 38–41. URL : <http://www.vestnik-ekonom.mgu.od.ua/journal/2017/26-1-2017/10.pdf>

12. Брандер П., Вітте Л. КОМПАС : посібник з освіти з прав людини за участю молоді. 2-ге вид. Харків : Право, 2020. 490 с. URL : <https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873>

13. Вавринчук М. Механізм судочинства в Європейському Суді з прав людини на прикладі захисту прав громадян України. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Хмельницький, 19 квіт. 2019 р. Вінниця, 2019. С. 277–282. URL : <https://jlsouk.donnu.edu.ua/article/view/6829/6861>

14. Васюк Н., Рожкова М. Юрисдикція Європейського Суду з прав людини щодо тлумачення конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Економіка та держава*. 2013. № 7. С. 118–120. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/7_2013/34.pdf (дата звернення: 01.12.2023).

15. Веремієнко С. Напрями та форми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Право і суспільство*. 2019. Т. 2, № 2. С. 229–233. URL : http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/2_2019/part_2/42.pdf

16. Вишнівська-Казальс Д. Підготовка національних звітів щодо прийнятих положень Європейської соціальної хартії за процедурою звітування про її виконання : посібник. Рада Європи, 2020. 38 с. URL : <https://rm.coe.int/manualukr-preparation-of-nat-reports-social-charter-part-1/1680a209a8>

17. Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю як пріоритетний напрямок зовнішньої політики України. *Право і безпека*. 2010. № 3(35). С. 10–14.

18. Гламазда П. В., Кравчук М. А. Юрисдикція європейського суду з прав людини: проблемні питання. *Історико-правовий часопис*. 2023. Т. 18, № 1. С. 23–30. URL : <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2022-1/3>
19. Голубовська І., Шовковий В., Лефтерова О. Багатомовний юридичний словник-довідник : довідник. Київ : Видавничо-полігр. центр «Київ. ун-т», 2012. 543 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Bahatomovnyi_iurydychnyi_slovyk-dovidnyk.pdf?PHPSESSID=ooqusq3hh0smm3kcr3ufpg5g14
20. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.
21. Гончаренко Л. Л. Гаазький конгрес Європейських рухів 1948 р.: передумови зібрання, діяльність та наслідки. *Сумська старовина*. 2016. № XLIX С. 50–58.
22. Гузь Н. Г. Зобов'язання України перед Радою Європи та їх виконання. *Сторінки історії*. 2015. № 39. С. 147–155.
23. Досягнення Ради Європи. URL : <https://www.coe.int/uk/web/about-us/achievements>
24. Гришко І. К. Питання боротьби зі злочинністю в праві Європейського Союзу. Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. ст. за матеріалами наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 126–131.
25. Грищук А., Гула І. Міжнародно-правовий захист прав людини. особливості захисту прав громадян України в Європейському Суді з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 187–191.
26. Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав. Рада Європи. 224 с. URL : <https://rm.coe.int/ecsr-digest-re-social-rights-2023/1680ac7ba0>
27. Демидюк О. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Т. 2, № 21. С. 134–138. URL : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vaau_2011_2_23.pdf

28. Дерновий В. Правова основа здійснення міжнародно-правової допомоги при проведенні процесуальних дій під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого особою шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 277–280.

29. Децентралізація влади. Законодавство. Роз'яснення. Зразки документів / за ред. В. В. Бондаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 420 с.

30. Еволюція соціальної політики в процесі будівництва об'єднаної Європи. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгр., м. Харків, 27 квіт. 2017 р. Харків, 2017. С. 344–347. URL : https://ipa.karazin.ua/wpcontent/themes/kbuapa/filesforpages/publications/2017_01.pdf

31. ЄСПЛ об'єднав дві справи України проти росії в одне велике провадження. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/yespl-obiednav-dvi-spravy-ukrainy-proty-rosii-v-odne-velyke-provadzhenia>

32. Житний О., Рибалко Г., Слінько Д. Основи кримінальної політики Європейського Союзу : навч. посіб. Харків, 2022. 147 с.

33. Заблоцька Л. Г., Федорова А. Л., Шинкаренко Т. І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : навчальний посібник. К. : Фенікс, 2007. 224 с.

34. Завгородний В. Зарубіжний досвід виконання рішень Європейського суду з прав людини (на прикладі деяких країн Європейського Союзу). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 57–64. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdduvs_2013_1_9.pdf

35. Завгородня В. Міждержавні справи у практиці Європейського Суду з прав людини. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. Т. 10, № 1. С. 72–77. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/52835/7/Zavhorodnia_Mizhderzhavni_spravy.pdf

36. Здебська А., Мороз І. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 4. С. 271–274. URL : <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.64>

37. Іваницький А. Юридична особа як суб'єкт звернення до Європейського суду з прав людини. *Правова позиція*. 2020. Т. 2, № 27. С. 147–151. URL : <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/4065/1/27%20A.%20M.%20Іваницький.pdf>

38. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюк, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк та ін. ; за ред. І. В. Яковюка. Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. 208 с.

39. Історія творення європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф, м. Харків, 20 листоп. 2020 р. Харків, 2020. С. 148–150. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04a87db4-a7a8-4f6d-b716-2c5905817c9e/content>

40. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми : монографія / за ред. В. П. Горбатенка. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2005. 332 с.

41. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020, 586 с.

42. Караман І., Козіна В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство : посібник. 2-ге вид. Київ : ВАІТЕ, 2015. 136 с. URL : https://kmdka.com/sites/default/files/files/posibnyk_yespl.pdf

43. Климюк І. М. Концептуальні підходи, спрямовані на запобігання поширенню наркозлочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 83. С. 61–68. URL : <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.119>

44. Клочко А. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. *Європейські перспективи*. 2012. № 3. С. 132–135. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/324242686.pdf>

45. Кодола Б. Основні кроки звернення до ЄСПЛ: від заяви до рішення. *Юридична газета online*. 2019. 31 жовт. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/osnovni-kroki-zvernennya-do-espl-vid-zayavi-do-rishennya.html>

46. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (в питаннях і відповідях) : навч.-довідк. посіб. / за заг. ред. І. В. Яковюка. 2-ге вид., вип. Харків : Право, 2020. 126 с.

47. Копилова Н. Міжнародні норми регулювання соціального розвитку: особливості правозастосування в Україні. *Державне будівництво: електронне наукове фахове видання*. 2009. № 1. С. 1–12. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/DeBu_2009_1_61.pdf

48. Коруц У. Окремі питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 1. С. 49–53. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6647/1/Коруц%20У..pdf>

49. Кочура О. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як юридична передумова заснування Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : матеріали науково-практ. конф., м. Харків, 19 трав. 2014 р. Харків, 2014. С. 119–124. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f693d82e-a211-4589-a5ae-f371da8cd2d5/content#page=119>

50. Кочура О. Окремі аспекти виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1, № 32. С. 116–121. URL : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2015_32\(1\)_28.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2015_32(1)_28.pdf)

51. Кубай В. Особливості судового провадження в Європейському суді з прав людини при розв'язанні міждержавних спорів. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції студентів та молодих учених*, м. Львів, 26 трав.

2017 р. Львів, 2017. С. 18–21. URL : <https://lpnu.ua/sites/default/files/2017/6/13/news/12973/confinppconst-2017.pdf#page=18>

52. Кучук А. Практика Європейського суду з прав людини : навчально-методичний посібник. Частина 1. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 126 с.

53. Лакарова Г. Вимоги до подання міждержавних скарг до Європейського суду з прав людини. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24, № 1(34). С. 57–62. URL : [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.1\(34\).170522](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2019.1(34).170522)

54. Лакарова Г. Міждержавні скарги в Європейському суді з прав людини. *Конгрес міжнародного та європейського права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 19 квіт. 2019 р. Одеса, 2019. С. 112–116. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19286/Лакарова%20Г.%20А.%20Міждержавні%20скарги%20в%20Європейському%20суді%20з%20прав%20людини.pdf?sequence=1&isAllowed=y>*

55. Лакарова Г. Правова природа міждержавних скарг в Європейському суді з прав людини. *Актуальні проблеми політики*. 2018. № 62. С. 66–73.

56. Лукашова І. Процесуальні особливості міжнародної співпраці слідчих органів внутрішніх справ України при розв'язанні питань про видачу (екстрадицію). *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 175–179.

57. Мала енциклопедія міжнародного права / за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького. Київ : Кондор-Видавництво, 2013. 440 с.

58. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Теорія, принципи, практика. Київ : Норма права, 2023. 596 с.

59. Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції. Київ : Юридична книга, 2000. 472 с.

60. Мармазов В. Є. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод в юриспруденції Європейського суду з прав людини. Київ : Юридична книга, 2002. 400 с.

61. Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми. Київ : Вентурі, 1999. 400 с.

62. Маринів І. Боротьба з тероризмом в світлі актів Європейського Союзу та Ради Європи (співвідношення права Європейського Союзу з міжнародним правом). *Сучасні глобалізаційні виклики і міжнародне право* : зб. наук. ст. за матеріалами IV Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Ян. і В. С. Семен., м. Харків, 15 листоп. 2018 р. Харків. С. 19–27. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16197/1/Maryniv_19-27.pdf

63. Мельник О. Європейська соціальна хартія у системі джерел права соціального забезпечення: теоретико-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 90–95. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/19.pdf>

64. Милюхін В. Звернення до Європейського Суду з прав людини як один із механізмів захисту прав людини і громадянина в Україні. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю, м. Черкаси, 18 квіт. 2019 р. Черкаси, 2019. С. 239–241. URL : <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/konferentsii/2019/1.pdf#page=239>

65. Муқан Б. Функції урядового уповноваженого України у справах Європейського суду з прав людини щодо виконання рішень і звітування: державно-управлінський аспект. *Ефективність державного управління*. 2015. № 43. С. 225–235. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2015_43_30.pdf

66. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с.

67. Нестеренко С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 192 с.

68. Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень : монографія / Нечипорук Г. Ю., Бисага Ю. М., Берч В. В., Дешко Л. М., Бисага Ю. Ю., Нечипорук К. О. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2020. 196 с.

69. Олещенко В. Ю. Формування інституту соціальних прав у контексті розвитку європейської соціальної політики. *Efficiency of public administration*. 2019. № 61. С. 147–158. URL : <https://doi.org/10.33990/2070-4011.61.2019.198509>

70. ПАРЕ закликала «визнати Путіна нелегітимним». URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-putin-nelegitymnyj/32636044.html>

71. Шишкіна Е. В. Парламентська асамблея Ради Європи / Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL : <https://esu.com.ua/article-881688>

72. Парламентська Асамблея Ради Європи : пер. з фр. І. Шевчук. К. ; Страсбург : Парламентське вид-во, 1998. 210 с.

73. Петросян К. Європейська соціальна хартія як джерело права соціального забезпечення. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. науковців, молодих вчен. та працівників, м. Київ, 18 трав. 2023 р. К., 2023. С. 122–125. URL : <https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/konferents-ya-18.05.2023.pdf#page=122>

74. Попко В. Міжнародне кримінальне право. Київ : ВПЦ «Київ. Ун-т», 2023. 623 с.

75. Права людини у міжнародному праві : підручник / ред. : А. Войціховського та ін. Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

76. Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. 864 с.

77. Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. / укл. : Форманюк В. В., Харитонов Р. Ф., Акіменко Ю. Ю., Пасечник О. В., Канєнберг-Сандул О. К., Федорова Т. С., Гребенюк Д. О. ; за ред. Х. Н. Бехруза ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 120 с.

78. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини. Київ : Видавництво «ФОРМ Голембовська О. О.», 2018. С. 137. URL : https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_1_copy.pdf

79. Саміт Ради Європи створив Реєстр збитків для України як перший крок до міжнародного Компенсаційного механізму жертвам російської агресії. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-summit-creates-register-of-damage-for-ukraine-as-first-step-towards-an-international-compensation-mechanism-for-victims-of-russian-aggression>

80. Свердлова Ю. Нормативно-правове регулювання соціальної політики Європейського Союзу. *Науковий вісник ІМВ НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм*. 2013. № 1. С. 1–8. URL : <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/21217/1/Опубліковано%201.doc>

81. Свіда Т. О. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Правові аспекти діяльності Ради Європи» для студентів за напрямом підготовки 8.030202 «Міжнародне право», спеціальність «Міжнародне право». Ужгород, 2015. 66 с.

82. Севернюк О. Щодо екстрадиції у міжнародному праві. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матеріали четвертої Міжнар. наук. конф., м. Одеса, 8 листоп. 2013 р. Одеса, 2013. С. 287–290.

83. Синицин П. М. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в контексті рішень Європейського суду з прав людини : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 190 с.

84. Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій : навчальний посібник. Умань : ПП Жовтий О.О., 2011. 226 с.

85. Смуш-Кулеша М., Манасян А., Федорова А. Тренінгова програма для суддів: Європейська соціальна хартія та практика Європейського комітету з соціальних прав. Рада Європи, 2021. 229 с.

86. Сокоренко М. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. 2023. 28 с. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828-89.pdf>

87. Соломенко Т. Соціально-економічні права в ЄС: гарантії та механізми забезпечення. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Історичні науки*. 2014. № 123. С. 235–240. URL : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuI_2014_123_42.pdf

88. Стасюк О. Місце та роль міжнародних організацій в адміністративно-правовому забезпеченні реалізації правозахисної функції в Україні. *National law journal: theory and practice*. 2018. С. 99–101. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/98-101_7.pdf

89. Степанченко О. Характеристика конвенціонального складника міжнародного механізму протидії етнорелігійному тероризму: кримінологічний аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 44–47. URL : <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/3/12.pdf>

90. Супрун Д. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського Суду з прав людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2002. 22 с.

91. Теорія та історія європейської інтеграції : навчальний посібник / О. М. Кузь, Ю. І. Потоцька, І. В. Застава та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 182 с.

92. Теорія та практика застосування конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. Я. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.

93. Тичина В. Правові цінності Європейського Союзу : навч. посіб. МОН України, Держ. ун-т «Житомир. Політехніка». Харків : Право, 2023. 116 с.

94. Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики : посібник / за заг. ред. В. А. Устименка ; ред.-упоряд. А. К. Гук, А. Є. Санченко. Київ : 2020. 152 с.

95. Україна і Парламентська асамблея Ради Європи. URL : <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-v-parye>

96. Фалалєєва Л. Удосконалення європейських стандартів забезпечення економічних та соціальних прав людини. *Сучасна юридична наука в євроінтеграційному процесі* : матеріали Між-нар. науково-практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 19 лют. 2014 р. С. 23–28. URL : https://www.lex-line.com.ua/data/downloads/file_1516540075.pdf#page=23

97. Федорова А. Зобов'язання України за Європейською соціальною хартією (переглянутою): юридичні наслідки в разі невиконання. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2015. Т. 168. С. 77–81. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/149248646.pdf>

98. Філлер М. Е. Європейський Суд по правам людини – структура та процедура. *Центр суддівських студій*. URL : <http://www.judges.org.ua/seminar4-1.htm>

99. Чепель О. Звернення із заявою до Європейського суду з прав людини: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2018. Т. 2, № 2. С. 239–244. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_2/42.pdf

100. Чернадчук Т., Березовська В. Політика Європейського Союзу щодо боротьби з тероризмом: аналіз законодавства Європейського Союзу та деяких національних антитерористичних програм. *Держава та право*. 2022. № 48. С. 66–76. URL : <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.48.267964>

101. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Правничі системи сучасності : навчальний посібник. Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2003. 102 с.

102. Чорноус М. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 143–150. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vkc_2015_1_20.pdf

103. Шелевер Н. Проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2015. № 7. С. 107–114. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9741/1/13.pdf>

104. Шпаранюк Ю. Європейська соціальна хартія та її значення в сучасних умовах. *Грані права: XXI століття* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Одеса, 19 трав. 2019 р. Одеса, 2018. С. 537–539. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10132/13_%20%20%20%20%20%20%20%20%20_537-539.pdf?sequence=1
105. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини. Київ, 2018. 168 с.
106. Шумеляк К. Зміст та особливості правового регулювання захисту трудових прав молоді та жінок відповідно до положень Європейської соціальної хартії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 3. С. 64–69.
107. Шумляєва І. Міжнародні та європейські засади забезпечення соціальних прав людини органами публічної влади. *Public administration aspects*. 2023. Т. 11, № 1. С. 26–34. URL : <https://doi.org/10.15421/152304>
108. Федорова А. Л. Венеціанська комісія та Україна: правові аспекти співпраці. *Право України*. 2011, № 7. С. 128–138.
109. Ярова Л. Соціальна політика Європейського Союзу: етапи розвитку і правова база. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. № 21. С. 257–267.
110. European movement and the Council of Europe, published on behalf of the European Movement, London: Hutchinson & CO LTD, 1949, pp. 121.
111. Consequences of the global financial crisis. Parliamentary Assembly : Resolution of 29.01.2009 no. 1651. URL : <https://pace.coe.int/en/files/17710/html>
112. Mishchuk I. V., Kirichuk B. S. Judicial protection of citizens' rights in the context of the decision-making procedure of the European Court of Human Rights. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2022. № 3. С. 265–269. URL : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.49>
113. The official site of Britannica. *Encyclopedia Britannica online*. URL : <https://www.britannica.com/topic/extradition>

ДОДАТКИ

Додаток А

Статут Ради Європи (Лондон, 5 травня 1949 року)

(Про приєднання додатково див. Закон № 398/95-ВР (398/95-ВР) від 31.10.95)

Дата підписання: 05.05.49.

Дата ратифікації: 31.10.95.

Дата набуття чинності: 09.11.95.

Уряди Королівства Бельгія, Королівства Данія, Ірландської Республіки, Італійської Республіки, Великого Герцогства Люксембург, Королівства Нідерланди, Королівства Норвегія, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Французької Республіки та Королівства Швеція,

впевнені в тому, що зміцнення миру на засадах справедливості та міжнародного співробітництва є життєво важливим для збереження людського суспільства та цивілізації,

підтверджуючи свою відданість духовним та моральним цінностям, які є спільним надбанням їхніх народів і справжнім джерелом особистої свободи, політичної свободи й верховенства права, принципам, які становлять підвалини кожної справжньої демократії,

враховуючи, що інтереси збереження та подальшого втілення в життя цих ідеалів, а також сприяння економічному та соціальному прогресу потребують більш тісного єднання між всіма європейськими країнами, які сповнені одними й тими ж ідеалами,

вважаючи, що для задоволення цієї вимоги і здійснення виявлених їхніми народами сподівань віднині необхідно створити організацію, яка об'єднає європейські держави в більш тісний союз,

вирішили створити Раду Європи, яка складається з комітету представників урядів та консультативної асамблеї, і з цією метою ухвалили такий Статут:

Глава I

МЕТА РАДИ ЄВРОПИ

Стаття 1

а) Метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу.

б) Ця мета досягається за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод та

здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту та збереження і подальшого здійснення прав людини і основних свобод.

с) Участь у Раді Європи не впливає на співробітництво її членів з Організацією Об'єднаних Націй та іншими міжнародними організаціями або союзами, членами яких вони є.

д) Питання, що стосуються національної оборони, в компетенцію Ради Європи не входять.

Глава II

ЧЛЕНСТВО

Стаття 2

Учасниками цього Статуту є члени Ради Європи.

Стаття 3

Кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також повинен відверто та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради, визначеної у главі I.

Стаття 4

Комітет Міністрів може запропонувати стати членом Ради Європи будь-якій європейській державі, яка вважається здатною і має бажання виконувати положення статті 3. Будь-яка держава, що отримує таку пропозицію, стає членом Ради з моменту здачі на зберігання від її імені Генеральному секретарю документа про приєднання до цього Статуту.

Стаття 5

а) В окремих випадках Комітет Міністрів може запропонувати європейській країні, яка вважається здатною і має бажання виконувати положення статті 3, стати асоційованим членом Ради Європи. Будь-яка країна, що отримує таку пропозицію, стає асоційованим членом Ради з моменту здачі на зберігання від її імені Генеральному секретарю документа про прийняття цього Статуту. Асоційований член має право бути представленим тільки у Консультативній асамблеї.

б) Термін "член" у цьому Статуті охоплює також асоційованих членів, крім випадків його використання стосовно представництва у Комітеті Міністрів.

Стаття 6

Перш ніж зробити пропозицію, передбачену в статтях 4 і 5 вище, Комітет Міністрів визначає кількість місць представників, на які пропонується член матиме право в Консультативній асамблеї, а також частку його фінансового внеску.

Стаття 7

Будь-який член Ради Європи може вийти з неї шляхом офіційного повідомлення Генерального секретаря про свій намір. Такий вихід набирає чинності по закінченні фінансового року, в якому зроблено повідомлення про вихід, якщо воно надсилається у перші дев'ять місяців цього фінансового року. Якщо повідомлення про вихід надсилається в останні три місяці поточного фінансового року, вихід набирає чинності після закінчення наступного фінансового року.

Стаття 8

Будь-який член Ради Європи, який грубо порушив статтю 3, може бути тимчасово позбавлений права представництва, і Комітет Міністрів може попросити його вийти з Ради згідно зі статтею 7. Якщо такий член Ради не виконує це прохання, Комітет може прийняти рішення про припинення його членства в Раді, починаючи з дати, яку може визначити Комітет.

Стаття 9

Якщо член Ради не виконав своїх фінансових зобов'язань, Комітет Міністрів може тимчасово позбавити його права представництва у Комітеті та Консультативній асамблеї до того часу, поки він не виконає ці зобов'язання.

Глава III

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 10

Органами Ради Європи є:

- i. Комітет Міністрів,
- ii. Консультативна асамблея.

Роботу цих двох органів забезпечує Секретаріат Ради Європи.

Стаття 11

Місцезнаходженням Ради Європи є місто Страсбург.

Стаття 12

Офіційними мовами Ради Європи є англійська та французька мови. Обставини та умови, за яких можуть використовуватися інші мови, визначаються Правилами процедури Комітету Міністрів та Консультативної асамблеї.

Глава IV

КОМІТЕТ МІНІСТРІВ

Стаття 13

Комітет Міністрів - це орган, який діє від імені Ради Європи відповідно до статей 15 і 16.

Стаття 14

Кожний член Ради має в Комітеті Міністрів одного представника, а кожний представник має один голос. Представниками в Комітеті є міністри закордонних справ. Якщо міністр закордонних справ не може бути присутнім

на засіданні Комітету або за інших обставин, коли це доцільно, замість нього може бути призначений замісник, який, у міру можливості, має бути членом уряду його країни.

Стаття 15

а) Комітет Міністрів розглядає, за рекомендацією Консультативної асамблеї або за своєю власною ініціативою, заходи, яких потрібно вжити для досягнення мети Ради Європи, включаючи питання про укладення конвенцій або угод і прийняття урядами спільної політики щодо конкретних питань. Висновки Комітету повідомляються членам Ради Генеральним секретарем.

б) У відповідних випадках висновки Комітету можуть приймати форму рекомендацій урядам країн - членів Ради, і Комітет може попросити уряди країн - членів Ради інформувати його про заходи, вжиті ними щодо таких рекомендацій.

Стаття 16

Комітет Міністрів, з урахуванням положень статей 24, 28, 30, 32, 33 і 35 про повноваження Консультативної асамблеї, приймає обов'язкові до виконання рішення з усіх питань, що стосуються внутрішньої організації та процедур Ради Європи. З цією метою Комітет Міністрів затверджує необхідні фінансові та адміністративні правила.

Стаття 17

Для досягнення окремих цілей, які Комітет Міністрів може вважати необхідними, він може створювати консультативні та технічні комітети або комісії.

Стаття 18

Комітет Міністрів приймає свої Правила процедури, в яких, серед іншого, визначаються:

- i. кворум;
- ii. порядок призначення та строк повноважень Голови Комітету;
- iii. процедура внесення пунктів до порядку денного Комітету, включаючи подання пропозицій відносно резолюцій; і
- iv. порядок повідомлення про призначення замісників згідно зі статтею 14.

Стаття 19

Комітет Міністрів подає Консультативній асамблеї на кожній її сесії звіти про свою діяльність разом з відповідною документацією.

Стаття 20

а) Одностайним рішенням голосуючих представників та більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, ухвалюються резолюції Комітету Міністрів, що стосуються таких важливих питань, як:

- i. рекомендації, які виносяться згідно зі статтею 15b);
- ii. питання, які стосуються статті 19;
- iii. питання, які стосуються статті 21a)i. та b);
- iv. питання, які стосуються статті 33;

v. рекомендації про внесення змін та доповнень до статей 1d), 7, 15, 20 та 22, і

vi. будь-яке інше питання, яке з огляду на його важливість, за резолюцією комітету, прийнятою в резолюції згідно з пунктом d) нижче, має вирішуватися шляхом одностайного голосування.

b) Питання, що стосуються Правил процедури або фінансових і адміністративних правил, можуть вирішуватися простою більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

c) Резолюції, які Комітет приймає на виконання статей 4 та 5, ухвалюються більшістю у дві третини голосів всіх представників, які мають право засідати в Комітеті.

d) Всі інші резолюції Комітету, включаючи затвердження бюджету, правил процедури, фінансових і адміністративних правил, рекомендації про внесення змін і доповнень до статей цього Статуту, не згаданих у пункті a)v вище, а також рішення, у разі сумнівів, про застосування того чи іншого пункту цієї статті, ухвалюються більшістю у дві третини голосуючих представників та більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

Стаття 21

a) Якщо Комітет Міністрів не ухвалить іншого рішення, його засідання відбуваються:

- i. при зачинених дверях, і
- ii. в штаб-квартирі Ради.

b) Комітет визначає, яку слід поширювати інформацію про обговорення, що відбулося на закритому засіданні, та зроблені на ньому висновки.

c) Комітет збирається на засідання перед відкриттям та на початку кожної сесії Консультативної асамблеї, а також у будь-який інший час, коли він вважає це за необхідне.

Глава V

КОНСУЛЬТАТИВНА АСАМБЛЕЯ

Стаття 22

Консультативна асамблея є дорадчим органом Ради Європи. Вона обговорює питання, що належать до її компетенції відповідно до цього Статуту, та надсилає Комітету Міністрів свої висновки у формі рекомендацій.

Стаття 23 (1)

(1) Зі змінами, внесеними у травні 1951 року.

a) Консультативна асамблея може обговорювати будь-яке питання та виносити рекомендації щодо будь-якого питання, яке відповідає меті і компетенції Ради Європи, визначеним у главі I. Вона також обговорює будь-яке питання та може виносити рекомендації щодо будь-якого питання, яке Комітет Міністрів надсилає їй для підготовки висновку.

б) Асамблея складає свій порядок денний згідно з положеннями пункту а) вище. При цьому вона враховує діяльність інших міжурядових європейських організацій, до яких входять усі або деякі члени Ради.

с) Голова Асамблеї, у разі сумнівів, приймає рішення щодо того чи відповідає будь-яке порушене в ході сесії питання порядку денному Асамблеї.

Стаття 24

Консультативна асамблея, з належним урахуванням положень статті 38d), може утворювати комітети або комісії, які розглядають будь-які питання, що входять до її компетенції, визначеної у статті 23, і подають їй відповідні доповіді, розглядають і проробляють питання, внесені до її порядку денного, а також консультують з усіх процедурних питань.

Стаття 25 (1)

(1) Перше речення пункту а) містить зміни, внесені у травні 1951 року. Два останніх підпункти пункту а) були включені у травні 1953 року; перший підпункт пункту а) містить зміни, внесені у жовтні 1970 року.

а) Консультативна асамблея складається з представників кожного члена Ради, які обираються або призначаються його парламентом із числа членів цього парламенту згідно із встановленою ним процедурою, при тому розумінні, однак, що уряд кожної держави - члена Ради має право робити будь-які додаткові призначення, якщо парламент не працює і якщо він не визначив процедуру, якої необхідно дотримуватися у такому випадку. Кожний представник обов'язково повинен бути громадянином держави-члена Ради, яку він представляє, однак, він не може бути одночасно членом Комітету Міністрів.

Повноваження представників, призначених за такою процедурою, набирають чинності з відкриттям чергової сесії, яка відбувається після їхнього призначення, і закінчуються з відкриттям наступної або іншої чергової сесії, якщо члени Ради не зроблять нових призначень у зв'язку з парламентськими виборами.

Якщо член Ради призначає нових представників на місця, які стали вакантними через смерть представника або його відставку, або якщо він вдається до нових призначень внаслідок парламентських виборів, повноваження нових представників набирають чинності з першого засідання Асамблеї, яке відбувається після їхнього призначення.

б) Під час сесії Асамблеї жодний представник не може бути позбавлений своїх повноважень як таких без згоди Асамблеї.

с) Кожний представник може мати одного заступника, який, у разі відсутності представника, може брати участь у засіданнях, виступати та голосувати замість нього. Положення пункту а) вище стосуються також призначення заступників.

Стаття 26 (1)

(1) Зі змінами, внесеними у грудні 1951 року, травні 1958 року, листопаді 1961 року, травні 1963 року, травні 1965 року, лютому 1971 року, грудні 1974 року, жовтні 1976 року, січні 1978 року, листопаді 1978 року, листопаді 1988 року, травні 1989 року, листопаді 1990 року, листопаді 1991 року, травні 1992 року, травні 1993 року, червні 1993 року, жовтні 1993 року, листопаді 1994 року, лютому 1995 року, листопаді 1995 року, лютому 1996 року та листопаді 1996 року.

Члени Ради мають право на таку кількість представників:

Австрія – 6; Нідерланди – 7; Албанія – 4; Німеччина – 18; Андорра – 2; Норвегія – 5; Бельгія – 7; Польща – 12; Болгарія – 6; Португалія – 7; Греція – 7; Росія – 18; Данія – 5; Румунія – 10; Естонія – 3; Сан-Маріно – 2; Ірландія – 4; Словацька Республіка – 5; Ісландія – 3; Словенія – 3; Іспанія – 12; Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – 18; Італія – 18; Туреччина – 12; Кіпр – 3; Угорщина – 7; Колишня югославська Республіка Македонія – 3; Україна – 12; Латвія – 3; Фінляндія – 5; Литва – 4; Франція – 18; Ліхтенштейн – 2; Хорватія – 5; Люксембург – 3; Чеська Республіка – 7; Мальта – 3; Швейцарія – 6; Молдова – 5; Швеція – 6.

Стаття 27 (1)

(1) Зі змінами, внесеними у травні 1951 року.

Умови, за яких Комітет Міністрів може бути колективно представлений у дебатах Консультативної асамблеї або за яких представники в Комітеті або їхні замісники можуть виступати в Асамблеї, визначаються правилами процедури, які Комітет може затвердити з цих питань після консультацій з Асамблеєю.

Стаття 28

а) Консультативна асамблея приймає свої Правила процедури і обирає із числа своїх членів Голову Асамблеї, який обіймає цю посаду до наступної чергової сесії.

б) Голова керує роботою Асамблеї, однак не бере участі ні в обговоренні, ні в голосуванні. Заступник представника, обраного Головою Асамблеї, може брати участь у засіданнях, виступати та голосувати замість нього.

с) Правила процедури визначають, серед іншого:

i. кворум;

ii. процедуру виборів та строк повноважень Голови Асамблеї та інших посадових осіб;

iii. процедуру складання порядку денного та його направлення представникам; і

iv. термін і порядок повідомлення прізвищ представників та їхніх заступників.

Стаття 29

З урахуванням положень статті 30 більшістю у дві третини голосуючих представників ухвалюються всі резолюції Консультативної асамблеї, включаючи резолюції, в яких:

- i. містяться рекомендації Комітету Міністрів;
- ii. пропонуються Комітету питання для обговорення в Асамблеї;
- iii. передбачається створення комітетів чи комісій;
- iv. визначається дата відкриття її сесій;
- v. встановлюється більшість, необхідна для прийняття резолюцій у випадках, не передбачених в пунктах i - iv вище, або визначається, у разі сумнівів, необхідна більшість.

Стаття 30

Резолюції Консультативної асамблеї з питань, що стосуються її внутрішньої процедури, до якої належать вибори посадових осіб, призначення осіб для роботи в комітетах і комісіях і прийняття Правил процедури, приймаються більшістю голосів, яку Асамблея може визначити згідно зі статтею 29v.

Стаття 31

Обговорення пропозицій, які надходять до Комітету Міністрів, про внесення того чи іншого питання до порядку денного Консультативної асамблеї обмежується визначенням питання, запропонованого для внесення до порядку денного, і мотивів "за" та "проти" його внесення.

Стаття 32

Консультативна асамблея збирається щороку на чергову сесію, дата відкриття і тривалість якої визначаються Асамблеєю з урахуванням необхідності уникати за можливості збігу з термінами проведення парламентських сесій у державах-членах та сесій Генеральної асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Тривалість чергових сесій за будь-яких обставин не повинна перевищувати одного місяця, якщо Асамблея та Комітет Міністрів не ухвалить за спільною згодою іншого рішення.

Стаття 33

Чергові сесії Консультативної асамблеї відбуваються у штаб-квартирі Ради, якщо Асамблея та Комітет Міністрів не ухвалить за спільною згодою рішення про проведення сесії в іншому місці.

Стаття 34 (1)

(1) Зі змінами, внесеними у травні 1951 року.

Консультативна асамблея може бути скликана на надзвичайну сесію за ініціативою або Комітету Міністрів, або Голови Асамблеї після досягнення між ними згоди, у тому числі відносно термінів і місця її проведення.

Стаття 35

Якщо Консультативна асамблея не ухвалить іншого рішення, її обговорення проводяться на відкритих засіданнях.

Глава VI
СЕКРЕТАРІАТ
Стаття 36

а) До складу Секретаріату входять Генеральний секретар, заступник Генерального секретаря та інший необхідний персонал.

б) Генеральний секретар та заступник Генерального секретаря призначаються Консультативною асамблеєю за рекомендацією Комітету Міністрів.

с) Інші співробітники Секретаріату призначаються Генеральним секретарем відповідно до адміністративних правил.

д) Жоден співробітник Секретаріату не може обіймати жодну посаду, оплачувану будь-яким урядом, бути членом Консультативної асамблеї чи парламенту будь-якої країни або займатися діяльністю, несумісною з його службовими обов'язками.

е) Кожний співробітник Секретаріату робить урочисту заяву, в якій підтверджує свою відданість Раді Європи та рішучість свідомо виконувати свої обов'язки, не піддаючись впливу ніяких національних міркувань, а також своє зобов'язання не запитувати та не отримувати вказівок щодо виконання його службових обов'язків від жодного уряду або стороннього для Ради органу і утримуватись від будь-яких дій, які можуть вплинути на його позицію міжнародного службовця, відповідального тільки перед Радою. Генеральний секретар та заступник Генерального секретаря роблять таку заяву перед Комітетом, всі інші співробітники - перед Генеральним секретарем.

ф) Кожний член Ради має поважати виключно міжнародний характер функцій Генерального секретаря та співробітників Секретаріату і має утримуватись від спроб впливати на них під час виконання ними своїх обов'язків.

Стаття 37

а) Секретаріат розміщується в штаб-квартирі Ради.

б) Генеральний секретар відповідає за діяльність Секретаріату перед Комітетом Міністрів. Серед іншого, він надає Консультативній асамблеї, з урахуванням статті 38d), необхідну секретаріатську та іншу допомогу.

Глава VII
ФІНАНСУВАННЯ

Стаття 38 (1)

(1) Пункт е) статті 38 був включений у травні 1951 року.

а) Кожний член Ради несе витрати на своє представництво в Комітеті міністрів та Консультативній асамблеї.

б) Витрати Секретаріату та всі інші спільні витрати розподіляються між усіма членами Ради у частках, які встановлюються Комітетом з урахуванням чисельності населення держав - членів Ради.

Розмір внеску кожного асоційованого члена визначається Комітетом.

с) Згідно з фінансовими правилами Генеральний секретар щороку подає на затвердження Комітету бюджет Ради.

д) Генеральний секретар передає на розгляд Комітету прохання Асамблеї, витрати на виконання яких перевищують асигнування, передбачені в бюджеті для Асамблеї та її діяльності.

е) Генеральний секретар передає також на розгляд Комітету Міністрів кошторис витрат на виконання кожної представленної у Комітет рекомендації. Будь-яка резолюція, здійснення якої вимагає додаткових витрат, вважається ухваленою Комітетом Міністрів лише після затвердження ним відповідного кошторису таких додаткових витрат.

Стаття 39

Генеральний секретар щорічно повідомляє уряд кожної держави-члена Ради про розмір її внеску. Кожна держава-член сплачує Генеральному секретарю суму внеску, яка вважається такою, що підлягає сплаті з дати її повідомлення, але не пізніше ніж через шість місяців після цієї дати.

Глава VIII

ПРИВІЛЕЇ ТА ІМУНІТЕТИ

Стаття 40

а) Рада Європи, представники членів Ради та Секретаріат користуються на території членів Ради імунитетами та привілеями, які в розумних межах необхідні для виконання ними своїх обов'язків. Такі імунітети включають імунітет усіх представників у Консультативній асамблеї від арешту та будь-якого судового розгляду на території всіх членів Ради стосовно їхніх заяв або голосування в Асамблеї або її комітетах чи комісіях.

б) Члени Ради зобов'язуються по можливості у найкоротші строки укласти угоду з метою виконання положень пункту а) вище. Для цього Комітет Міністрів рекомендує урядам держав - членів Ради укласти угоду, яка визначає привілеї та імунітети, що надаються на території всіх членів Ради. Крім того, з урядом Французької Республіки укладається спеціальна угода, яка визначає привілеї та імунітети Ради в місці її знаходження.

Глава IX

ЗМІНИ ТА ДОПОВНЕННЯ

Стаття 41

а) Пропозиції про внесення змін та доповнень до цього Статуту можуть подаватися до Комітету Міністрів або, згідно зі статтею 23, до Консультативної асамблеї.

б) Комітет рекомендує ті зміни та доповнення до Статуту, які він вважає доцільними, і вживає заходів для їх оформлення у вигляді протоколу.

с) Протокол про внесення змін та доповнень набирає чинності після його підписання та ратифікації двома третинами членів Ради.

d) Незважаючи на положення попередніх пунктів цієї статті, зміни й доповнення до статей 23–35, 38 і 39, затверджені Комітетом та Асамблеєю, набирають чинності з дати сертифіката, який складається Генеральним секретарем та надсилається урядам держав – членів Ради і який засвідчує ухвалення цих змін і доповнень. Положення цього пункту застосовуються тільки після закінчення другої чергової сесії Асамблеї.

Глава X

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 42

a) Цей Статут підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Уряду Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

b) Цей Статут набирає чинності після здачі на зберігання семи ратифікаційних грамот. Уряд Сполученого Королівства надсилає всім урядам, що підписали цей Статут, повідомлення про набрання ним чинності із зазначенням членів Ради Європи на цей час.

c) Після набрання чинності цим Статутом кожна Сторона, що підписала цей Статут, стає його учасницею з дати здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином уповноважені представники підписали цей Статут.

Вчинено у Лондоні п'ятого дня травня місяця 1949 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Уряду Сполученого Королівства. Уряд Сполученого Королівства надсилає завірені копії цього Статуту іншим урядам, які його підписали.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

{Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97}
з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15
з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16
{Протоколи див.}

Дата підписання: 04.11.1950

Дата ратифікації Україною: 17.07.1997

Дата набрання чинності для України: 11.09.1997

Текст Конвенції представлено з поправками, відповідно до положень Протоколу № 15 (GETS No. 213) з дати набуття ним чинності 1 серпня 2021 та Протоколу № 14 (GETS No. 194), з дати набуття ним чинності 1 червня 2010 року.

До тексту Конвенції раніше вносилися поправки відповідно до положень Протоколу № 3 (ETS No. 45), який набрав чинності 21 вересня 1970 року, Протоколу № 5 (ETS No. 55), який набрав чинності 20 грудня 1971 року, і Протоколу № 8 (ETS No. 118), який набрав чинності 1 січня 1990 року, і цей текст також включив текст Протоколу № 2 (ETS No. 44), який відповідно до пункту 3 статті 5 цього Протоколу був складовою частиною Конвенції з моменту набрання ним чинності 21 вересня 1970 року. Всі положення, що їх було змінено або доповнено згідно з цими Протоколами, замінюються Протоколом № 11 (ETS No. 155) з 1 листопада 1998 року – дати набрання ним чинності. З цієї дати Протокол № 9 (ETS No. 140), який набрав чинності 1 жовтня 1994 року, було скасовано, а Протокол № 10 (ETS по. 146) втратив своє значення.

Поточний стан підписів та ратифікацій Конвенції та Протоколів до неї, а також повний перелік заяв та застережень, доступний на вебсайті www.conventions.coe.int.

Лише англійський та французький тексти Конвенції є автентичними. Цей переклад не є офіційним текстом Конвенції.

Європейський суд з прав людини

Council of Europe

67075 Strasbourg cedex

France www.echr.coe.int

ЗМІСТ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

Додатковий протокол

Протокол № 4

Протокол № 6

Протокол № 7

Протокол № 12

Протокол № 13

Протокол № 16

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

Рим, 4.XI.1950

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і дотримання проголошених у ній прав,

беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації,

підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за захист прав і свобод, визначених цією Конвенцією та протоколами до неї, і що при цьому вони наділені свободою розсуду, яка підлягає наглядовій юрисдикції з боку Європейського суду з прав людини, створеного за цією Конвенцією, домовилися про таке:

СТАТТЯ 1

Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

РОЗДІЛ I

ПРАВА І СВОБОДИ

СТАТТЯ 2

Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

СТАТТЯ 3

Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

СТАТТЯ 4

Заборона рабства і примусової праці

- 1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.
- 2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.
- 3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:
 - а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;
 - б) на будь-яку службу військового характеру або - у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;
 - с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства;
 - д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

СТАТТЯ 5

Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- в) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- г) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
- д) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
- е) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту "с" пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

СТАТТЯ 6

Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

- а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;
- б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;
- с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;
- д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;
- е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

СТАТТЯ 7

Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

СТАТТЯ 8

Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 9

Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 10

Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

СТАТТЯ 11

Свобода зібрань та об'єднання

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

СТАТТЯ 12

Право на шлюб

Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

СТАТТЯ 13

Право на ефективний засіб правового захисту

Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

СТАТТЯ 14

Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

СТАТТЯ 15

Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, повним обсягом інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

СТАТТЯ 16

Обмеження політичної діяльності іноземців

Жодне з положень статей 10, 11 і 14 не може розглядатись як таке, що забороняє Високим Договірним Сторонам встановлювати обмеження на політичну діяльність іноземців.

СТАТТЯ 17

Заборона зловживання правами

Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.

СТАТТЯ 18

Межі застосування обмежень прав

Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені.

РОЗДІЛ II

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СТАТТЯ 19

Створення Суду

Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається «Суд». Він функціонує на постійній основі.

СТАТТЯ 20

Кількість суддів

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

СТАТТЯ 21

Посадові критерії

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності.

2. Кандидати повинні бути молодше 65 років станом на день подання Парламентською Асамблеєю запиту щодо списку з трьох кандидатів згідно статті 22.

3. Судді беруть участь у роботі Суду в особистій якості.

4. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися жодною діяльністю, що є несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або з вимогами щодо виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, що виникають внаслідок застосування цього пункту, вирішуються Судом.

СТАТТЯ 22

Вибори суддів

Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів за списком з трьох кандидатів, запропонованих відповідною Високою Договірною Стороною.

СТАТТЯ 23

Строк повноважень і звільнення з посади

1. Судді обираються строком на дев'ять років. Вони не можуть бути переобрані.

2. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують вести ті справи, які вже є в їхньому провадженні.

3. Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухваллять рішення про його невідповідність установленим вимогам.

СТАТТЯ 24

Секретаріат і доповідачі

1. Суд має Секретаріат, функції та організація якого визначені Регламентом Суду.

2. Коли Суд засідає у складі одного судді, Суд користується допомогою доповідачів, які здійснюють свої функції під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу Секретаріату суду.

СТАТТЯ 25

Пленарні засідання Суду

Суд на пленарних засіданнях:

- a) обирає Голову Суду та одного чи двох заступників Голови Суду строком на три роки; вони можуть бути переобрані;
- b) створює Палати на встановлений строк;
- c) обирає Голів Палат; вони можуть бути переобрані;
- d) приймає Регламент Суду;
- e) обирає Секретаря Суду та одного чи більше його заступників;
- f) звертається з будь-яким клопотанням згідно з пунктом 2 статті 26.

СТАТТЯ 26

Одноособовий склад Суду, комітети, Палати й Велика Палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, Палатами у складі семи суддів і Великою Палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

2. За клопотанням пленарного засідання Суду Комітет Міністрів може одноставним рішенням і на встановлений строк зменшити кількість суддів у складі Палат до п'яти.

3. Коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано.

4. Суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є *ex officio* членом Палати або Великої Палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участі у засіданнях Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя.

5. До складу Великої Палати входять також Голова Суду, заступники Голови, Голови Палат й інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої Палати згідно зі статтею 43, у Великій Палаті не може засідати жодний суддя з Палати, яка прийняла рішення у справі, за винятком голови Палати і судді, який засідав від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі.

СТАТТЯ 27

Компетенція суддів, які засідають одноособово

1. Суддя, який засідає одноособово, може визнати неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таку ухвалу може бути винесено без додаткового вивчення.

2. Ця ухвала є остаточною.

3. Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву неприйнятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або Палати для подальшого розгляду.

СТАТТЯ 28

Компетенція комітетів

1. Стосовно заяви, поданої відповідно до статті 34, комітет може одностайним голосуванням:

а) оголосити її неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або

б) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання стосовно тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду.

2. Ухвали та рішення, передбачені пунктом 1, є остаточними.

3. Якщо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запросити цього суддю зайняти місце одного з членів комітету, беручи до уваги всі відповідні чинники, у тому числі те, чи заперечувала ця Сторона проти застосування процедури, передбаченої підпунктом «б» пункту 1.

СТАТТЯ 29

Рішення Палат щодо прийнятності та суті заяв

1. Якщо згідно зі статтею 27 чи статтею 28 не винесено жодної ухвали, або згідно зі статтею 28 не постановлено жодного рішення, Палата приймає рішення щодо прийнятності і суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34. Ухвалу щодо прийнятності може бути винесено окремо.

2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33. Ухвала щодо прийнятності виноситься окремо, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

СТАТТЯ 30

Відмова від розгляду справи на користь Великої Палати

Якщо справа, яку розглядає Палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи Протоколів до неї, або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, Палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої Палати.

СТАТТЯ 31

Повноваження Великої Палати

Велика Палата:

- а) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 чи статтею 34, якщо Палата відмовилася від розгляду справи згідно зі статтею 30 або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43;
- б) приймає рішення з питань, поданих Суду Комітетом Міністрів згідно з пунктом 4 статті 46; та
- с) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47.

СТАТТЯ 32

Юрисдикція Суду

- 1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї, подані йому на розгляд згідно зі статтями 33, 34, 46 і 47.
- 2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.

СТАТТЯ 33

Міждержавні справи

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та Протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною.

СТАТТЯ 34

Індивідуальні заяви

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

СТАТТЯ 35

Умови прийнятності

- 1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; або

б) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або Протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви; або

б) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає неприйнятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

СТАТТЯ 36

Участь третьої сторони

1. У всіх справах, які розглядає Палата або Велика Палата, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

2. В інтересах належного здійснення правосуддя Голова Суду може запропонувати будь-якій Високій Договірній Стороні, яка не є стороною в справі, чи будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або взяти участь у слуханнях.

3. У всіх справах, які розглядає Палата або Велика Палата, Комісар Ради Європи з прав людини має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

СТАТТЯ 37

Вилучення заяв з реєстру справ

1. Суд може на будь-якій стадії провадження у справі прийняти рішення про вилучення заяви з реєстру, якщо обставини дають підстави дійти висновку:

а) що заявник не має наміру далі підтримувати свою заяву; або

б) що спір уже вирішено; або

с) що на будь-якій іншій підставі, встановленій Судом, подальший розгляд заяви не є виправданим.

Проте Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї.

2. Суд може прийняти рішення про поновлення заяви в реєстрі справ, якщо він вважає, що це виправдано обставинами.

СТАТТЯ 38

Розгляд справи

Суд розглядає справу разом з представниками сторін і, у разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані Високі Договірні Сторони створюють усі необхідні умови.

СТАТТЯ 39

Дружнє врегулювання

1. На будь-якій стадії провадження Суд може надати себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та Протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до пункту 1, є конфіденційною.

3. У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, шляхом винесення ухвали, яка містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

4. Це рішення передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених в ухвалі.

СТАТТЯ 40

Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, переданих до Секретаріату, є відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

СТАТТЯ 41

Справедлива сатисфакція

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

СТАТТЯ 42

Рішення Палат

Рішення Палат стають остаточними відповідно до пункту 2 статті 44.

СТАТТЯ 43

Передання справи на розгляд Великої Палати

1. Упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення Палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати.

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї або важливе питання загального значення.

3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика Палата вирішує справу шляхом постановлення рішення.

СТАТТЯ 44

Остаточні рішення у справі

1. Рішення Великої Палати є остаточним.
2. Рішення Палати стає остаточним:
 - а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або
 - б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або
 - с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43.
3. Остаточне рішення опубліковується.

СТАТТЯ 45

Умотивованість рішень у справі та ухвал

1. Рішення у справі, а також ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані.
2. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

СТАТТЯ 46

Обов'язкова сила рішень та їх виконання

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.
2. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.
3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду за вирішенням питання тлумачення. Рішення про передачу питання на розгляд Суду ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.
4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цій Стороні та шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цією Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1.
5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів, який закриває розгляд справи.

СТАТТЯ 47

Консультативні висновки

1. Суд може, на запит Комітету Міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та Протоколів до неї.

2. Такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та Протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет Міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.

3. Рішення Комітету Міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюються більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

СТАТТЯ 48

Консультативна компетенція Суду

Суд вирішує, чи належить запит Комітету Міністрів щодо надання консультативного висновку до його компетенції, визначеної в статті 47.

СТАТТЯ 49

Умотивованість консультативних висновків

1. Консультативні висновки Суду мають бути вмотивовані.
2. Якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.
3. Консультативні висновки Суду передаються Комітетові Міністрів.

СТАТТЯ 50

Витрати на забезпечення діяльності Суду

Витрати на забезпечення діяльності Суду покладено на Раду Європи.

СТАТТЯ 51

Привілеї та імунітети суддів

Судді під час виконання своїх обов'язків користуються привілеями та імунітетами, передбаченими у статті 40 Статуту Ради Європи та угодах, укладених згідно з цією статтею.

РОЗДІЛ III

ІНШІ ПОЛОЖЕННЯ

СТАТТЯ 52

Запити Генерального секретаря

На запит Генерального секретаря Ради Європи будь-яка Висока Договірна Сторона надає роз'яснення стосовно того, яким чином її національне право забезпечує ефективне виконання будь-якого з положень цієї Конвенції.

СТАТТЯ 53

Гарантія визнаних прав людини

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи применшує будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є.

СТАТТЯ 54

Повноваження Комітету Міністрів

Ніщо в цій Конвенції не зменшує обсяг повноважень Комітету Міністрів, наданих йому Статутом Ради Європи.

СТАТТЯ 55

Відмова від інших засобів урегулювання спорів

Високі Договірні Сторони погоджуються, що без спеціальної домовленості вони не користуватимуться існуючими між ними чинними договорами, конвенціями або деклараціями для вирішення - шляхом звернення - спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування цієї Конвенції, засобами врегулювання спорів, не передбаченими цією Конвенцією.

СТАТТЯ 56

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава може при ратифікації чи будь-коли після цього заявити шляхом повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи про те, що дія цієї Конвенції поширюється, з урахуванням пункту 4 цієї статті, на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Дія Конвенції поширюється на територію або території, визначені в повідомленні, з тридцятого дня після отримання цього повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Однак положення цієї Конвенції застосовуються до таких територій з належним урахуванням місцевих вимог.

4. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли після цього оголосити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати скарги від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції.

СТАТТЯ 57

Застереження

1. Будь-яка держава може при підписанні цієї Конвенції або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти зробити застереження стосовно будь-якого окремого положення Конвенції з огляду на те, що будь-який чинний на той час на її території закон не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно із цією статтею не дозволяються.

2. Будь-яке застереження, зроблене згідно із цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону.

СТАТТЯ 58

Денонсація

1. Висока Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію тільки зі спливом п'ятирічного строку від дати, коли вона стала її стороною, і через шість місяців після подання відповідного повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи, який інформує про це інші Високі Договірні Сторони.

2. Така денонсація не звільняє заінтересовану Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за цією Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійснене нею до дати, від якої денонсація набирає чинності.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах.

4. Відповідно до положень попередніх пунктів, Конвенція може бути денонсована стосовно будь-якої території, на яку поширювалася її дія згідно із заявою, зробленою на підставі статті 56.

СТАТТЯ 59

Підписання і ратифікація

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

2. До цієї Конвенції може приєднатися Європейський Союз.

3. Ця Конвенція набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот.

4. Стосовно будь-якого підписанта цієї Конвенції, що ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

5. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набрання Конвенцією чинності, про Високі Договірні Сторони, які ратифікували її, та про подальше депонування ратифікаційних грамот.

Учинено в Римі 4 листопада 1950 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає за-свідчені копії цієї Конвенції кожному підписантові.

{Протоколи №№ 1, 4, 6, 7, 12, 13, 16}

Навчальне видання

Лісова Катерина Сергіївна, Фокін Ярослав Федорович,
Чернецька Олена Василівна, Яцишин Надія Григорівна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск

А. В. Лавренюк

Відповідальний редактор
Редактор

*М. М. Грабарчук
М. П. Клименко*

Форматування та
комп'ютерна верстка

Д. П. Завальніцька

Здано до друку 26.04.2024. Формат 60 × 84 / 14
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman»
Ум. друк. арк. 14.1
Наклад 300 прим. Замовлення № 1096

Підготовлено до друку редакційно-видавничим відділом
Державного податкового університету
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область,
Україна

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 7669 від 20.09.2022*